

Regeringen
Utbildningsdepartementet

Universitetskanslerns kansli

Lennart Ståhle

MISSIVBREV

2003-01-14

Reg.nr 12-2408-01

**Redovisning av regeringsuppdraget beträffande vissa
språkämnen (U2002/2144/UH)**

Högskoleverket överlämnar härmed rapporten Att vara eller inte vara, slutredovisningen av regeringsuppdraget beträffande vissa språkämnen.

Beslut att avge rapporten har fattats av universitetskanslern i närvaro av vadelningschefen Håkan Forsberg efter föredragning av utredaren Helena Mähler samt kanslichefen Lennart Ståhle.

Sigbrit Franke

Lennart Ståhle

Att vara eller inte vara?

Frågan om småspråkens framtid i den svenska
högskolan – ett regeringsuppdrag

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	3
Sammanfattning	5
1. Uppdraget och utredningsarbetet	8
Uppdraget	8
Utredningsarbetet	9
2. Tidigare utredningar och undersökningar	10
3. Situationen för småspråken i dag vid fem universitet	18
Urvalet av lärosäten och språk	18
Göteborgs universitet (GU)	19
Lunds universitet	21
Stockholms universitet	25
Umeå universitet	27
Uppsala universitet	30
Sammanfattning: småspråk i Sverige i dag	32
4. Vad är ett småspråk?	34
Vad har sagts i tidigare utredningar?	34
Att definiera ”småspråk”	37
5. Riskerar något språk att försvinna?	41
Hur ser ”hotbilden” ut?	41
Riskerar något språk att försvinna?	45
Slutsatser	47
6. Nationellt intresse i språkutbildningen	49
Vad är det ”nationella intresset”?	50
Finns de saknade språken i Norden eller Storbritannien?	58
Slutsatser	60
7. Småspråksproblemen – hur kan de lösas?	62
Kvalitetsmässiga förstärkningar	62
Ekonomiska förstärkningar	65
Slutsatser	68
8. Förslaget – särskilda åtaganden med särskilda resurser	69
Förslaget	70
Källor	76
Skriftligt material	76
Samtalspartners vid besökta högskolor	78
Samtalspartners utanför högskolan	78
Bilaga 1	81

Regeringsuppdraget	81
Bilaga 2	83
Kartläggning av ”småspråk” vid fem universitet	83
Bilaga 3	98
Småspråkens förekomst	98
Bilaga 4	101
Enkät till lärosätena	101

Sammanfattning

Småämnesproblematiken har utretts flera gånger sedan tidigt 1970-tal. Återkommande problemområden i dessa utredningar är resursbristen för de små ämnena, de olika medelstildningssystemens effekter, rekryterings-svårigheter till högre nivåer samt få grundutbildningsstudenter. Det mest frekventa förslaget för att lösa småämnenas problem är olika former av arbetsfördelning, framför allt mellan universiteten.

I dag identifierar lärosätena småspråk som ämnen som inte klarar att bära sina egna kostnader. I princip omfattar detta kriterium samtliga språk utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska. Lärosätena bedömer att en strikt tillämpning av resurstildningssystemets principer skulle omöjliggöra en fortsatt drift av småspråken. Samtliga universitet ger därför extra finansiellt stöd till sina småspråk, oftast i form av fakultetsinterna omfördelningar men också som stöd från universitetscentralt håll. De framhåller dock att den ekonomiska situationen för småspråken ändå är kärv och att de nuvarande lösningarna snarare är att betrakta som "livsuppehållande åtgärder".

Kriterier för småspråk

Syftet med att föreslå kriterier för vad som är att betrakta som småspråk bör vara att skapa verktyg för att kunna ta itu med ämnenas svårigheter. Därför bör sådana kriterier vara baserade på småspråkens grundläggande dilemma: de resursproblem som är resultatet av en låg studerandetillströmning i kombination med resurstildningssystemets koncentration på helårsstudierande och helårsprestationer. Ett lämpligt, om inte i sig oproblemiskt, kriterium för när ett språkämne bör räknas som litet är därför om de ersättningar som språkämnet får för helårsstudenter och helårsprestationer inte räcker till för att bekosta en lärarmässig miniminivå och normala omkostnader. Vad som är en rimlig miniminivå varierar mellan ämnen och lärosäten.

Hur kan regeringen värna småspråken?

Utredningen visar att det största problemet för småspråken, i dag liksom tidigare, är deras ekonomi. Om statsmakterna vill värna en mångfacetterad språkutbildning i Sverige är därför en ytterligare tillförsel av medel utöver den ordinarie medelstildningen nödvändig.

System för ansvarsfördelning mellan lärosäten – ett förslag

Utredningen föreslår att regeringen inför ett utvidgat system för särskilda åtaganden gällande språkämnen, som omfattar fler ämnen än i dag och som åtföljs av en särskild resurs. Ett sådant åtagande innebär således att ett

lärosäte får ansvar och medel för att garantera ett ämnes fortlevnad och utveckling. I de fall där andra lärosäten väljer att ge utbildning i ämnet, utgår inte några särskilda medel. Syftet är att garantera att utbildning i vissa språk erbjuds i rimlig omfattning i Sverige samt att skapa incitament och möjligheter till arbetsfördelning, samverkan och kvalitetsmässig vidareutveckling. Lärosätena ansöker till regeringen om att bli tilldelade åtaganden för enskilda språk eller språkgrupper och resurser för att kunna uppfylla åtagandet. Höskoleverket och Vetenskapsrådet yttrar sig över ansökningarna och lämnar förslag till regeringen om fördelningen av åtagandena. Vid bedömningen av ansökningarna bör ett antal kriterier, bl.a. rörande organisation och kvalitet, beaktas. Resursen är villkorad till kvalitetsmässiga och finansiella motprestationer från lärosätet. Åtagandet gäller en period om sex år, varefter omprövning sker. Beslut av regeringen bör kunna fattas i anslutning till det ordinarie budgetarbetet. Åtagande för småspråk bör anges i regleringsbrevet för berörda lärosäten.

System för samverkan nationellt och inom Norden

Erfarenheterna av samverkansförsök är enligt uppgift blandade. De huvudsakliga vinsterna av samverkan med andra svenska och nordiska lärosäten förefaller i dag främst ligga på forskarutbildnings- och forskarnivåerna. Exempel på möjliga samverkansformer är nationella doktorandseminarier eller forskarskolor samt ämneskonferenser. På det nationella planet är en framtida möjlighet också gemensamma satsningar på IT-baserade distanskurser inom ramen för Nätuniversitetet.

Nationell och internationell samverkan bedöms inte kunna bli mer än en kompletterande lösning. Samverkan är inte i sig en lösning på småspråkens ekonomiska problem, utan utgör i bästa fall en kvalitetsmässig förstärkning.

Vetenskapsrådets småämnesresurs

Vetenskapsrådet har av regeringen fått i uppdrag att tillsammans med lärosätena åstadkomma samordning av resurser och profilering avseende forskningen inom småämnena. Universiteten i Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala gavs under 2002 möjlighet att söka medel ur denna satsning. I den första omgången erhöll följande språk eller språkgrupper medel:

- Lunds universitet: slaviska språk
- Stockholms universitet: finska, meänkieli (tornedalsfinska) och estniska
- Umeå universitet: samiska språk
- Uppsala universitet: klassiska språk och bysantinologi samt
- Göteborgs universitet: afrikanska språk (planeringsbidrag).

Utredningen föreslår att Vetenskapsrådet får ansvar för att bedöma forskningsdelen i lärosätenas ansökningar om särskilda åtaganden, medan

Högskoleverket svarar för bedömningen av de grund- och forskarutbildningsrelaterade beståndsdelarna.

Språk där utbildning och forskning riskerar att försvinna

Utan någon form av extra finansiellt stöd från lärosätet eller fakulteten skulle de flesta befintliga språkämnen vara hotade. Så länge lärosätena har vilja och ekonomiska möjligheter att stödja småspråken föreligger dock ingen omedelbar fara för att småspråken i stort skall försvinna från Sverige.

Hälften av lärarkåren inom småspråken uppnår pensionsåldern inom de närmaste tio åren. Pensioneringar i kombination med få lärartjänster utgör de största hoten mot enskilda språk. Brist på återväxtpöjligheter, såsom tillgång på doktorander och rekryteringstjänster, utgör ett annat allvarligt hot. Särskilt problematisk framstår ur denna synvinkel situationen för ämnena serbiska/bosniska/kroatiska, bulgariska, kurdiska, assyriologi, arameiska/syriska, rumänska, tamil, thai, indonesiska och swahili.

Språk i vilka det i dag helt saknas utbildning och forskning trots att det borde finnas ett nationellt intresse

Utredningen menar att det alltid bör finnas en beredskap för att möta nya utbildningsbehov i samhället genom att bygga upp nya språkutbildningar. Utifrån en bedömning av det nationella intresset föreslår utredningen således att man bör överväga att införa utbildning i ett antal språk i Sverige eller på nordisk basis: romani, jiddisch, albanska, somali, amhariska, tigrinja, ukrainska, slovenska, slovakiska samt vietnamesiska.

Dessa språk finns inte i de största nordiska universitetens kursutbud. Ett stort antal asiatiska, afrikanska och öst- och centraleuropeiska språk återfinns dock vid de stora språkinstitutionerna vid University of London. Utländska utbildningsmöjligheter kan dock inte ersätta ett inhemskt utbud utan kan endast i enskilda fall utgöra ett komplement.

Det är utredningens mening att regeringen bör låta utarbeta och fastställa en nationell policy för vilka språk som är oundgängliga i den svenska högskolan. Högskoleverket är tillsammans med Vetenskapsrådet berett att ta fram underlag för en sådan policy.

I. Uppdraget och utredningsarbetet

Uppdraget

Högskoleverket erhöll i maj 2002 ett uppdrag från regeringen att göra en översyn i fråga om språkämnen där omfattningen av utbildning och forskning är förhållandevis liten, s.k. småspråk. Skälen för översynen är, enligt regeringen, att det under de senaste åren har uppmärksammats från såväl lärosäten som andra att det finns en risk för att det inte längre kommer att bedrivas utbildning och forskning i vissa språkämnen vid landets lärosäten. Bland orsakerna finns vikande efterfrågan från studenterna, brist på lärarkompetens och resursbrist. Grundutbildning, forskarutbildning och forskning måste ses i ett sammanhang när det gäller dessa s.k. småspråk. Regeringen anser det därför angeläget att en totalöversyn görs över situationen för småspråk vid landets lärosäten.

Utredningsuppdraget (se också bilaga 1) omfattar följande beståndsdelar:

1. fastställa kriterier för vad som är att betrakta som ett småspråk,
2. redovisa vilka språk beträffande vilka det i dag helt saknas utbildning och forskning vid landets lärosäten, trots att det borde finnas ett nationellt intresse,
3. redovisa vilka av de saknade språken som det ges utbildning eller forskas i vid lärosäten i övriga nordiska länder,
4. redovisa vilka språk där utbildning och forskning riskerar att försvinna från landets lärosäten,
5. utreda om en ansvarsfördelning mellan ämnesansvariga lärosäten bör ske samt redovisa de kriterier som utgör grunden för förslagen,
6. redovisa hur ett system med ämnesansvariga lärosäten skall kunna struktureras och i förekommande fall omprövas,
7. redovisa ett system för samverkan mellan lärosäten både nationellt och inom Norden för att skapa tillräckligt stora miljöer,
8. föreslå hur regeringen bör värna småspråken,
9. lämna förslag till hur den resurs som Vetenskapsrådet förfogar över avseende forskning och forskarutbildning inom småämnena skulle kunna användas för samverkan inom ett system av ämnesansvariga lärosäten.

Utgångspunkten skall vara att förslagen inte får leda till ökade kostnader för staten. Om förslagen föranleder ökade kostnader, skall förslag till finansiering av dessa också ges.

Uppdraget skall genomföras i samråd och samverkan med Vetenskapsrådet.

Utredningsarbetet

Vi har genomfört en enkät till de fem största universiteterna vad gäller språkutbildning, dvs. Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala. Enkäten omfattade ett antal frågor av mer övergripande karaktär samt en begäran om statistikunderlag. Vi har därutöver haft överläggningar med företrädare för de fem lärosätena. Enkäten tillsammans med överläggningarna har givit det huvudsakliga underlaget för utredningens lägesredovisning, analyser och förslag. Vad gäller punkten 2 har vi, för att få underlag för en bedömning av var det nationella intresset ligger i språkutbildningen, också inhämtat synpunkter från Utrikesdepartementet, Exportrådet, Sida, Svenskt Näringsliv, Turistdelegationen och Turistrådet samt från Integrationsverket. Statistikunderlag har till samma punkt inhämtats från Integrationsverket och Skolverket. Under utredningsarbetets gång har samråd också skett med Vetenskapsrådet.

Utredningsarbetet har genomförts av utredarna Charlotta Karlsson och Helena Mähler under ledning av kanslichef Lennart Ståhle.

2. Tidigare utredningar och undersökningar

Småämnena och deras situation har varit ett aktuellt ämne sedan tidigt 1970-tal och har varit teman för ett antal utredningar. Flera av de problem och förslag till lösningar som nämns i dessa arbeten återkommer regelbundet. Man kan konstatera att resursbristen för de små ämnena, rekryteringssvårigheter till högre nivåer och få studenter är genomgående problem. Detsamma gäller för medelstillsdelningssystemet, i dess med tiden varierande skepnader. Olika former av arbetsfördelning, såväl mellan som inom universiteten, är det mest frekventa förslaget till att lösa småämnenas problem. I flera utredningar understryks också vikten av att inrätta fler s.k. rekryteringstjänster för att säkra återväxten av kompetenta lärare.

Intresset för de små ämnenas situation i den svenska högskolan är inte en ny företeelse. Sedan tidigt 1970-tal har det gjorts ett relativt stort antal utredningar och enkätundersökningar med bäring på läget för utbildning och forskning inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga småämnena. Nedan sammanfattas de huvudsakliga observationerna och rekommendationerna i dessa undersökningar.

Den tidsmässigt senaste av de mer övergripande utredningarna är Torbjörn Lodéns *Kartläggning och förslag till åtgärder för s.k. småämnena*, men sedan den lades fram 1998 har det såvitt känt gjorts ytterligare två enkätundersökningar, dvs. en förfrågan om småämnenas situation som Utbildningsdepartementet gjorde under år 2000 samt en enkät som Vetenskapsrådet skickade ut till de större universiteten våren 2002. I Högskoleverkets hittills slutförda språkrelaterade utvärderingar finns också ett antal mer allmänt hållna observationer som är av intresse i sammanhanget.

Förslag till omorganisation av utbildningen i småämnena vid humanistisk fakultet (1973)

År 1973 genomförde fakultetsberedningen för humaniora och teologi vid Universitetskanslersämbetet (UKÄ) en översyn av de små ämnena vid humanistisk fakultet. Översynen berörde endast de s.k. kursanslagsämnena inom grundutbildningen. Flertalet av dessa ämnen var språkämnen. Syftet var att åstadkomma en ”bättre hushållning med tillgängliga kursanslagsmedel.”

Huvudlinjen i de förslag som lades fram var att totalsituationen för de enskilda ämnena skulle förbättras genom att fasta tjänster skulle inrättas vid åtminstone ett universitet medan utbildningen vid övriga lärosäten skulle läggas ned. Remissopinionen var i huvudsak negativ till förslagen, som involverade en detaljerad planering av lärartjänsterna inom de olika ämnena, och endast mindre delar av förslagen blev genomförda.

Humanistisk och teologisk forskning i Sverige: nuläge och framtidsperspektiv (1973)

Statens humanistiska forskningsråd beslöt 1973 att utreda humanioras dåvarande ställning samt utvecklingslinjer inför framtiden. I utredningen gjordes en jämförelse dels med andra ämnesområden i Sverige, dels med universitet i andra delar av Norden och Europa.

Majoriteten av svaren på den enkät som gjordes inför utredningen innehöll önskemål om att avhjälpa en "akut" brist på möjligheter till forskning. Inom alla områden yrkades på nya befattningar för att förstärka forskningen och expandera inom nya forskningsområden. När det gäller området 'kulturkommunikationer' (vari många av "småspråken" ingår) betonades nödvändigheten av en kraftig ökning av antalet tjänster för att kunna tillfredsställa rimliga krav på minimibesättningar på institutionerna.

Jämförelsen med grannländerna var inte till Sveriges fördel, menade utredarna, som noterade att exempelvis danska universitet hade många gånger större materialanslag till sitt förfogande. Viljan till samarbete de nordiska länderna emellan var stark men försvårades av att de svaga svenska resurserna var ett hinder för samarbete på lika villkor. Utredningen rekommenderade ökat samarbete med andra länder samt att i högre grad bereda yngre forskare tillfälle till fältarbete, arkivstudier och studieuppehåll vid forskningscentrum utomlands.

Lokalisering av de humanistiska ämnena (1981)

Regeringen uppdrog 1980 åt Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) att göra en översyn av utbudet av enstaka kurser inom humaniora. Uppdraget inkluderade att undersöka möjligheterna till koncentration av de fasta resurserna för forskning och forskarutbildning och att komplettera den regionala och lokala planeringen med en gemensam planering för de berörda lärosätena.

I utredningen, som leddes av Inge Jonsson, gjordes ett antal konkreta förslag, vilka huvudsakligen var ämnade att uppnå en effektivare resursanvändning genom koncentration av vissa ämnen till vissa lärosäten, genom en högre grad av arbetsfördelning mellan lärosätena och genom rationalisering (små institutioner skulle slås ihop till större). Utredningen föreslog att man skulle genomföra en riksplanering av de små ämnena

genom att inrätta en förteckning över vilka ämnesområden (med garanterat basutbud inom grundutbildningen) som skulle ges av vissa lärosäten. Det föreslogs också att de s.k. antikämna skulle ses över, något som senare genomfördes av UHÄ. Översynen, som lades fram 1984, kom till slutsatsen att den resurskoncentration som förespråkades i utredningen inte var önskvärd när det gällde antikämna. Få av de övriga konkreta förslagen i utredningen har blivit genomförda.

Språkvetenskap i dag (1986)

Inför 1987 års forskningspolitiska proposition genomförde Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) ett s.k. fakultetsprogram för humanistisk forskning, som delvis bygger på ämnesöversikter utarbetade av sakkunniga. Översikterna ger ämne för ämne en detaljerad bild av den humanistiska forskningens situation i Sverige hösten 1985, inklusive språkämna finsk-ugriska, nordiska, slaviska, iranska, semitiska, turkiska, romanska och baltiska språk, latin, grekiska och nygrekiska samt indologi, japanologi, koreanologi, sinologi och bysantinologi. Nedan återges några återkommande synpunkter.

De flesta översikter efterfrågar fler tjänster till sina ämnen, och särskilt s.k. rekryteringstjänster för att möjliggöra fortsatt forskning efter doktorexamen, t.ex. forskarassistenttjänster. Det borde vara självklart, betonade t.ex. utredaren i avsnittet nordiska språk, att knyta minst två sådana mellantjänster till varje toppjänst. Utredarna för grekiska och latin betonade att forskarassistenttjänster (eller andra resurser som främjar rekrytering till högre tjänster) var oundgängliga för rekryteringen till toppjänsterna.

En ofta återkommande kommentar var risken att återväxten kan råka i fara, dels p.g.a. en kvantitativt liten grundutbildning, dels beroende på att färre väljer en forskarutbildning som inte är så efterfrågad på arbetsmarknaden, dels vid universitetet, dels generellt sett. Vad gäller grekiska uppgavs t.ex. det allvarligaste rekryteringsproblemet vara den brist på aspiranter till de högre forskartjänsterna som kunde förutses om ett tiotal år, om inte åtgärder vidtogs inom den närmaste framtiden.

Kartläggning och förslag till åtgärder för s.k. småämnena (1998)

År 1998 presenterade Humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) den tidsmässigt senaste småämnensutredningen, utförd av professor Torbjörn Lodén. Uppgiften var att undersöka småämnenas situation vid de svenska universiteten och högskolorna samt att föreslå åtgärder för att lösa de problem som är förknippade med dessa ämnen.

I utredningen diskuterades definitioner för vad som är att betrakta som ett småämne. Lodén konstaterade dock att en begreppsbestämning av

småämnen är svår och riskerar att leda fokus bort från det som är väsentligt, nämligen de problem som är karakteristiska för småämnena. Stödåtgärder borde därför inriktas på att avhjälpa småämneproblem snarare än att bistå småämnen i allmänhet. Rapporten identifierar tre karakteristiska småämneproblem: 1) fakultetsstrukturen hämmar småämnenas utvecklingsmöjligheter; 2) småämnena saknar ofta den nödvändiga kritiska massan och 3) i småspråken är det svårt att inom grundutbildningen förena språkfärdighetsträning och vetenskapligt studium av språket.

Utredningen lade fyra konkreta förslag:

- Att regeringen uppdrar åt HSFR att sammankalla en serie konferenser inom ett antal vetenskapsområden i syfte att diskutera åtgärder för att åstadkomma en mer rationell arbetsfördelning mellan universiteten,
- att regeringen tilldelar HSFR en småämneresurs på 30 miljoner kronor per år för stöd till angelägna satsningar på småämnesrådet samt ger rådet i uppdrag att ta ett nationellt ansvar för småämnenas utveckling,
- att 10 procent av anslagen till grundutbildning inom de humanistiska, juridiska, samhällsvetenskapliga och teologiska fakulteterna räknas upp med 1,5 som ett riktat stöd till småämnena samt
- att förutsättningarna för att inrätta särskilda språkcentra vid universiteten utreds närmare.

Förfrågan om redogörelser för grundutbildningsverksamhet inom s.k. småämnen (2000)

Som ett led i arbetet med att samordna grundutbildningen i småämnen inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga utbildningsområdet ombad regeringen i september 2000 lärosätena att redogöra för befintlig, planerad, hotad och som nationellt åtagande önskad grundutbildning inom dessa ämnen. Utöver dessa uppgifter ombads lärosätena också kommentera befintligt samarbete på olika nivåer och ge förslag på vidare samarbetsmöjligheter.

Det stora flertalet av de ämnen som lärosätena identifierade som små var språkämnen. Här återges de viktigaste, mer övergripande kommentarerna och åtgärdsförslagen som lärosätena förde fram i sina svar.

Ekonomiska synpunkter

Flera av lärosätena efterlyste större ekonomiska resurser för humaniora och samhällsvetenskap. Små ämnen, och särskilt de små språken, har stora svårigheter att klara sig i ett ekonomiskt system där antalet studenter, prestation och genomströmning är nyckelbegrepp. Antingen måste varje

ämne ha en bastilldelning som täcker kostnader för lärarbefattning m.m., eller måste tilldelningen per student höjas.

Den praktiska erfarenheten visar att det främst är grundutbildningsresurser som småämnena i dag lider brist på. Den satsning på forskningsresurser som föreslås för småämnena inom ramen för Vetenskapsrådet bör därför följas av en motsvarande satsning för grundutbildningen, menar Uppsala universitet.

De särskilda uppdragen när det gäller småämnena borde också åtföljas av vissa resurser, säger bl.a. Lund och Uppsala. Om en särskild resurs knöts till de småämnena som universitet och högskolor ges ett riksansvar för, skulle med stor sannolikhet de sedan flera decennier pågående diskussionerna kring den s.k. småämnesproblematiken avta och kanske till och med upphöra, heter det.

Samarbete

Samarbete – såväl regionalt som nationellt, nordiskt och internationellt – sker för närvarande mest på individuell basis. Den ordinarie verksamheten inom varje småämne är begränsad, både när det gäller resurser, lärare/forskare och studenter, varför förslag till samarbete och samverkan i högre grad än när det gäller ”stora” ämnen blir avhängiga av individuella initiativ.

Högskoleverkets utvärderingar av språk eller språkrelaterade ämnen (2002)

Högskoleverket har hittills publicerat tre utvärderingar av språkrelaterade utbildningar, dvs. lingvistik, svenska och klassiska språk, varav delämnena latin, grekiska och nygrekiska ofta brukar betraktas som småspråk.

Allmänt resonemang kring småämnesproblem och deras lösningar

I utvärderingen av klassiska språk görs av bedömargruppen ett antal allmänna observationer, som också kan tänkas visa på en mer allmän småämnesproblematik. Dessa kan grovt indelas under följande punkter:

Resursbrist

Resurstilldelningssystemet har försatt de humanistiska småämnena i en ”alldeles omöjlig situation”, menar bedömargruppen. Systemet med ersättningsnivåer som beror dels av antalet registrerade studenter, dels av antalet godkända, innebär stora svårigheter för de ämnen som inte drar till sig tillräckligt många studenter för att täcka kostnaderna för undervisningen. Detsamma gäller för ämnen där genomströmningen är låg.

Resursbristen leder också till underbemanning, enligt bedömarerna. Många lärare arbetar under pressade förhållanden där den mesta tiden går åt till att hålla undervisningen på en acceptabel nivå medan möjligheterna att bedriva egen forskning blir lidande.

Problem med återväxten

En annan följd av resursbristen är att *reformen med befordringsprofessurer* används som alibi för att inte utlysa "lärostolsprofessorerna" vid innehavarens avgång, framför bedömargruppen. Detta innebär att lärarstaben reduceras, att mobiliteten mellan lärosätena minskar och att yngre kandidater utan fast universitetsanställning berövas möjligheten att söka en professur. *1998 års forskarutbildningsreform* om fyra års full finansiering beskrivs likaså som "förödande" för ämnen utan stor extern finansieringspotential. Ett ytterligare hot mot återväxten är en *liten efterfrågan på arbetsmarknaden* av forskarutbildade inom vissa ämnen. Institutionerna själva har på grund av ansträngd ekonomi normalt inga tjänster för nydisputerade. Ett bättre utbud av postdoc-tjänster skulle kunna motverka den "utarmning" som hotar.

Kritisk massa

Det faktum att ett ämne har få lärare, studenter på högre nivåer samt doktorander gör också att den kreativa miljön krymper och seminarieverksamheten hotas. Avsaknaden av "kritisk massa" skulle kunna kompenseras genom samverkan inom och/eller utanför det egna universitetet (nationellt och internationellt), men samarbetet är ofta eftersatt, inte minst p.g.a. tids- och resursbrist. Det finns stor potential för samarbete både inom institutionerna och fakulteterna, t.ex. genom institutions- och fakultetsgemensamma kurser i mer allmänna ämnen. Gemensamma forskarskolor skulle kunna vara ett sätt att förstärka seminarieverksamheten för doktorander inom ett ämne.

Liknande iakttagelser i utvärderingarna av svenska/nordiska språk och lingvistik

Trots att svenska och lingvistik i regel knappast brukar räknas som småämnen görs också i utvärderingarna av dessa utbildningar vissa av de iakttagelser som gjordes i anknytning till de klassiska språken. I båda ämnena har man svårigheter att rekrytera till högre fördjupningsnivåer i grundutbildningen, något som i sin tur negativt påverkar underlaget för rekrytering till forskarutbildningen. Båda utvärderingarna uttrycker också oro för den effekt detta kan få både på forskningens utveckling och på den nödvändiga återväxten av forskarutbildad arbetskraft och akademiska lärare.

Vetenskapsrådets förfrågan till lärosätena samt lärosätenas svar på densamma (2002)

I mars 2002 skickade Vetenskapsrådet ut en förfrågan till de sex största universiteten. I brevet ställdes ett antal frågor som bl.a. syftade till att utröna lärosätenas syn på och förslag till alternativa lösningar på småämnesproblemen (än koncentration), t.ex. genom samarbete med närliggande universitet i grannländer och forskningsstödjande strukturer inom fakultetens ram.

En vanlig kommentar var att en nationell koncentration inte fick bli den enda lösningen. De konkreta åtgärdsförslag som föreslogs var att lägga småämnena i flerämnesinstitutioner, att satsa på områdesstudier i stället för rena språkstudier och att inrätta nationella forskarskolor. Utan att vara direkt tillfrågade nämnde flera universitet också den generella medelstildelningen till humaniora som en försvårande faktor för småämnena.

Det finns en tydlig trend mot större institutionsbildningar inom språken, konstaterar Vetenskapsrådet. I Umeå ligger de moderna språken utom samiska i samma institution. Lund inrättar ett språk- och litteraturcentrum. I Stockholm och Uppsala pågår översyn och informell samverkan. Samarbete med närliggande universitet i grannländer förekommer och har förekommit nästan över allt med varierande framgång. Det bedöms aldrig kunna bli mer än en kompletterande lösning.

Vetenskapsrådets preliminära slutsatser

De allra flesta skälen till att småämnena bör finnas vid universiteten har att göra med grundutbildningen. Vetenskapsrådet menar dock att det står "relativt klart" att det totala antalet grundutbildningar i småämnena måste minska. Reduktionen måste ske med ett inslag av nationell samordning. De två linjer som framträder tydligast är samordning till större språkinstitutioner (främst språk med stora inslag av färdighetsträning) samt en övergång till områdesstudier (när det gäller språk med kulturkunskap som en viktig komponent), säger Vetenskapsrådet.

Återkommande synpunkter och förslag i de gjorda utredningarna och undersökningarna

Man kan konstatera att småämnena och deras problem var ett aktuellt ämne redan under tidigt 1970-tal. Flera av de problem som småämnena möter nämns redan i utredningarna från 1973 och återkommer sedan regelbundet i de därefter kommande utredningsarbetena fram till innevarande år. En sådan fråga är resursbristen för små ämnen, en annan är få studenter och svårigheter att rekrytera till kurser på högre nivåer. Medelstildelnings-systemet, i dess med tiden varierande skepnader, kritiserades redan i 1981 års småämnesutredning och återkommer sedan i utredningar och undersökningar fram till dags dato.

För att åtgärda småämnenas problem framhålls en mer "rationell arbetsfördelning" både mellan och inom universiteten som en lösning. Exempelvis föreslås både 1973 och 1981 en av regeringen bestämd riksplanering av de små ämnena för att på det sättet åstadkomma resurskoncentration. Detta skulle innebära att vissa ämnen koncentrerades till ett enda lärosäte och upphörde vid övriga lärosäten. 1998 vill utredaren i

stället stimulera universiteten att själva komma överens om en ömsesidig arbetsfördelning. Vad gäller medelstildelningen föreslås både en uppräknig av anslaget för småämnen (1998) och en omfördelning av medel från större till mindre ämnen (1981). Fler tjänster, både för att förstärka grund- och forskarutbildning och för att möjliggöra egen forskning för lärarna, är ett återkommande önskemål. Särskilt viktigt sägs det i både tidigare och senare utredningar vara att inrätta fler s.k. rekryteringstjänster för att säkra återväxten av kompetenta lärare.

3. Situationen för småspråken i dag vid fem universitet

Lärosätena själva definierar ett småspråk som ett ämne som inte klarar att bära sina egna kostnader. I princip omfattar detta kriterium samtliga språk utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska. Lärosätena bedömer att en strikt tillämpning av resurstilldelningssystemets principer skulle omöjliggöra fortsatt drift av småspråken. Samtliga universitet ger därför extra finansiellt stöd till sina småspråk, oftast i form av fakultetsinterna omfördelningar men också som stöd från universitetscentralt håll. Lärosätena framhåller dock att den ekonomiska situationen för småspråken ändå är kärv och att de temporära lösningarna är att betrakta som "livsuppehållande åtgärder". Flera nedläggningar av språkämnerna har genomförts sedan mitten av 1990-talet, och de främsta orsakerna har varit svag studerandetillströmning och dålig ekonomi.

Ett viktigt led i denna utredning var att göra en kartläggning av vilka småspråk som finns i Sverige i dag och hur lärosätena ser på småspråksproblematiken. Nedan följer en genomgång av hur universiteten i Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala ser på småämnesproblematiken, vilka förändringar i utbudet som har genomförts, vilka åtgärder man vidtar internt för att förbättra småspråkens situation vid det egna lärosätet, vilka kriterier lärosätena använder för småspråken samt deras egen bedömning av situationen i dag. Kvantitativa data om kursutbud, antal studenter, forskarutbildning, antal doktorander samt lärarsituationen återfinns i tabellform i bilaga 2.

Uppgifterna i detta avsnitt grundar sig på information från lärosätena i svaren på den enkät som Högskoleverket skickade ut i september 2002 samt på information erhållen under samråd med representanter för lärosätena under oktober-november 2002.

Urvalet av lärosäten och språk

I utredningsarbetets inledande fas gjorde vi en första, tentativ indelning av språken, inom vilken samtliga språkämnerna utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska togs med som "småspråk". Redovisningen nedan utgår från denna indelning, även om en annan definition av småspråk används av det lärosäte som texten gäller.

De fem lärosätena valdes ut på grundval av en preliminär genomgång av utbudet av språkkurser höstterminen 2002 vid svenska universitet och

högskolor, vilken visade att mycket få språk utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska finns representerade vid de övriga lärosätena. I den mån som ”småspråk” (främst finska, italienska, japanska och ryska) förekommer vid andra lärosäten är det huvudsakligen i form av kortare kurser och/eller kurser på nybörjar- och grundnivå.¹ I sammanhanget kan också nämnas att Luleå tekniska universitet i regleringsbrevet för år 2002 har ett särskilt åtagande ”att varje läsår erbjuda lärarutbildning för grundskolans tidigare och senare år med inriktning på samiska, tornedalsfinska och finska”. Det bör dessutom noteras att regeringen har beviljat Mälardalens högskola ett särskilt bidrag för att stödja utbildning och forskning i finska språket och finsk kultur.

Valet att inkludera alla språkämnen utom de fem större språkämnen kan självfallet diskuteras. Vid vissa lärosäten har de senaste årens nedgång i antalet studerande gjort att också de ”stora” europeiska språken betraktas som små, medan andra universitet har så många studerande också inom vissa av de språk som tas upp i listorna nedan att dessa inte betraktas som ”småspråk”. De allra flesta av språken nedan brukar dock i allmänhet och ur ett nationellt perspektiv betraktas som ”små” (möjligen kan ryska och italienska allmänt betraktas som gränsfall). För en utförlig diskussion om kriterier för att avgöra vilka språk som är småspråk, se kapitel 4.

Göteborgs universitet (GU)

Utbudet av småspråk vid Göteborgs universitet

Afrikanska språk (lingvistiskt ämne)	Arabiska
Bulgariska (även fornkyrkslaviska)	Grekiska
Nygrekiska	Hebreiska
Italienska	Japanska
Kinesiska	Latin
Nederländska	Polska
Ryska	

Kriterier för småspråk

Av språkämnen ovan brukar Göteborgs universitet inte i allmänhet betrakta ryska, italienska och japanska som småspråk. Ryska och italienska drar själva till sig nog många studenter för att bära sina kostnader, och japanska har draghjälp av att språket ingår i internationella ekonomiprogrammet och därmed får ett tillräckligt högt antal studerande.

Göteborgs universitet tillämpar flera kriterier för när ett ämne/språk är att betrakta som litet.

- Antalet studenter understiger under en längre tidsperiod 50 helårsstuderande respektive 45 helårsprestationer. Om ämnet inte

---

¹ Den inledande kartläggningen gjordes utifrån lärosätenas kurskataloger på Internet.

når upp till denna nivå förväntas det inte bära sina egna kostnader, grundade i en uppskattad basresurs på 1 lärartjänst, del i administrativa kostnader och normala kringkostnader. Många småspråk tilldelas dock högre ersättning än genomsnittet (efter en s.k. ämnesfaktor), vilket gör att 30-40 helårsstudenter uppges räcka som underlag för basresursen.

- Ämnet är så litet inom forskning och forskarutbildning att den normala tilldelningen från fakulteten inte täcker lönekostnaderna och ett minimianslag för ”övrigt”.
- Det har tidigare markerats som ett litet ämne på ”minikrysslistan”. Hit hör vetenskapsteori. Göteborgs universitet har i dag inga särskilda åtaganden för språk.
- Trots mer än 50 helårsstuderande kan ämnet utan subventioner ändå på längre sikt inte täcka de nödvändiga fasta tjänster som bör finnas. Detta gäller för slaviska språk, där ryska är det enda språk som bär sig självt, och där övriga språk kunnat ges inom ramen för tjänstekostnad tack vare de anställdas kompetens i dessa språk men där tjänstebesättningen är otillräcklig.
- I vissa sammanhang kan ett kriterium vara att ämnet ingår i grund- eller forskarutbildningen i andra ämnen. Hit hör nordiska språk som danska och isländska, för vilka kostnaderna täcks inom ramen för svenska språkets totala engagemang.

Förändringar av ämnesutbudet

Humanistiska fakulteten vid GU har tvingats till en rad nedläggningar av språkämnerna under senare delen av 1990-talet. Sedan 1996 har man ställt in indoeuropeisk språkforskning, sanskrit, finska, nederländska, serbokroatiska och tjeckiska. I nederländska finns dock kurser upp till 40 poäng i dag.

Valet att behålla de kvarvarande språkämnerna är i de flesta fall resultatet av medvetna prioriteringar, vilket handlar dels om ämnernas kopplingar till andra ämnen, dels om policybeslut inom fakulteten att främja vissa språk. Resursförstärkningar diskuteras för latin, och en satsning har genomförts för arabiska, vilken involverar rekrytering av en lektor och en forskarassistent-tjänst samt införande av nya kurser i språket.

Fakulteten lägger i första hand vikt vid att behålla den bredd i ämnesutbudet som finns i dag. Kursutbudet omprövas dock, framför allt i samband med pensioneringar. Eventuella beslut om nya kurser får i nuläget inte medföra behov av utöka lärarkåren, men möjligheterna finns att inrätta ett nytt ämne i stället för ett som läggs ned efter en pensionering. I samband med diskussionerna om nygrekiskans framtid efter den ende lärarens förestående pensionering utreds således möjligheten att starta utbildning i alternativa ämnen, särskilt i något språk som är modersmål för större grupper personer med utländsk bakgrund i Göteborgsregionen.

Åtgärder internt för att stödja småspråk

En viss omfördelning av medel till de små språken sker inom fakulteten, vilket innebär att andra humanistiska ämnen subventionerar grundutbildningen inom småspråk.

Slaviska institutionen har goda kontakter med universitetet i Oslo och skulle gärna åstadkomma ett tätare samarbete inom utbildningen i västslaviska språk. Exempelvis har Oslo god kompetens i tjeckiska och GU i polska. Samarbete är dock kostsamt och svårt att organisera för ett redan finansiellt pressat ämne.

Man har försökt organisera träffar för forskarstuderande nationellt i Sverige. Det är dock svårt att få loss medel till resor för varje tillfälle.

Göteborgs bedömning av situationen för småspråken vid det egna lärosätet

Den ekonomiska situationen för småspråken i Göteborg är kärv. Nivån på den humanistiska "prislappen" gör att andra humanistiska ämnen måste subventionera de småspråk som inte når upp till de ca 50 helårsstudenter och 45 helårsprestationer som krävs för att ett ämne skall kunna bära kostnaderna för en heltidsanställd lärare.

Lokalanslagsreformen, som innebär att lokalkostnaderna slås ut på alla fakulteter, innebär i praktiken att ämnen med billigare lokaler, t.ex. humaniora, subventionerar ämnen med mer kostsamma lokalbehov, t.ex. inom naturvetenskaperna. Detta har slagit hårt mot den humanistiska fakultetens ekonomi.

Lunds universitet

Utbudet av småspråk vid Lunds universitet

Arabiska	Estniska
Finska	Grekiska
Nygrekiska	Hebreiska
Indonesiska	Italienska
Japanska	Javanesiska (foufb. i indonesiska) ²
Kantonesiska (endast tentamen) ³	Kinesiska
Latin	Litauiska
Polska	Rumänska
Ryska	Thai
Tjeckiska	Ungerska

---

² Javanesiska är inte ett småspråk på samma villkor som de övriga, utan ges endast som ett moment i forskarutbildningen i indonesiska.

³ I kantonesiska ges inte undervisning, endast tentamen av personer med erforderliga förkunskaper.

Kriterier för småspråk

Det finns en grupp av 14 ”officiellt” definierade småspråk, som universitetsstyrelsen har undantagit från att behöva leva upp till utbildningsuppdraget. Dessa småspråk är estniska, finska, ungerska, grekiska, latin, nygrekiska, arabiska, modern hebreiska, rumänska, polska, tjeckiska, litauiska, indonesiska och thai.

De 14 ämnena valdes ut främst på grund av att de hade särskilt svårt att uppfylla sitt utbildningsuppdrag och därmed inte kunde bära kostnaderna för en minimibesättning om en halv lärartjänst.

Förändringar av ämnesutbudet

Institutionen för finsk-ugriska språk har lagts ned, men de ingående ämnena har förlagts till andra institutioner, finska till institutionen för nordiska språk och estniska och ungerska till institutionen för Öst- och Centraleuropastudier. Det innebär också att inga gemensamma kurser ges i grundutbildningen. Forskarutbildningen i finsk-ugriska språk finns dock kvar medan de som redan är antagna slutför sin utbildning. Det är dock osannolikt att man kommer att anta nya forskarstuderande i dessa ämnen, åtminstone inom överskådlig framtid.

Det har funnits planer på att lägga ned modern hebreiska, men ämnet räddades vid detta tillfälle av ett ingripande från Judiska centralrådet. Serbokroatiska hade redan tidigare lagts ned, innan resursproblemen blev akuta. Skälen till att man valde att lägga ned/försöka lägga ned dessa språk var främst ekonomiska. Det har också funnits diskussioner om framtiden för thai och indonesiska, och om de skulle ersättas av andra östasiatiska språk. Denna typ av diskussioner förs med hänsyn bl.a. till pensioneringar.

I diskussioner om eventuella framtida prioriteringar aktualiseras olika faktorer. Den asiatiska språkgruppen röner t.ex. stort intresse från näringsliv, från andra utbildningar och från universitetsledningen. De slaviska språken är intressanta både historiskt och samhällsvetenskapligt sett och har en tradition av tungt vägande språkvetenskaplig forskning. De klassiska språken är viktiga historiskt sett, ur ett bildningsperspektiv och för att de är viktiga för andra utbildningar, t.ex. inom medicin. Latin och grekiska utgör alltså viktiga stödämnen och bör dessutom finnas vid ett klassiskt universitet som Lund, menar företrädare för kansliet för humaniora och teologi.

Vad gäller de slaviska språken har man gjort en medveten satsning på realia och språk. Vid institutionen för Öst- och Centraleuropastudier kan de båda kursstyperna läsas parallellt, utan krav på förkunskaper t.ex. i något språk för att läsa realiakurser. Också estniska och ungerska ligger numera vid institutionen, som tidigare hette Slaviska institutionen. Namnbytet speglar den nya inriktningen mot områdesstudium. Det finns också en särskild

forskarutbildning i Öst- och Centraleuropas kulturhistoria vid sidan om den i slaviska språk. För tillträde till denna forskarutbildning krävs dock kunskaper i ett slaviskt språk motsvarande 40 p.

Inga nedläggningar av språkämnen är planerade inom den närmaste framtiden, utan man vill i stället, vid ett förbättrat resursläge, bygga ut språkutbildningen. En eventuell framtida satsning handlar om ett Sydösteuropacentrum där regionens större språk bör finnas med, d.v.s. nygrekiska, rumänska, ungerska, bulgariska/makedonska, turkiska, albanska och serbiska/kroatiska/bosniska. Utredningsarbetet om ett Sydösteuropacentrum sammanföll dock i tiden med krisen i språkens studerandestillströmning, varför initiativet hittills har lagts på is.

Åtgärder internt för att stödja småspråk

Universitetets ställningstagande till förmån för de 14 småspråken handlar i praktiken om ett garanterat grundbelopp om 500 000 kronor per år, som skall täcka kostnaderna för en önskvärd minimibesättning om en halv befattning per ämne, något som de utvalda ämnena normalt sett inte klarar att finansiera. Beloppet ges i form av ersättning för helårsstudenter men utan krav på genomströmning motsvarande beloppet. I praktiken har dock de olika ämnena olika kostnader eftersom vissa ämnen har befattningshavare, andra inte. Åtgärden har undanröjt det omedelbara hotet mot de 14 ämnena, men gäller bara till utgången av år 2003. Vad som därefter kommer att hända är oklart.

Småämnena har alltid "underpresterat" enligt de principer som resurstilldelningssystemet vilar på, vilket tidigare har kompenserats av de stora ämnenas överproduktion. Beslutet att särskilt stödja de 14 småspråken togs i en situation där anmälningarna till universitetet generellt gick ned. Ett regelrätt tillämpande av det prestationsbaserade resurstilldelningssystemet skulle då ha gjort att de små språken hade försvunnit från universitetet, eftersom det minskande studentantalet gjorde att det inte längre fanns någon överproduktion på andra ämnen som kunde kompensera för de små ämnenas underproduktion.

Fakulteten planerar ytterligare åtgärder för att förbättra situationen för småspråken.

- Språkvetenskapliga fakultetsrådet har initierat en genomgång av hela kursutbudet och arbetar med samordning för att det i större utsträckning skall gå att läsa fakultetsgemensamma kurser. Detta är både delvis inspirerat av och kommer att underlättas av den fysiska och administrativa samordningen inom Språk- och litteraturcentrum, som under den kommande treårsperioden successivt blir klart. Språk- och litteraturcentrum skall vara helt färdigt kring årsskiftet 2006.
- Fakulteten planerar också att genomföra organisatoriska förändringar, främst av ekonomiska skäl. Finsk-ugriska institutionen

har redan upphört. Institutionen för Mellanösterns språk står inför en sammanslagning med klassiska institutionen. Efter nyår kommer den nya institutionen att heta Klassiska och semitiska språk.

Möjligheter för samarbete inom Öresundsuniversitetet

Öresundsuniversitetet har funnits sedan 1998 och är ett samlande ”paraply” för tolv lärosäten i Öresundsregionen. Syftet är att främja samarbete mellan dessa, t.ex. genom gemensamma kurser, lärar- och studentrörlighet. Ett nyligen etablerat samarbete inom humaniora fokuserar på att förbättra situationen just för de små ämnena. Finansieringssituationen i Danmark liknar nämligen den i Sverige eftersom anslagssystemet även i Danmark är baserat på studentantal. Hittills har humaniorasamarbetet inneburit ett enligt uppgift lyckat försök med samarbete inom hebreiska mellan Köpenhamns och Lunds universitet.

Samarbete över Öresund kan ge både en kvalitetshöjning och möjligheter till specialisering och stordriftsfördelar, menar företrädare för Öresundsuniversitetet. Genom att dela lärarresurser och ge studenter på båda sidor möjligheter att söka till kurser i hela regionen, skapas möjligheter att t.ex. ge en specialkurs som inte tidigare har kunnat ges, eftersom studentantalet och/eller lärarresurserna varit otillräckliga. Språkkurser kan utannonseras på båda sidor (med tydlig information om var de ges geografiskt sett) och därigenom dra till sig fler studenter. Redan i dag studerar många danska studenter på den nätbaserade utbildningen i rumänska vid Lunds universitet. På detta sätt får varje utbildning två ingångar och studenterna får tillgång till ett större utbud av språk. Det finns emellertid fortfarande många administrativa hinder att övervinna för ett detaljerat samarbete, enligt företrädare för kansliet för humaniora och teologi.

Lunds bedömning av situationen för småspråken vid det egna lärosätet

Språkämnen har alltid subventionerats av fakultetens historisk-filosofiska ämnen, dels genom att ersättningsarna inom området generellt satts högre för språken, dels genom att de förra ämnena systematiskt har haft en ”överproduktion” av studenter. Detta stödsätt har dock försvårats av de senaste årens nedgång i studenttillströmningen – de större ämnena kan inte längre ta in lika många studenter och har därmed minskat sina möjligheter att avstå medel till de små språken. Det tycks dock som om nedgången är bruten, och studerandetillströmningen har generellt sett ökat igen.

Vid en strikt tillämpning av medelstilleddningssystemet på de 14 småspråk som i dag får stöd, skulle dessa inte kunna drivas vidare. Det särskilda stödet från universitetsstyrelsen undanröjde det omedelbara hotet mot dessa språk, men detta stöd är tills vidare bara aktuellt t.o.m. 2003. Vad som händer därefter är i dag oklart.

Generellt sett är de stora språken, särskilt tyska och franska (spanska och engelska klarar sig bättre), mer "konjunkturkänsliga" än de mindre, dvs. de drabbas hårdare av en allmän nedgång i antalet sökande till högskolan. De mindre språken ligger relativt konstant på ett lågt studerandeantal, mer oberoende av läget för studenttillströmningen generellt sett.

Man kanske måste acceptera att vissa ämnen alltid kommer att vara små, menar fakultetsföreträdarna, men garantera deras fortlevnad ändå. I gengäld bör man ställa krav på ämnena att de fungerar så effektivt som möjligt med de tilldelade medlen. Det måste också finnas en flexibilitet som möjliggör att relativt enkelt starta upp nya utbildningar för att möta nya behov eller ta till vara nya lärarresurser, men också att lägga ned utbildningar som inte längre fungerar eller behövs. För att detta skall fungera behövs en avdramatiserad institutionsstruktur, exempelvis i större institutioner.

Stockholms universitet

Utbudet av småspråk vid Stockholms universitet

Arabiska	Estniska
Finska	Grekiska, antik grekiska
Grekiska, nygrekiska	Indologi
Italienska	Japanska
Kinesiska	Koreanska
Latin	Lettiska
Litauiska	Meänkieli (tornedalsfinska)
Nederländska	Polska
Portugisiska	Ryska
Svenska som andraspråk för döva	Teckenspråk
Tjeckiska	Tibetanska
Ukrainska	

Kriterier för småspråk

Stockholms universitet tillämpar inte i praktiken några specifika kriterier för små eller stora ämnen. I arbetet med budgeten för 2002 använde man dock "kryssämne" som kriterium, en definition som man menar kan vara "pragmatisk" för att fastställa en minimal mängd småspråksämnen.

I diskussionen om kriterier för småspråk är det viktigt att skilja mellan grundutbildning och forskning, eftersom ett ämne kan vara litet inom grundutbildningen men stort inom forskningen och tvärtom. Inom grundutbildningen har ett "typiskt småämne" både små resurser och få studenter, men småämnena som kräver åtgärder är sådana som dessutom har problem att fylla de erbjudna studieplatserna. Vad beträffar ämnets storlek inom forskningen bör man inte bara se till antalet professorer, utan även till den totala forskningsvolymen, inklusive externfinansierad forskning.

Ett ämnes storlek kan också variera över tid. Små ämnen kan bli stora och stora bli små. Ett exempel på det senare är utvecklingen för tyskan, som SU menar snart kan betraktas som ett småämne om nedgången i antalet sökande fortsätter. Forskningsvolymen vid tyska institutionen är dock någorlunda oförändrad. För innevarande termin kan man märka en viss uppgång i antalet sökande till tyskakurser.

Förändringar av ämnesutbudet

Ungerska har lagts ned p.g.a. bristande resurser och lågt studerandeantal. För närvarande finns inga nedläggningsplaner, utan fakulteten vill slå vakt om den mångfald språkämnen som finns i dag och hoppas kunna vidareutveckla vissa språk. Exempelvis menar man att arabiska har potential att växa i storlek. En annan utvecklingstrend går mot kurser i "områdeskunskap".

Åtgärder internt för att stödja småspråk

Inom humanistiska fakulteten sker en intern omfördelning av medel till småspråken från de större ämnena. De båda minsta språkämnen koreanska och baltiska språk får i dag mer än tre gånger så mycket pengar per helårsprestation än de största humanistiska ämnena, något som är nödvändigt för att man över huvud taget skall kunna upprätthålla en utbildning i dessa språk. Eftersom studerandeantalet är lågt i de små språkämnen blir det dock relativt sett inte så kostsamt.

I budgeten för 2002 beslöt fakulteten att särskilt förstärka resurserna för baltiska språk och nederländska. Vidare minskade man koreanskans utbildningsåtagande utan motsvarande minskning av resurserna. Antik grekiska tillfördes en doktorandanställning samt utökade forskningsmedel.

Fakulteten är också i färd med att genomföra en omorganisering av språkinstitutionerna till större institutioner, något som man menar kan få positiva konsekvenser för småämnena då man blir en del av en större och "mer slagkraftig" enhet. I storinstitutionerna planerar man att ge gemensamma kurser, framför allt på högre nivåer och inom forskarutbildningen. Detta skulle utöka både seminariemiljöerna och kursutbudet för doktoranderna.

Humanistiska fakulteten har börjat diskutera möjligheten att införa en bredare "forskarutbildning i språk". Det finns också tankar på att i högre grad än i dag sammanföra doktorander i olika språk genom att införa forskarskolor på språkvetenskapliga teman i stället för inom en språkgrupp.

Stockholms bedömning av situationen för småspråk vid det egna lärosätet

Enligt representanter för den humanistiska fakulteten är situationen för småspråk vid SU generellt sett inte tillfredsställande, även om ämnena inte omedelbart är hotade. Småspråken vid SU är oftast inte underbemannade med tanke på de få studerande, och de är relativt välförsedda med medel, oavsett produktion. Även om interna omfördelningar har bidragit till att öka småspråkens resurser har dock många av dem nått en gräns för vad de förmår. Man "håller näsan över vattnet", men kvalitetsarbetet försvåras.

Fakulteten befarar nu att småspråkens situation kan komma att förvärras p.g.a. universitetsstyrelsens beslut att ändra principerna för medelstildelning. SU har hittills haft ett resurstilldelningssystem som baserats endast på helårsprestationer, något som relativt sett har gynnat ämnen med få studerande. Man kommer nu att införa ett system som också tar in i beräkningen helårsstudieplatser, något som gynnar främst humanistiska fakultetens större ämnen.

Forskningen hotas inte omedelbart av medelsbrist, utan kan dra nytta av de externa medel som finns tillgängliga. Även om det finns omfattande forskningsprojekt inom ett ämne är det dock svårt att skapa en koppling till och därigenom förstärka forskarutbildningen.

Vad gäller studenttillströmningen kan man se en lätt ljusning. Antalet som söker till språkkurser generellt sett har stigit något den senaste terminen, och man räknar med att de större ungdomskullarna under den närmaste sexårsperioden skall bidra till att förbättra situationen.

Umeå universitet

Utbudet av småspråk vid Umeå universitet

Finska	Grekiska
Hebreiska	Meänkieli (tornedalsfinska) planeras
Ryska	Samiska (nord- och sydsamiska samt Lulesamiska)

Kriterier för småspråk

Det är svårt att hitta en entydig definition i en situation när alltför många ämnen blir små, menar företrädare för Kansliet för humaniora. I praktiken betraktar man dock ett ämne som litet om det går minus när studerandeintäkterna har räknats in, trots att lärarbesättningen ligger på ett absolut minimum. Vad UmU ser som en minimibesättning varierar från språk till språk, men i skolspråken engelska, franska, tyska och spanska ser man det som nödvändigt att ha minst två till tre lektorer, en vardera med lingvistisk, litteraturvetenskaplig och didaktisk inriktning (det sistnämnda framför allt när det gäller språk som ingår i lärarutbildningen).

Umeå har de senaste fem åren fått erfara sjunkande studerandeantal framför allt för skolspråken tyska och franska, vilket har gjort att också dessa behöver stöd för att kunna finnas kvar vid universitetet. Finskan har t.ex. under höstterminen 2002 fler studerande på A-kursen är tyskan. Spanskan har klarat sig relativt väl undan nedgången och betraktas som ett gränsfall mellan litet och stort. Det enda stora språkämnet i Umeå i dag är engelska, och franska, tyska och till viss del spanska räknas som småspråk. Orsaken är nedgången i antalet sökande, som har gjort att dessa ämnen inte längre bär sig själva utifrån studerandeantalet.

Förändringar av ämnesutbudet

Många kurser har periodiserats, men det finns inga omedelbara planer på att lägga ned något ämne. Framtiden för ryska har diskuterats, något som dock inte ledde till nedläggning. På grund av ryskans strategiska vikt i Barentsregionen beslöt man i stället att förstärka ämnets bemanning. Ryskan är även betydelsefull för den forskning om "det nordliga rummet" som är en viktig forskningsprofil för universitetets humanistiska fakultet.

En sommarkurs i meänkieli är inplanerad till 2003 och man planerar att bygga ut utbildningen i språket vidare. UmU kommer också att starta tolkutbildning, först i samiska. Senare planerar man att utvidga tolkutbildningen också till finska och meänkieli. Efter etableringen av tolkutbildning i de nordliga minoritetsspråken planeras också för sådan utbildning i andra språk.

Åtgärder internt för att stödja småspråk

Universitetet ger för närvarande ett särskilt språkstöd om 2,7 miljoner kronor till institutionerna för moderna språk samt till samiska, som ingår i institutionen för arkeologi och samiska studier. Av dessa medel går 300 000 till samiska, som därutöver får statliga medel som följer med det särskilda åtagandet och extra medel från universitetsstyrelsen. För de särskilda uppdragen i finska och meänkieli har det hittills inte följt med några särskilda medel från regeringen.

I syfte att stödja de små språk som ingår i lärarutbildningen har fakulteten för lärarutbildning beslutat om en annorlunda resurstilldelning för dessa språk. Under detta budgetår garanteras därför dessa ämnen medel för fjorton lärarstuderande, även om gruppstorleken understiger detta antal. Dessutom har prislappen höjts för alla språk på de kurser som innehåller s.k. verksamhetsförlagd utbildning.

Genom interna omfördelningar har humanistiska fakulteten justerat upp språkens prislappar med runt 10 procent. Dessutom har ett lektorat inrättats i ryska för att stärka ämnets ställning, trots att det ekonomiska underlaget egentligen är för svagt för att bära denna tjänst. Fakulteten har också

bekostat inrättandet av ett språkcentrum vid institutionen för moderna språk. Språkcentrum skall bl.a. verka för att språkkurser blir obligatoriska inslag även i utbildningar vid andra fakulteter samt sälja språkkurser till externa aktörer.

Sedan 1999 finns en sammanhållen institution för moderna språk, som innehåller alla språkämnen utom samiska och nordiska språk. Syftet med sammanslagningen var att professionalisera administrationen och ge de olika delämnena bättre tillgång till administrativa resurser samt att åstadkomma större miljöer inom språkämnena. Institutionsreformen har ännu inte inneburit några ekonomiska vinster för de ingående språkämnena, men samarbetet mellan språken har stärkts. I skrivande stund pågår en utvärdering av alla institutionsammanslagningar.

Universitetsstyrelsen har tillsatt en brett sammansatt humaniorakommitté med representanter från samtliga fakulteter och vissa externa aktörer, i syfte att överväga åtgärder för att "rädda" bl.a. språkämnena. Ett av kommitténs förslag är att införa en garantibemanning för de små ämnena. Detta innebär att universitetet centralt garanterar små ämnens fortvaro genom att tillförsäkra dem en viss basresurs om 2-3 disputerade lärare, beroende på ämne och om ämnet/språket finns inom lärarutbildningen. Om studerandantalet bara täcker en av dessa tjänster, är då tanken att universitetet centralt bekostar de övriga. Ett annat alternativ är att höja alla prislappar i fakulteten med ett humanioratillskott.

Umeås bedömning av situationen för småspråken vid det egna lärosätet

Efter en topp i senare delen av 1990-talet har studentantalet i språkämnena sjunkit kraftigt. Även om man i dag kan märka att minskningen har stannat av, är situationen dock fortfarande oroande.

I nuläget har alla språkämnen med undantag för engelska svårigheter att klara sig ekonomiskt utan att dra ned på utbildningarnas kvalitet. Det är tack vare de åtgärder som universitetet har vidtagit som de små språken hittills kunnat överleva. UmU påpekar dock att den låga studerandestillströmningen de senaste två åren har reducerat effekten av dessa åtgärder. I längden, framhåller man, kommer fakulteten inte att ha råd med vad man kallar för "denna livsuppehållande behandling".

Språkämnenas svåra ekonomiska situation i Umeå är oroande både i sig och ur perspektivet att de ingår som en del av lärarutbildningen, framhåller man. Om möjligheterna att läsa de mindre språkämnena skulle försvinna i Umeå, skulle hela Sverige norr om Dalälven lämnas utan lärarutbildning i språk. Språken beräknas i framtiden också bli allt viktigare inslag i programutbildningar samt inom ramen för den tolk- och översättarutbildning som är under planering.

Uppsala universitet

Utbudet av småspråk vid Uppsala universitet

Arabiska	Arameiska/syriska
Assyriologi	Bulgariska
Estniska	Etiopiska
Finska	Grekiska, inkl. bysantinsk grekiska
Hebreiska	Hindi
Indologi	Iranska språk
Italienska	Jämförande indoeur. språkforsk.
Katalanska	Keltiska språk
Kinesiska	Kurdiska
Latin	Persiska
Polska	Provencalska
Ryska	Samiska (nordsamiska)
Serbiska/kroatiska/bosniska	Swahili
Tamil	Tjeckiska
Turkiska språk	Ungerska

Kriterier för småspråk

Språkvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet tillämpar inga specifika kriterier för att avgöra om ett ämne är att betrakta som litet eller stort, utan i praktiken är det de ekonomiska faktorerna som är avgörande. Ett ämne betraktas som litet om det inte bär sina egna kostnader utan extra stöd utöver den ordinarie medelstillelningen.

Stora ämnen är därmed engelska, franska, tyska, spanska och nordiska språk/svenska samt lingvistik/datorlingvistik. Italienska och ryska utgör gränsfall, men är ändå i dag att betrakta som små. Övriga språkämnen betraktas som små.

Ett kriterium som kombinerar antal lärare och antal studerande används av romanska institutionen. Ett ämne betraktas som litet när endast en lärare, ev. på deltid, undervisar på samtliga kurser eller när studentunderlaget gör att åtminstone ett par kurser måste periodiseras.

Fakulteten anser att en absolut minimibesättning består av en hel lärarresurs, men menar att de enskilda institutionerna kan välja att disponera sina resurser på annat sätt. Bland småspråken saknar ett antal ämnen i dag hel lärartjänst, t.ex. tjeckiska, serbiska/kroatiska/bosniska och kurdiska (det finns dock hel professur i slaviska språk respektive iranistik).

Förändringar av ämnesutbudet

I mitten av 1990-talet startade UU utbildning i rumänska och ukrainska på nivån 1–10 poäng. En svag studerandetillströmning och låg prestationsgrad, tillsammans med överväganden om att det under överskådlig tid inte skulle

vara möjligt att bygga upp en fullständig grundutbildning i dessa ämnen, ledde 1999 till ett beslut att upphöra med utbildningen i dessa språk. Institutionen för klassiska språk har breddat kursutbudet till att bl.a. omfatta introduktionskurs i latin och andra kortare kurser i latin och grekiska.

Vad gäller tjeckiska pensionerades ämnets halvtidslektor 2000. Därefter har undervisning i språket givits endast på lösa timmar och endast på nivån 1–40 poäng mot tidigare 1–80.

Det finns inga omedelbara planer på nedläggning av något språk. Slaviska institutionen framför dock att tjeckiska kan komma att upphöra, även om de därigenom sparade medlen för timundervisningen inte skulle betyda särskilt mycket för institutionens övriga språk. I andra hand kan bulgariska och serbiska/kroatiska/bosniska komma i fråga när tjänsteinnehavarna går i pension (båda är födda 1942).

Kurserna på B-, C- och D-nivå i italienska har periodiserats fr.o.m. innevarande termin (höstterminen 2002). Även andra språkkurser är sedan förut periodiserade, t.ex. tjeckiska och bulgariska.

Åtgärder internt för att stödja småspråk

För att förstärka småspråkens situation använder man sig i dag av en fakultetsinternt beslutad omfördelning, som ger de små språkämnen relativt sett mer resurser än de större. Inom området för humaniora har också språkområdet i stort en högre ersättning än övriga humanistiska ämnen.

Vad gäller områdesstudier finns redan ett antal sådana utbildningar vid UU. Ett exempel är orientalistikprogrammet, ett annat är Sydasiastudier. Inom områdesstudier eftersträvar man att kärnan skall bestå av språkstudier, som byggs på med studier i kultur, politik, etc. I dag består t.ex. orientalistikprogrammet av ungefär hälften språkstudier. Företrädare för den språkvetenskapliga fakulteten konstaterar dock att samverkan mellan angränsande ämnen inom olika fakulteter (exempelvis slaviska språk och Östeuropastudier) inte är så vanlig i dag, även om tillskapandet av områdesorganisationen för humaniora och samhällsvetenskap organisatoriskt sett har underlättat sådan samverkan.

Inom den språkvetenskapliga fakulteten finns långt gångna planer (dock ej finaliserade) på att skapa fyra stora institutioner: 1) Nordiska språk, 2) Engelska, 3) "Övriga europeiska språk" och 4) Afro-asiatiska/klassiska språk tillsammans med lingvistik. Genom denna reform hoppas man kunna uppnå stordriftsfördelar för vissa gemensamma moment och administration, medan man samtidigt bevarar den språkliga mångfalden. Det blir också större miljöer både för lärare och studerande på grund- och forskarutbildningen samtidigt som lärarkrafter, som i dagens små

institutioner används till olika administrativa och institutionsledande göromål, frigörs till undervisning och egen forskning.

Uppsalas bedömning av situationen för småspråken vid det egna lärosätet

Studeraunderlaget för många av de minsta språken vid UU är relativt konstant och "konjunkturokänsligt". Det är främst de större språken som har fått känna av nedgången under 1990-talets senare del. Exempelvis halverades tyskan i studerandeantal och franskan gick ned, medan engelskan och spanskan stod sig relativt väl. För att åtgärda problemen beslöt man starta nya utbildningsvägar, framför allt genom praktiskt inriktade språkkurser, fackspråkliga kurser och nybörjarkurser i tyska och franska. I dag har studerandeantalet i dessa ämnen återställts, om man räknar med studenterna i de nya kurserna.

Det har blivit svårare att hitta professorskompetenta personer inom de vidare ämnesområdena, t.ex. slaviska eller romanska språk. Kanske skulle rekryteringar underlättas genom utlysning av snävare professurer, som t.ex. endast omfattar 1–2 språk. UU har annars inga särskilda svårigheter att rekrytera ny personal och man är inte särskilt bekymrad över de många pensioneringarna de närmaste tio åren.

Ekonomi är ett fortsatt problem – trots de fakultetsinterna omfördelningarna dras språkvetenskapliga fakulteten med ett stort underskott. Huvudorsaken härtill är resurstilldelningssystemet, men det kan också finnas anledning till självkritik bland institutioner som kanske inte alltid har anpassat "kappan" efter antalet studenter. Man kanske måste acceptera att vissa språk är små och aldrig kommer att kunna bära sig själva ekonomiskt, menar företrädare för språkvetenskapliga fakulteten. Då krävs det prioriteringar på universitetsnivå som innebär extra stöd för att behålla språkämnet.

Sammanfattning: småspråk i Sverige i dag

Kriterier

Det kriterium som lärosätena i denna utredning i praktiken genomgående använder för att bestämma vilka språkämnen som är att betrakta som små, är att ämnet inte klarar att bära sina egna kostnader och därmed behöver extra stöd på något sätt. I princip är det samtliga språk utom de stora skolspråken svenska, engelska, franska, tyska och spanska som faller inom denna kategori, även om ryska och italienska generellt sett är gränsfall. Andra undantag är japanska i Göteborg, som ingår i det internationella ekonomiprogrammet och därmed drar till sig tillräckligt många studenter för att inte betraktas som litet. Dessutom har de flesta av skolspråken vid Umeå universitet fått småämnesproblem p.g.a. nedgången i antalet sökande.

Förändringar av ämnesutbudet

Det har skett ett antal nedläggningar av språkämnen, varav de flesta dock finns kvar vid något eller några av de andra lärosätena i undersökningen. Språkämnen som vid något lärosäte har ställts in vid sedan mitten på 1990-talet är indoeuropeisk språkforskning, sanskrit, finska, nederländska, serbokroatiska, tjeckiska, ungerska, rumänska och ukrainska. Orsakerna till nedläggningarna var främst en svag studerandetillströmning och dålig ekonomi. Flera kurser i de mindre språken har dessutom periodiserats, dvs. att kurser på olika nivåer ges olika terminer.

Åtgärder internt för att förbättra småspråkens situation

Alla de fem universiteterna ger extra finansiellt stöd till småspråken, oftast i form av fakultetsinterna omfördelningar som ger de mindre språkämnen relativt sett mer medel än de större. Det förekommer dock också stöd från universitetscentralt håll. Exempelvis ger Umeå universitet för närvarande ett språkstöd om 2,7 miljoner kronor till institutionen för moderna språk och till språkämnet samiska. Lunds universitets styrelse har undantagit en grupp om 14 språkämnen från att behöva leva upp till utbildningsuppdraget, vilket i praktiken handlar om ett garanterat grundbelopp för att säkerställa en miniminivå på en halv befattning per ämne.

De flesta universiteterna i undersökningen har också vidtagit (eller planerar) organisatoriska förändringar för att stärka småspråken. Sådana åtgärder är t.ex. sammanslagningar av institutioner till större enheter och skapande av språkcentrum.

Lärosätenas egna bedömningar av småspråkens situation

Den ekonomiska situationen för småspråken är kärv, även om deras existens (med undantag för något enskilt språk) vid de besökta lärosätena inte omedelbart är hotad. Genomgående skulle en strikt tillämpning av resurstilldelningssystemets principer göra fortsatt drift av småspråken omöjlig, och alla de fem lärosätena ger därför extra stöd till småspråken, i form av fakultetsinterna omfördelningar eller som extra stöd från universitetscentralt håll. Det är dock inte möjligt att ytterligare utöka detta stöd, säger lärosätena, och det nuvarande har mer karaktären av "livsuppehållande åtgärder" än av att vara en långsiktigt hållbar lösning.

De senaste årens nedgång i studenttillströmningen försvårade det interna stödarbetet eftersom de större ämnena då inte längre kunde ta in lika många studenter och därmed minskade sina möjligheter att avstå medel till de små språken. Enligt flera lärosäten tycks det dock som om nedgången är bruten och antalet sökande har börjat öka igen. De mindre språken ligger relativt konstant på ett lågt studerandantal, mer oberoende av läget för studenttillströmningen generellt sett.

4. Vad är ett småspråk?

Syftet med att föreslå kriterier för vad som är att betrakta som småspråk bör vara att skapa verktyg för att kunna ta itu med ämnenas svårigheter. Därför bör sådana kriterier vara baserade på småspråkens grundläggande dilemma: de resursproblem som är resultatet av en låg studerandetillströmning i kombination med resurstilldelningssystemets koncentration på helårsstuderande och helårsprestationer. Ett lämpligt, om inte i sig oproblematiskt, kriterium för när ett språkämne bör räknas som litet är därför *om de ersättningar som språkämnet får för helårsstudenter och helårsprestationer inte räcker till för att bekosta en lärarmässig miniminivå och normala omkostnader*. Vad som är en rimlig miniminivå bör kunna variera mellan ämnen och lärosäten.

Det har tidigare gjorts ett antal försök till att ringa in vad man egentligen menar med att ett *ämne* är litet. I en mening föreslås liten omfattning av grund- och forskarutbildning som en kännetecknande egenskap, i en annan att ämnet enbart är representerat vid något enstaka lärosäte. Antalet studenter, lärare, helårsprestationer och professurer hör också till de kriterier som i olika kombinationer har föreslagits under de senaste 30 årens utredningar och rapporter.

De utredningar som vi har tagit del av presenterar olika lösningar på dilemmat att definiera småämnena men verkar vara överens om två saker: språken tycks dominera bland de humanistiska småämnena och problemen associerade med småämnena synes vara likartade över hela linjen av ämnen.

Vad har sagts i tidigare utredningar?

I utredningen Lokalisering av de humanistiska småämnena (1981) tar man antalet studerande på A-nivån som utgångspunkt för att klassificera ämnen enligt storlek. Små är ämnen med högst 15 studerande, medelstora har mellan 15-50 och stora minst 50. Man finner det svårt att fastställa någon allmängiltig definition av vilka minimiförutsättningar som bör gälla för att bedriva utbildning och forskning i ett ämne. Orsaken är att ämnenas förhållanden ser så olika ut. Normalt brukar forskningen främjas av att det finns bredd i ämnesuppsättningen och att det finns mer än en aktiv forskare bland de anställda, men extremt resurssvaga ämnen kan inte uppfylla båda dessa miljökrav.

I HSFR-rapporten Kartläggning och förslag till åtgärder för s.k. småämnena diskuteras de olika definitioner som har använts.

- I allmänna diskussioner betecknar begreppet universitetsämnen med få studenter och begränsade resurser, i synnerhet de språk som inte hör till de ”stora” språken engelska, franska, tyska.
- Den vanligaste definitionen, enligt Lodén, är studerandeantal: småämnena har högst 15 studerande på A-nivån och stora minst 50.
- En tredje utgångspunkt är kostnaderna. Enligt detta synsätt hör ett ämne till småämnena om det inte bär sina egna kostnader, dvs. att antalet helårsstudieplatser eller helårsprestationer är för litet för att en resurstilldelning enligt gängse normer skall vara tillräcklig. Här framförs ofta att lösningen på problemet är att locka fler studerande, men detta kan vara vilseledande därför att uppmärksamheten då tenderar att förskjutas från kvalitativa till kvantitativa aspekter.

Lodéns försök till begreppsbestämning är att använda en kombination av flera kriterier, dvs. ämnet finns representerat vid högst två lärosäten *eller* företräds inte vid något lärosäte av mer än en professur *eller* genererar inte vid något lärosäte mer än 30 helårsprestationer.

Denna definition visade sig dock när den tillämpades omfatta även större språkämnen. Lodén drog därför slutsatsen att varje försök att ge en entydig och exakt definition av begreppet skulle upplevas som godtyckligt och att en begreppsbestämning av småämnena är svår och riskerar att leda fokus bort från det som är väsentligt, nämligen de problem som är förknippade med småämnena. Stödåtgärder bör därför inriktas på att avhjälpa småämnensproblem snarare än att bistå småämnena i allmänhet. I utredningen från 1998 används de tre valda kriterierna därför mer som en ”approximativ” begreppsbestämning än som en absolut definition.

Lärosätenas kriterier för småspråk

Göteborgs universitet: Antalet studenter understiger under en längre tidsperiod 50 helårsstuderande respektive 45 helårsprestationer. Om ämnet inte når upp till denna nivå förväntas det inte bära sina egna kostnader. Detta grundar sig i en uppskattad basresurs på 1 lärartjänst, del i administrativa kostnader och normala kringkostnader.

Lunds universitet: Det finns en officiell grupp om 14 småspråk, som universitetsstyrelsen har beslutat ge särskilt stöd. Kriteriet för vilka språk som valdes ut var att de inte kunde bära sina egna kostnader om ett önskvärt minimum på en halv befattning per ämne.

Stockholms universitet: Man tillämpar inte i praktiken några specifika kriterier för små eller stora ämnen. I arbetet med budgeten för 2002 använde man dock ”kryssämnena” som kriterium för att fastställa en minimal mängd småspråkämnen. Det är viktigt att se både på utbildning och på

forskning eftersom ett ämne kan vara litet inom grundutbildningen men stort inom forskningen och tvärtom. Inom grundutbildningen har ett "typiskt småämne" både små resurser och få studenter. De småämnena som kräver åtgärder är dock sådana som har problem att fylla de erbjudna studieplatserna och inte de som är små p.g.a. en medveten begränsning av studieplatserna. Vad beträffar ämnets storlek inom forskningen bör man se till den totala forskningsvolymen, inklusive externfinansierad forskning.

Umeå universitet: Det är svårt att hitta en entydig definition på vad som är ett småspråk i en situation där allt fler ämnen blir små. Ett sätt är dock att titta på antalet lärare i relation till tillgängliga medel. Ett ämne är att betrakta som litet när man när studerandeintäkterna har räknats in går minus, trots att lärarbesättningen ligger på ett absolut minimum. Vad som är en minimibesättning varierar från språk till språk, men det är viktigt att lärarkompetens finns inom språkundervisningens huvuddelar, lingvistik, litteraturvetenskap samt didaktik, när det gäller språk som finns inom lärarutbildningen.

Uppsala universitet: Universitetet tillämpar i praktiken inga specifika kriterier för att avgöra om ett ämne är att betraktas som litet eller stort, utan det är de ekonomiska faktorerna som är avgörande. Ett ämne betraktas som litet om det inte bär sina egna kostnader utan extra stöd utöver den ordinarie medelstilldelningen.

Problem med de kvantitativa måtten

De försök till kvantitativa mått som har gjorts i hittills gjorda utredningar har koncentrerat sig på antal studenter (mindre än 15 studenter på A-nivån), antal lärare (minimi- och basbemanning i olika omfattningar) samt förekomst (om ämnet finns representerat vid högst två lärosäten och/eller representeras av högst en professur) samt kombinationer av dessa.

Problemen med ovanstående kriterier är många.

- Alla kvantitativa mått kan uppfattas som godtyckliga och inte generellt tillämpbara.
- Kriteriet att ämnet representeras av högst en professur har gjorts oanvändbart av reformen med befodringsprofessurer.
- Om det inte relateras till andra faktorer eller ämnen säger antalet studenter och lärare inte så mycket om ett ämnes situation. Grundutbildningens omfattning och huruvida det finns forskarutbildning och forskningens omfattning påverkar också ämnets resurs- och lärarbehov.
- Att använda ett ämnes förekomst som mått visar inte på mer än att ämnet finns vid ett fåtal lärosäten.
- Förutom de praktiska problem som är förknippade med att försöka hitta lämpliga gränser för hur många lärare, studenter och forskarstudenter som ett språk "får" ha innan det inte längre kan betraktas som litet, riskerar en sådan definition att bli antingen för

vid eller för snäv beroende på lokala förutsättningar och specifika behov hos olika språkämnen. Var placerar man t.ex. in ett språk som har 16 studerande men samma ekonomiska problem som det med 15?

Ett annat problem är exempelvis hur man klassificerar de större språkämnen (t.ex. tyska och franska), som p.g.a. få studerande (t.ex. vid ett mindre lärosäte eller efter en brant nedgång i sökandetryck) skulle falla inom en kvantitativ småspråksdefinition. Vad gäller denna kategori är det viktigt att se på situationen ur ett nationellt perspektiv. ”Skolspråk” som tyska och franska tillhör ändå ämnen som i Sverige som helhet har relativt stor omfattning och bör därför inte automatiskt omfattas av begreppet småspråk.

I de fall där sådana, i normalfallet stora, språkämnen har småspråksproblem vid ett visst lärosäte anser vi dock heller inte att de med automatik bör uteslutas ur eventuella stödmöjligheter. Denna typ av småspråksproblem är emellertid ingen huvudfråga för denna utredning. Det kan t.ex. handla om regionalpolitiska eller andra överväganden som kan förtjäna att utredas separat.

Att definiera ”småspråk”

I avsaknad av en tillfredsställande definition brukar man ofta tala om vad ett småspråk *inte* är, framför allt att det är fråga om ämnen som i den svenska högskolan inte är ”stora” som engelska, tyska, spanska, franska och svenska språket. De försök som i tidigare utredningar har gjorts att bestämma begreppet utifrån kvantitativa mått tycks inte generellt sett ha fått något större genomslag. Endast Göteborgs universitet (av de fem för denna utredning besökta lärosätena) anger ett kvantitativt kriterium (50 helårsstuderande och 45 helårsprestationer), men då i relation till ämnens ekonomiska situation.

Småämnesproblematiken

Vi instämmer i den, som det verkar, förhärskande synen att det är problematiskt att urskilja heltäckande och inte onödigt begränsande kriterier för vad som är att betrakta som ett småämne/småspråk. Syftet med att ta fram kriterier måste vara att skapa verktyg för att ta itu med småämnesproblemen.

Den inventering av småspråkens situation som har gjorts i denna utredning och tidigare utredningar visar entydigt på ett antal karakteristika. De flesta är dock inte enbart begränsade till de små språkämnen, utan kan känneteckna också andra ämnen inom främst det humanistiska området. Vilka av dessa egenskaper utgör då samtidigt problem för de små språkämnen?

- Låg efterfrågan,
- små studerandegrupper,
- svag rekrytering till grundutbildningens högre nivåer och därmed till forskarutbildning,
- intäkterna (HÅS och HÅP) täcker inte de kostnader som är nödvändiga för att ge en tillfredsställande grundutbildning,
- behov av omfördelningar av medel från större ämnen,
- underbemanning,
- liten omfattning av undervisning, handledning och lärarnas egen forskning,
- liten omfattning av samverkan (internt inom fakulteten/lärosätet samt nationellt och internationellt),
- små vetenskapliga miljöer och
- motsättning mellan språkfärdighetsträning och vetenskapliga studier.

De ekonomiska småspråksproblemen är främst relaterade till grundutbildningen. Tilldelningen av medel till forskarutbildning och forskning sker på annat sätt och är ofta inte lika problematisk. Forskningen kan dessutom ofta dra nytta av externa medel. Problemen som berör små miljöer och samverkan förefaller dock få allvarigare konsekvenser för forskarutbildning och forskning än för grundutbildning.

Vad är grundproblem och vad är symptom?

När vi senare diskuterar möjliga lösningar är det viktigt att urskilja vilka problem som ligger i botten och vilka som i själva verket är en följd av dessa. Om man ser på karakteristiken ovan ur ett sådant perspektiv kan man se att de flesta av problemen är att betrakta som symptom för den resursbrist som kommer ur ett grundläggande dilemma för högskolans små ämnen: en låg efterfrågan från studenterna i kombination med ett resurstilldelningssystem som baseras dels på antalet studenter, dels på deras prestationer.

En låg efterfrågan leder till få sökande och få studenter, vilket i sin tur gör att de medel som ämnet tilldelas genom systemet med helårsstudieplatser och helårsprestationer inte blir tillräckliga för att täcka ämnets kostnader för lärare, lokaler etc. För att kunna överleva på längre sikt måste ämnet därför stödjas genom interna omflyttningar av medel från större ämnen inom fakulteten, andra fakulteter eller genom särskilda stödpengar från universitetscentralt håll.

Den pressade resurssituationen leder också till få tillsvidareanställda lärare, mindre tid för undervisning och handledning samt svårigheter för lärarna att få tid till egen forskning. Personalbrist uppges också vara ett av skälen till en liten omfattning av samverkan med närliggande ämnen, såväl inom lärosätet som nationellt och internationellt.

Få studenter på grund- och forskarutbildning samt få lärare ger dessutom små miljöer dels i det enskilda ämnet, dels vid de mindre institutionerna, och det blir svårare att skapa en kreativ miljö och en dynamisk seminarieverksamhet ("kritisk massa").

På grundutbildningens högre nivåer minskar ofta antalet studenter kraftigt, vilket blir särskilt kännbart för ämnen som redan på grund- och fortsättningskursen har små studentgrupper. Detta påverkar självklart tillgången på kvalificerade sökande till forskarutbildningen, och kan i förlängningen orsaka problem för ämnets framtida lärarförsörjning. Här bör man dock betona att många ämnens litenhet också gör att behovet av forskarutbildade lärare nationellt sett inte är så stort, och att den övriga arbetsmarknaden för forskarutbildade inom många av dessa ämnen generellt sett är begränsad. Behovet av forskarutbildade lärare kan emellertid komma att öka inom de närmaste tio åren, när många universitetslärare, också inom småspråken, väntas gå i pension.

Svårigheten med att förena den önskvärda koncentrationen av språkfärdighetsträning med vetenskapliga studier av språken har att göra med att de flesta småspråk är nybörjarspråk på universiteten samt inte sällan skiljer sig mycket från svenskan rent språkligt. Det innebär att utbildningen först måste koncentreras på att bibringa studenterna grundläggande praktiska färdigheter, vilket begränsar möjligheterna att inledningsvis ge tillfredsställande insikter i vetenskaplig teori och metod.

Ett försök till kriteriebestämning

Som tidigare indikerats, är vi tveksamma till att förespråka några fasta kvantitativa mått på vad som är att betrakta som ett småspråk. Nyttan av en rent kvantitativ begreppsbestämning är inte heller självklar eftersom syftet med att skilja ut en grupp ämnen rimligtvis måste vara att ta itu med deras problem. Därför bör en kriteriediskussion snarare baseras på de problemställningar som utgör grunden för de små språkämnenas svårigheter. Eftersom flertalet småämnesproblem, som vi har visat ovan, på ett eller annat sätt är relaterade till frågorna om få studenter och därpå följande finansieringsproblem ligger det enligt vår mening nära till hands att använda sig av ett kriterium som tar in i beräkningen både studenternas efterfrågan och finansieringsfrågorna.

Att se på de ämnen som inte drar till sig tillräckligt många studenter för att kunna bekosta en miniminivå på undervisningen är ett sätt att belysa både studenternas efterfrågan och de finansiella frågorna utan att ställa upp specifika kvantitativa gränser. Vid närmare undersökning är det också så som flera lärosäten, något oprecist, identifierar lärosätets småspråk.

Också de kvantitativa mått som har ställts upp för vad som är ett småspråk, t.ex. högst 50 helårsstuderande och 45 helårsprestationer, handlar om ämnets möjlighet att bära sig själv. Om antalet studerande understiger dessa

siffror menar t.ex. Göteborgs universitet att ett ämne inte kan bekosta en basresurs om 1 lärartjänst, del i administrativa kostnader och normala kringkostnader.

Vårt förslag till kriterium blir därför *om de ersättningar som språkämnet får för helårsstudenter och helårsprestationer inte räcker till för att bekosta en lärarmässig miniminivå och normala omkostnader.*

Problem med kriteriet

Ett problem med detta försök till kriteriebestämning är att uppfattningen om vad som utgör en basresurs eller minimal standard varierar mellan ämnen och lärosäten. Miniminivån torde också vara beroende av ämnets karaktär och av i vilken utsträckning det förekommer forskning och forskarutbildning. Andra faktorer är antalet studenter, hur ofta kursen ges och till vilken nivå, om den periodiseras och hur mycket lärarledd undervisning som behövs. Även om överbemanning knappast är huvudproblemet för de små språkämnen, är det i sammanhanget också viktigt att vad som anses vara en miniminivå anpassas efter långsiktiga trender i studenttillströmningen, samtidigt som det bör finnas en beredskap att utöka verksamheten om behov skulle uppstå. Det bör noteras att de miniminivåer som redovisas av de flesta lärosäten är relativt blygsamma.

Detta kriterium kan också omfatta språkämnen som inte är små i ett nationellt perspektiv, men som vid ett enskilt lärosäte p.g.a. minskat sökandetryck har fått samma finansiella problem som de ämnen som är små i Sverige som helhet. Detta behöver emellertid inte nödvändigtvis vara en nackdel, av skäl som tidigare redovisats.

Ett annat problem med synen på småämnen/-språk som ämnen som inte kan bära sina egna kostnader, är att lösningen riskerar att ses som att locka fler studenter att studera ämnet. Utbildningens fokus riskerar då att förskjutas från kvalitet till kvantitet, menar Torbjörn Lodén. I detta sammanhang har dock flera lärosäten framfört att man nog måste acceptera att vissa ämnen är små, inte efterfrågas av studenterna i någon större utsträckning och därmed, med nuvarande medelstillelningssystem, aldrig kan förväntas bära sig ekonomiskt. I så fall krävs medvetna prioriteringar, på statlig nivå eller av lärosätena själva, för att skjuta till de medel som behövs för att ämnet skall finnas kvar.

5. Riskerar något språk att försvinna?

Det verkar som att det främst är i samband med lärares pensioneringar som ett ämnes framtid tas upp för diskussion. Pensioneringar i kombination med få lärartjänster utgör således de största hoten mot *enskilda* språk. Detta är speciellt påtagligt för småspråken där hälften av lärarkåren förväntas pensioneras inom de närmaste tio åren. Brist på återväxtmöjligheter, såsom tillgång på doktorander och rekryteringstjänster, utgör ett annat allvarligt hot. Särskilt problematiskt framstår ur denna synvinkel situationen för ämnena serbiska/bosniska/kroatiska, bulgariska, kurdiska, assyriologi, arameiska/syriska, rumänska, tamil, thai, indonesiska och swahili.

Utan någon form av extra finansiellt stöd från lärosätet eller fakulteten skulle emellertid de flesta småspråk vara hotade. Så länge lärosätena har vilja och ekonomiska möjligheter att särskilt stödja dessa ämnen föreligger dock ingen omedelbar fara för att småspråken i stort skall försvinna från Sverige.

Oräknat svenska/nordiska språk, engelska, tyska, franska, spanska och mer generella språkvetenskapliga ämnen, som allmän lingvistik eller fonetik, ges i dag utbildning i Sverige i ett knappt 50-tal olika språk. De allra flesta av dessa betraktas i allmänhet som små med vad det innebär av små studentgrupper, små miljöer, få fasta lärartjänster samt svårigheter att bära kostnaderna för grundutbildningen. Ett av deluppdragen i denna utredning är att undersöka om det finns småspråk där utbildning och forskning riskerar att helt försvinna från landets lärosäten.

Hur ser ”hotbilden” ut?

För att avgöra om något eller några språks existens i Sverige är hotad är det viktigt att se på bilden ur ett nationellt perspektiv. Det betyder att vi gör en övergripande analys av småspråkens situation i landet som helhet, och inte av deras respektive förutsättningar vid varje enskilt lärosäte.

I syfte att identifiera utsatta språk bör ett antal faktorer belysas. Sedda var för sig kan dessa dock inte ge mer än en indikation på om ett språk riskerar att försvinna från den svenska högskolan, och de kommer därför att vägas samman i den avslutande analysen. Faktorerna är:

- ämnets *förekomst*, dvs. om utbildning i språket ges vid fler än ett lärosäte,
- *antalet registrerade studenter* i dag,
- *lärarstabens storlek* och *väntade ålderspensioneringar*,

- ämnets *nationella återväxtmöjligheter* i form av doktorander och rekryteringstjänster,
- om språket har ett *särskilt åtagande* vid något lärosäte, samt
- i vilken grad lärosätena uppger sig ha *vilja och möjligheter att stödja ämnena* i fråga genom interna omfördelningar och/eller särskilt stöd.

Förekomst

I den stora majoriteten av småspråken finns både grundutbildning upp till kandidat- eller magisternivå och forskarutbildning. Ett knappt trettio tal av språkämnen förekommer bara vid ett enda lärosäte⁴. Hälften av dessa återfinns i Uppsala.

Ett ämne som bara finns vid ett enda lärosäte är nationellt sett mer sårbart än ett som finns etablerat vid flera. Särskilt sårbara blir ämnen som likt småspråken dessutom drar till sig få studenter och har få tillsvidareanställda lärare. Detta innebär givetvis inte att små språkämnen som finns vid flera lärosäten inte kan ha liknande problem. Nationellt sett är dock marginalerna större när det gäller dessa språk i och med att en nedläggning vid ett lärosäte inte gör att språket helt försvinner från landet. En sådan minskning kan dock få till följd att antalet utbildade i språken minskar nationellt sett.

Antalet registrerade studenter

Vi har tidigare konstaterat att kvantitativa mått är problematiska när det gäller att definiera vad som är ett småämne. På samma sätt är studentantalet i sig inte ett tillräckligt mått på i vilken mån ett ämne kan anses vara hotat. Lärosätena framhåller att studerandeantalet för de minsta ämnena länge har hållit sig någorlunda konstant. Många ämnen både har och har länge haft mycket få studenter, ett faktum som indikerar att andra faktorer än studerandeantal är viktigare vid beslut om nedläggning.

Studentantalet kan också vara missledande för att beskriva ett ämnes faktiska situation. Detta beror bl.a. på en kvantitativ obalans mellan grund- och fortsättningskurser, periodiseringar samt att det i många ämnen finns nybörjarkurser eller kortare, mer ”populärvetenskapliga” kurser som drar till sig många studenter medan de kurser som leder till examen inte är lika populära. Studenternas intresse för och efterfrågan på ämnet torde spela in

---

⁴ Följande språk ges bara vid ett lärosäte eller förekommer bara upp till minst 60 poäng vid ett lärosäte: afrikanska språk, arameiska/syriska, assyriologi, bulgariska, etiopiska, bysantinologi, iranska språk, indonesiska, jämförande indoeuropeisk språkforskning, kantonesiska, katalanska, keltiska språk, koreanska, kurdiska, lettiska, litauiska, nederländska, portugisiska, provensalska, rumänska, serbiska/kroatiska/bosniska, swahili, svenska som andraspråk för döva, tamil, teckenspråk, thai, tibetanska, turkiska språk och ukrainska. Fornkyrkslaviska ges som fristående kurs (om 5 poäng) endast vid ett lärosäte, men torde finnas med i utbildningarna även i andra slaviska språk, t.ex. ryska.

först när ämnets framtid diskuteras av andra skäl, t.ex. vid nära förestående pensioneringar.

Lärarstaben och lärarnas ålder

Antalet lärare och deras ålder är möjligtvis bättre faktorer för att identifiera sårbara ämnen. När det gäller mycket små ämnen, som kanske bara har en eller ett par tillsvidareanställda lärare i landet, kan en pensionering (eller annan avgång) få konsekvenser för ett ämnes fortlevnad, vilket inte gäller på samma sätt för mer välbemannade ämnen.

En genomgång av småspråkens lärare och deras ålder vid de fem universiteten visar att ungefär hälften av det totala antalet tillsvidareanställda lärare (timlärare, gästlärare och vikarier ej medräknade) uppnår pensionsålder inom de närmaste tio åren, med viss variation mellan olika lärosäten.⁵ I de flesta av de minsta språken, som enbart förekommer vid ett lärosäte, finns bara en eller två tillsvidareanställda lärare, och många av dem är födda på 1930- eller 40-talet. Det betyder att en stor del av de minsta småspråkens lärare kan förväntas gå i pension inom de närmaste åren.

Återväxt

Generationsskiftet är en viktig fråga för den svenska högskolan, och kanske särskilt för småspråken. En viktig faktor i sammanhanget är att kunna återbesätta de anställningar som blir lediga i samband med pensionsavgångar. Vi har här koncentrerat oss på tillgången på forskarstuderande i dag och förekomsten av rekryteringstjänster vid de fem konsulterade universiteten. Möjligheterna till externa rekryteringar, exempelvis tillgången på forskarutbildad personal i de nordiska länderna och på den svenska arbetsmarknaden i övrigt, har lämnats därhän. I detta sammanhang bör också nämnas att småspråken i stort har många timlärare. Vi har inte undersökt deras akademiska meritering.

I de språk som bara finns vid ett lärosäte varierar antalet forskarstuderande mellan 1 och 7 stycken. I sju av dessa språkämnen – arameiska/syriska, assyriologi, bulgariska, kurdiska, rumänska, swahili och tamil – finns enligt lärosätenas uppgifter inte några doktorander alls.⁶

Antalet forskarstuderande är en självklar faktor för återväxten, men det är också viktigt hur lärosätena tar hand om doktoranderna efter disputationen, dvs. om det finns s.k. rekryteringstjänster (exempelvis forskarassistent-tjänster). Detta är särskilt avgörande när det gäller ämnen, för vilka den externa arbetsmarknaden är liten.

---

⁵ I bilaga 2 återfinns detaljerade uppgifter om anställningar och innehavarnas ålder, uppdelade på lärosäten och enskilda språkämnen. Dessa tabeller inkluderar även timlärare, vikarier och lärare för vilka uppgift om ålder inte är tillgänglig.

⁶ Se bilaga 2 för detaljerade uppgifter om forskarutbildning och antal doktorander per lärosäte och ämne.

I Högskoleverkets enkät till lärosätena ställdes därför också frågan om rekryteringstjänster. Enligt enkätsvaren förekommer forskarasistenter i relativt liten omfattning inom småspråken (även om några lärosäten menar att småspråk proportionellt sett har fler sådana tjänster än andra ämnen inom humaniora). Av småspråken är det således endast italienska, latin, kinesiska, japanska, slaviska språk, finska och samiska som i dag, vid ett eller flera lärosäten, har rekryteringstjänster i form av forskarasistenter. Afroasiatiska institutionen vid Uppsala universitet uppger att man kommer att utlysa en tjänst som forskarasistent inför 2004. Även vissa andra typer av anställningar kan betraktas som rekryteringstjänster, men universiteten har i sina enkätsvar inte angett några sådana inom småspråken.

Särskilda åtaganden

Regeringen har i regleringsbrevet valt att tilldela särskilda åtaganden för att säkra förekomsten av undervisning i ett antal småämnen. På språkområdet finns åtaganden för ämnena estniska, finska, iranska språk, indonesiska, keltiska språk, koreanska, lettiska, litauiska, meänkieli (tornedalsfinska), nederländska, rumänska, samiska, swahili, teckenspråk, thai, turkiska språk och ungerska.

Förekomsten av särskilda åtaganden innebär endast att lärosätena förbinder sig att ge utbildning i det aktuella ämnet samt att de i årsredovisningen skall redovisa antalet helårsstudenter och helårsprestationer under budgetåret. Åtagandet skall principiellt sett garantera att utbildning i det aktuella språket inte försvinner från landet, men regeringen anger inte i regleringsbrevet vilken omfattning verksamheten i dessa ämnen skall ha. Åtagandena åtföljs normalt heller inte av extra medel från staten.

Existensen av ett särskilt åtagande kan dock enligt uppgift från lärosätena underlätta det lärosätes- eller fakultetsinterna förhandlingsarbetet för att låta andra ämnen subventionera det aktuella ämnet. De särskilda åtagandena omfattar inte alla de språk som betraktas som små, inte heller alla de språk som i dag bara finns vid ett lärosäte.

Lärosätenas vilja och möjligheter att särskilt stödja småspråken

Den kanske viktigaste faktorn när man överväger "hotbilden" är i vilken grad lärosätena arbetar aktivt med att stödja sina småspråk. Viljan att göra detta verkar finnas hos alla de fem lärosäten som vi besökt, och de betonar vikten av att behålla den mångfald i språkutbildningen som finns i dag. I dag ger alla de konsulterade lärosätena någon typ av extra stöd till småspråken, antingen genom en särskild tilldelning från universitetscentralt håll eller genom omfördelningar av medel inom fakulteten. Man framhåller dock att det inte finns utrymme för att utöka stödet ytterligare och att det i

längden också kan vara svårt att upprätthålla stödnivåerna, vilka ofta refereras till i termer som ”livsuppehållande åtgärder”.

Inget av de för denna utredning konsulterade lärosätena har omedelbara planer på att lägga ned något språkämne, även om framtiden för vissa ämnen vid några lärosäten sägs vara oklar p.g.a. kommande pensionsavgångar. I dag ger de konsulterade universiteten uttryck för en strävan att så långt det är möjligt behålla de språkämnen som man har. Flera säger sig också vara villiga att, vid ett förstärkt resursläge, bygga upp nya språkutbildningar.

För en genomgång av de enskilda lärosätenas resonemang hänvisas till kartläggningen i kapitel 3.

Riskerar något språk att försvinna?

I syfte att beskriva ”hotbilden” bör ovan beskrivna faktorer – förekomst, särskilda åtaganden, student- och lärarantal, väntade pensioneringar, lärosätenas stöd och framtidplaner samt ämnenas återväxtnöjligheter – vägas samman.

Inom den grupp språk som vi har valt att kalla för småspråk finns stora variationer. Även om gruppen som helhet kännetecknas av vissa gemensamma problem, återfinns där såväl språk med relativt starka miljöer och stora studentgrupper som mycket små ämnen med ett fåtal studenter och lärare. Följande analys är ett försök att, utifrån den information som varit tillgänglig, bedöma om den nationella situationen för något småspråk är särskilt problematisk.

Vi har valt att koncentrera oss på de språk som förekommer vid endast ett lärosäte. Förekomsten av ett särskilt åtagande ser vi som ett principiellt skydd för ämnets existens, även om åtagandet i sig normalt inte följs av ekonomiska förstärkningar. I några fall omnämns dock även ämnen som förekommer vid flera lärosäten eller som omfattas av ett särskilt åtagande men där förutsättningarna ändå framstår som särskilt bekymmersamma. Den bild som framträder tyder på att vissa specifika språk riskerar att försvinna om inte åtgärder vidtas. Redovisningen är strukturerad utifrån grovt avgränsade *geografiska* språkområden.⁷

Mellanösterns språk

Två av de språk som talas i Mellanöstern, arabiska och hebreiska, finns relativt väl företrädade (upp till minst 80 p vid fyra respektive tre lärosäten). Kurdiska, assyriologi och arameiska/syriska återfinns enbart vid Uppsala universitet. Ämnena har mycket få studenter och lärare, och majoriteten av

---

⁷ För en mer detaljerad beskrivning av varje enskilt ämne utifrån kursutbud, antal registrerade studenter och doktorander samt lärarsituationen, se bilaga 2.

lärarna uppnår pensionsåldern inom de närmaste tio åren. Språken har i dag varken forskarstudierande eller forskarassistenter.

Öst- och Centraleuropas språk

Ryska bör anses som ett av universitetens starkaste ”småspråk” och dominerar storleksmässigt den slaviska språkgruppen vid de svenska universiteterna. De övriga slaviska språken som finns i Sverige, dvs. polska, tjeckiska, ukrainska, serbiska/kroatiska/bosniska (s/k/b) och bulgariska är dock alla betydligt mindre, särskilt de sydslaviska språken. S/k/b och bulgariska ges i större omfattning endast vid Uppsala universitet (Göteborgs universitet ger en 10-poängskurs i bulgariska). Undervisning i ukrainska ges endast till 10 poäng av Stockholms universitet och tas därför inte vidare upp här.

Serbiska/kroatiska/bosniska (s/k/b) och bulgariska hör visserligen inte till de allra minsta småspråken i studentantal, men har å andra sidan en mycket liten lärarbemanning. De tillsvidareanställda lärarna arbetar halvtid med respektive språk och uppnår pensionsåldern inom fem år. Av de båda språken är serbiska/kroatiska/bosniska det enda som har en doktorand i dag. Något som förstärker hotbilden för dessa språk är att de av Slaviska institutionen uppges kunna komma i fråga för nedläggning i samband med dessa pensioneringar.

Utöver de ovan nämnda sydslaviska språken bör också det romanska språket rumänska, som endast finns vid Lunds universitet, betraktas som utsatt när det gäller lärarsituationen. Den ende läraren innehar ett vikariat, och doktorander i ämnet finns inte i dag. Rumänska omfattas dock av ett särskilt åtagande.

Asiens språk

Av Asiens språk dominerar de östasiatiska språken japanska och kinesiska, som finns vid tre respektive fyra lärosäten. Koreanska finns visserligen endast vid ett lärosäte, men ämnets förutsättningar förefaller trots detta vara jämförelsevis goda. Dessutom omfattas koreanska av ett särskilt åtagande.

De sydasiatiska språken företräds i Sverige av hindi, indologi och tamil. Hindi och tamil ges som självständiga ämnen i grundutbildningen i Uppsala, medan grundutbildningen i indologi är inriktad på sanskrit. Indologi i Stockholm kan läsas med forn- och medelindisk (sanskrit) eller nyindisk (hindi) inriktning.

Det sammanlagda antalet studenter och doktorander inom indologi och hindi i Stockholm och Uppsala är i sammanhanget inte särskilt lågt. Däremot har tamil mycket få studenter och i dag inga doktorander. De tillsvidareanställda lärarna i de tre ämnena uppnår pensionsåldern inom de närmaste tio åren.

De enda representanterna för de sydostasiatiska språken i svensk högre utbildning återfinns vid Lunds universitet, där undervisning erbjuds i thai och indonesiska. Lärarsituationen för de bägge ämnena är problematisk. Thai företräds av en adjunkt på deltid och för indonesiska uppnår tjänsteinnehavaren pensionsåldern inom de närmaste åren. Det finns flera doktorander i indonesiska, men inga i thai eftersom ämnet inte har forskarutbildning. Thai och indonesiska omfattas dock av särskilda åtaganden.

Afrikas språk

Afrikas språk är den minst företrädda språkgruppen i den svenska högskolan. Språken representeras av det språkvetenskapliga och forskningsförebredande ämnet afrikanska språk vid Göteborgs universitet samt av swahili vid Uppsala universitet. I swahili uppnår den ende lektorn pensionsåldern inom tio år. Forskarutbildning ges för närvarande inte i ämnet, som dock omfattas av ett särskilt åtagande.

Slutsatser

Vi har tidigare konstaterat att småspråkens största problem är resursbristen. Utan någon form av extra stöd från lärosätet eller fakulteten skulle de flesta av dessa språkämnen inte kunna finnas kvar, men så länge lärosätena har vilja och möjligheter att stödja småspråken genom omfördelningar och särskilt stöd föreligger ingen omedelbar fara för att småspråken i stort skall försvinna från Sverige. Lärosätena har dock signalerat att man kommit till vägs ände vad gäller stödet till språken och att det befintliga stödet endast är livsuppehållande åtgärder. Samtidigt säger lärosätena att de avser behålla dagens bredd i språkutbudet, och de säger sig (med några undantag) inte planera några nedläggningar eller omprövningar av språkämnen inom den närmaste framtiden.

Med dessa faktorer i åtanke är det dock tydligt att det är de få lärartjänsterna i kombination med en hög medelålder som utgör de största hoten mot *enskilda* småspråk. Utgör då pensioneringar per automatik ett direkt hot mot ämnens existens? Efter samtal med lärosätena framstår det som att det främst är vid pensioneringar som ett ämnes framtid tas upp till diskussion. Vid en pensionering aktualiseras också andra viktiga prioriteringsfaktorer som t.ex. antalet studenter, ämnets och fakultetens ekonomi samt bedömningar av behovet av fortsatt utbildning i språket, både inom lärosätet och i samhället.

Som orsak till omprövningar utgör pensioneringar således ett hot mot ämnets fortsatta existens. Vid ett beslut att behålla språkämnet blir i sin tur tillgången till disputerad lärarpersonal för nödvändiga nyrekryteringar avgörande. Mot bakgrund av resonemangen om pensioneringar och bristen

på återväxtnöjligheter, framstår situationen för ämnena serbiska/bosniska/kroatiska, bulgariska, kurdiska, assyriologi, arameiska/syriska, rumänska, tamil, thai, indonesiska och swahili som särskilt problematisk. Fler ämnen utöver dessa står visserligen inför omfattande pensioneringar, men har ett större underlag för nyrekryteringar i form av doktorander och/eller forskarassistenter. I sig säger dock dessa uppgifter inte något om tillgången till professorskompetenta personer eftersom en forskarassistent kan sakna såväl den nödvändiga vetenskapliga som den pedagogiska meriteringen. En reservation i sammanhanget är emellertid att företrädare för de flesta av de humanistiska fakulteterna som vi har besökt uppger att de inte är särskilt oroade för att inte finna kompetenta efterföljare till pensionerade tjänsteinnehavare.

Frågan om vilka enskilda språk som riskerar att försvinna från svensk högre utbildning behandlar de nu existerande småspråkens situation i landet. I kommande kapitel görs ett försök att identifiera språk som saknas i högskolan i dag. Dessa båda frågeställningar aktualiserar behovet av en mer övergripande diskussion om vilka språk som är oundgängliga i svensk högre utbildning. En sådan diskussion bör föras mellan företrädare för universitetet och statsmakterna.

6. Nationellt intresse i språkutbildningen

Utifrån en bedömning av det nationella intresset, men utan att beakta studentintresse och praktiska överväganden, är det vår mening att man bör överväga att införa utbildning i ytterligare ett antal språk i Sverige. Dessa utbildningsförstärkningar kan lämpligen ske genom det system med särskilda åtaganden som skisseras i kapitel 8. Språken är som följer:

- de nationella minoritetsspråk där undervisning inte ges i Sverige i dag, dvs. romani och jiddisch,
- de stora invandrarpråk där utbildning inte ges i dag i landet, främst albanska och somali, men också amhariska och tigrinja,
- språk i den afrikanska språkgruppen, som sammantaget är den minst företrädda i landet,
- ukrainska tillsammans med de blivande EU-språken slovenska och slovakiska samt
- vietnamesiska.

Få av de saknade språken finns i de största nordiska universitetens kursutbud, men de stora språkinstitutionerna vid University of London täcker in ett stort antal asiatiska, afrikanska och öst- och centraleuropeiska språk.

I världen finns i dag cirka 6 000 olika språk, men runt 80 procent av jordens befolkning talar något av de 200 största. Förutom svenska, engelska, tyska, franska och spanska kan man i Sverige i dag studera ett drygt 50-tal språk eller språkrelaterade ämnen, varav det i flertalet ges utbildning upp till kandidat- eller magisternivå. Flertalet språk har också forskarutbildning, ofta inom ramen för ett vidare forskarutbildningsämne, exempelvis slaviska, semitiska eller finsk-ugriska språk.

Ett mindre lands högre utbildning kan inte täcka in alla de viktigaste språk som talas i världen, men frågan är om något eller några språk saknas i den svenska högskolan fast det finns ett "nationellt intresse" för sådan utbildning. I det följande görs rekommendationer att överväga etableringar av ett antal sådana språk i den svenska högskolan.

Rekommendationerna är gjorda utifrån ett försök att bestämma det nationella intresset, dvs. språk i vilka utbildning principiellt sett bör finnas i Sverige. Vi tar inte med i beräkningen vilken studentefterfrågan som skulle finnas på utbildningar i dessa språk, och har heller inte gjort någon bedömning av vilka praktiska förutsättningar som finns, t.ex. vad gäller tillgången på forskarutbildade lärare. Det är därför värt att påpeka att beslutet att införa nya språk i utbildningsutbudet ligger, och bör ligga, hos

lärosätena. I det fall statsmakterna i samförstånd med berörda lärosäten beslutar lägga ett särskilt åtagande för att etablera ett eller fler av dessa språk, är det vår mening att man också bör skjuta till de medel som behövs för en sådan etablering. Ett eventuellt beslut om förstärkningar kan därför lämpligen tas inom ramen för det utökade system för särskilda åtaganden som föreslås i kapitel 8.

Vad är det ”nationella intresset”?

Vad är då ett ”nationellt intresse”? Vi menar att vad som är gynnsamt för Sverige när det gäller språken måste ses utifrån ett vidare perspektiv än den enbart ekonomiska eller handelsfrämjande nyttan av att det finns utbildning i ett visst språk. Därför har vi valt att definiera begreppet utifrån två breda intresseområden: 1) kulturpolitiska samt utrikespolitiska eller Sverigefrämjande intressen samt 2) allmänskulturella och inomvetenskapliga intressen.

Kulturpolitiska och utrikespolitiska/Sverigefrämjande intressen

Sveriges kulturpolitiska intressen kan i språksammanhanget härledas till behovet av högskoleutbildning i språk som talas i landet, både av människor med utländsk bakgrund och av grupper som utnämns till nationella minoriteter.

Vi menar att de utrikespolitiska eller Sverigefrämjande intressena kan ses ur perspektivet att tillgängligheten till språkutbildning är viktig för förbindelserna med berörda länder. Sverige lägger t.ex. vikt vid att främja svenskundervisningen i utlandet, och sannolikt har också svenskers kunskaper i och om andra språk och kulturer en motsvarande betydelse för Sveriges förbindelser med dessa länder.

Under samma rubrik berör vi också kort den ekonomiska vikten av språkkunskaper, både för näringslivet och för turistindustrin. Enligt budgetpropositionen för 2003 har Sverigefrämjandet (inkl. handels- och investeringsfrämjandet) under senare år givits större vikt inom utrikesförvaltningen. Man vill lyfta fram Sverige bl.a. som en pålitlig handels- och samarbetspartner, som en attraktiv marknad för utländska direktinvesteringar, som ett eftersökt turistmål, som en ledande nation inom högteknologi, forskning och utveckling samt som ett uppskattat land att arbeta, studera och forska i.

Språk som talas i Sverige

Inom denna kategori faller språk som talas av invånare i Sverige, både av människor med utländsk bakgrund och av grupper som har fått status av nationella minoriteter.

De officiella minoritetsspråken

I början av år 2000 ratificerade Sverige Europarådets ramkonvention om

skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, som sedan började gälla den 1 april samma år. Detta innebar bl.a. att fem språk gavs officiell status som minoritetsspråk, nämligen finska, meänkieli (tornedalsfinska), samiska, romani chib och jiddisch. Enligt stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk skall de undertecknande länderna bl.a. tillhandahålla ”lämpliga former och medel för undervisning i och studier av landsdels- eller minoritetsspråk på alla vederbörliga nivåer.”⁸

Det är både rimligt och önskvärt att det någonstans i Sverige skall finnas möjligheter till högre studier i alla nationella minoritetsspråk. I dag finns grundutbildning i viss utsträckning i meänkieli samt till magisternivå i finska och samiska. I dessa språk finns också forskarutbildning. Bland andra Uppsala universitet har tidigare framfört beredskap att förutom i meänkieli också starta grundutbildning, initialt i liten skala, i jiddisch och romani chib. Sommaren 2002 gavs vid Uppsala universitet en 5-poängskurs i jiddisch, inriktad på språk och kultur.

Språk som talas av människor med utländsk bakgrund i Sverige

Det är viktigt att det i svensk högre utbildning finns möjligheter att studera de språk som talas av de största grupperna människor med utländsk bakgrund i Sverige. På så vis kan den existerande språkkompetensen utvecklas, tas till vara och valideras i högskolan, samtidigt som andra av landets invånare i form av högre studier ges möjlighet att lära känna dessa språk och kulturer. Enligt Integrationsverket föreligger dessutom ett konkret behov av personer med både reell och formell kompetens i dessa språk för den relativt omfattande tolkservice som svenska myndigheter enligt lag är skyldiga att tillhandahålla. Integrationsverket framhåller också de identitetsutvecklande och identitetsstyrkande aspekterna av tillgång till högre utbildning i modersmålet.

Det är inte oproblemiskt att utifrån statistik urskilja vilka som är de stora invandrarspråken. Språktillhörigheten registreras allmänt sett inte, och statistiken om utlandsfödda svenskars födelseland eller nationalitet betecknar inte nödvändigtvis språktillhörighet. En källa till språkstatistik finns dock hos Skolverket, som årligen sammanställer kvantitativa uppgifter om hur många med ett visst språk som är registrerade vid Svenska för invandrare (SFI) och om hur många barn som får modersmålsundervisning i de olika språken.

Uppräkningen nedan visar i alfabetisk ordning vilka språk som identifierats utifrån detta material i kombination med statistik om vilka länder de största grupperna i Sverige folkbokförda utlandsfödda personer kommer ifrån. Dessa uppgifter kan dock endast ge en övergripande bild av vilka språk som

---

⁸ Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk (European Charter for Regional or Minority Languages) Strasbourg, 5.XI.1992. Bilaga 1 i *Nationella minoriteter i Sverige*, proposition 1998/99:143

talas av relativt stora grupper i Sverige. Uppräkningen gör således inte anspråk på att vara fullständig, utan avsikten är att identifiera språk som i dag inte finns i Sverige, trots att de talas av stora grupper i det svenska samhället. Självfallet talas ett betydande antal språk utöver de här uppräknade, men då rör det sig sannolikt om något mindre grupper. De nordiska språken, finska och EU-språken har utelämnats ur uppräknningen.⁹

Albanska	Polska
Amhariska	Rumänska
Arabiska	Ryska
Assyriska/syrianska	Serbiska/kroatiska/bosniska
Estniska	Somaliska
Indiska språk	Thai
Kinesiska	Tigrinja
Kurdiska	Turkiska
Pashto	Ungerska
Persiska	Vietnamesiska

Av de ovanstående språken finns i dag inte grundutbildning i *albanska, somali, vietnamesiska, amhariska* och *tigrinja* i den svenska högskolan. Vi anser följaktligen att möjligheterna att introducera utbildning i dessa språk bör övervägas. Införandet av somali, amhariska och tigrinja skulle förstärka utbudet av afrikanska språk, som i dag är svagt företrädda i svensk högre utbildning. På liknande sätt skulle införandet av en utbildning i vietnamesiska förstärka utbudet av sydostasiatiska språk, medan albanska skulle komplettera utbudet av Balkanspråk. Dessutom kan man argumentera för en förstärkning av vissa språk, kanske särskilt det stora invandarspråket serbiska/kroatiska/bosniska, som i dag endast finns vid ett lärosäte (Uppsala).

Utrikespolitik, språkutbildning och Sverigefrämjande

Språkutbildning är en viktig faktor i arbetet med att främja relationerna till andra länder, vilket exempelvis demonstreras av att regeringen lägger vikt vid att stödja och främja undervisningen i svenska vid universitet och högskolor i andra länder. Den statliga myndigheten Svenska institutet (SI) har som en av sina huvuduppgifter att vara kontakt- och serviceorgan för denna undervisning samt tillhandahåller svenska lektorer vid lärosäten i ett antal länder, bl.a. Ryssland. Det är heller inte ovanligt att andra länder ger förslag till svenska myndigheter (bl.a. SI) på konkreta insatser till stöd för undervisningen av respektive språk i Sverige. Nedläggningar av språkutbildningar möts ofta av protester från officiella representanter för det

---

⁹ Språkuppgifterna är baserade på statistik från Integrationsverkets databas STATIV om födelseland för personer folkbokförda i Sverige per den 31 december 2001 samt på uppgifter utifrån språktillhörighet från Skolverket om antal personer vid SFI och modersmålsundervisning för åren 1994/95 samt 2000/01.

berörda landet i Sverige. Språkförståelse och språkbevarande ges dessutom hög prioritet inom EU.

Vi menar följaktligen, i likhet med vad som framhålls av SI i en skrivelse till regeringen den 16 november 2001, att svenskar med kunskap i ett annat lands språk och kultur kan ha lika stor betydelse för Sveriges kontakter och förbindelser med landet som förekomsten i landet i fråga av medborgare med kunskaper i svenska.

Norden och det östra närområdet

Relationerna med grannländerna i Norden, Östersjöområdet och Barentsregionen intar ”en särställning” inom svensk utrikespolitik, enligt budgetpropositionen för 2003.

Det nära samarbetet med övriga nordiska länder innebär att de nordiska språken bör finnas representerade i svensk högre utbildning. I dag finns, till största delen inom ramen för ämnet nordiska språk, vid ett flertal lärosäten möjligheter till undervisning i norska, danska, isländska och i någon mån färöiska. Utbildning i västgrönländska, det officiella språket på Grönland, finns inte i Sverige.

Relationerna med Central- och Östeuropa är en högt prioriterad fråga för regeringen, och en av de tre riktlinjerna för östsamarbetet är att främja relationerna med Sverige. Förutom de baltiska kandidatländerna är Ryssland, Ukraina och Vitryssland prioriterade länder i det svenska östsamarbetet. Relationerna med Vitryssland är dock problematiska, bl.a. på grund av landets auktoritära regim.

När det gäller östra Östersjöområdet, Barentsregionen och övriga delar av den forna Sovjetunionen är ryska det i särklass största språket. Vikten av kunskaper i ukrainska, ett av de största slaviska språken, kan emellertid väntas öka eftersom Ukraina har blivit en allt viktigare del av den svenska östeuropapolitiken.

Av de tre språken ryska, ukrainska och vitryska är endast ryska väl företrätt i Sverige. Ukrainska förekommer i dag endast som en 10-poängskurs vid ett lärosäte (Stockholm) och utbildning i vitryska ges inte alls.

Av de båda senare språken menar vi att i första hand ukrainska, utifrån sin storlek och sannolikt ökande betydelse, bör komma i fråga för att etableras som universitetsämne.

Kandidatländerna i Central- och Östeuropa

Arbetet med EU:s utvidgning och stödet till EU-anpassningen i kandidatländerna, framför allt dem i vårt närområde, ges hög prioritet av regeringen.

Av de öst- och centraleuropeiska kandidatländernas språk saknas i dag utbildning i slovakiska och slovenska, officiella språk i två av de tio länder som anses ha kapacitet att vara med i den första utvidgningsvägen (vilken är planerad till 2004). Övriga språk finns företrädda vid ett eller flera lärosäten.

På samma sätt som alla de nuvarande 11 officiella språken inom Europeiska unionen bör finnas representerade i svensk högre utbildning, menar vi att det är principiellt viktigt att det finns möjligheter att i Sverige studera alla de öst- och centraleuropeiska blivande medlemsländernas officiella språk. Framför allt är det viktigt att svenskar besitter goda kunskaper i de största kandidatländernas huvudspråk, dvs. polska, ungerska och rumänska, men viss kompetens i de övriga språken bör också säkerställas.

I detta sammanhang bör man också beakta det framtida behovet av tolkar i EU-systemet till och från dessa språk och svenska, även om s.k. relätolkning (tolkning via ett tredje språk, t.ex. engelska) väntas bli allt vanligare när antalet EU-språk växer.

Vår mening är att man bör överväga möjligheterna att etablera de båda blivande EU-språken slovakiska och slovenska i Sverige.

Övriga Öst- och Centraleuropa

Förutom de östeuropeiska länderna i närområdet omfattar det svenska utvecklingssamarbetet hela det forna Sovjetunionen, dvs. även länderna i Centralasien samt i södra Kaukasus och Moldavien. I dessa länder är dock ryska i de flesta fall fortfarande gångbart.

Sverige arbetar också för att stödja fred och uppbyggnad i länderna på västra Balkan, främst ex-Jugoslavien och Albanien. De viktigaste språken i denna del av Balkan är serbiska/kroatiska/bosniska, makedonska samt albanska. Det är endast serbiska/bosniska/kroatiska som finns företrätt i svensk högre utbildning i dag, medan undervisning i invandrarspråken makedonska och albanska inte ges i högskolan.

Vi vill av dessa språk i första hand förespråka att albanska införs som universitetsämne, både såsom varande ett stort invandrarspråk i Sverige samt för att förstärka utbudet av de språk som talas på Balkan.

Afrikas språk

Afrika (undantaget Nordafrika, där arabiska dominerar) är det större språkområde som är minst företrätt i den svenska högskolan. De enda representanterna för de afrikanska språken är swahili i Uppsala och det språkvetenskapliga ämnet afrikanska språk i Göteborg.

Ingen av de intressenter vi talat med utanför högskolesektorn förespråkar införande av något enskilt afrikanskt språk eftersom man menar att de

viktigaste språken för arbete i och med Afrika är engelska, franska och portugisiska.

Vår mening är dock att en förstärkning av språkområdet är motiverad, särskilt med tanke på de stora afrikanska invandrargrupperna i Sverige (främst från Somalia, Etiopien och Eritrea, men också från andra afrikanska stater söder om Sahara).

Asiens språk

De båda största östasiatiska språken är relativt väl företrädda i Sverige. Grundutbildning i japanska samt forskarutbildning finns vid tre lärosäten, medan kinesiska kan studeras till kandidatnivå vid två universitet samt till magisternivå och som forskarutbildning vid ytterligare två. Koreanska finns vid ett lärosäte (Stockholm), där grundutbildning ges till magisternivå och det även ges forskarutbildning.

Ett viktigt sydostasiatiskt språk är indonesiska, som talas av runt 200 miljoner människor. Indonesiska finns företrädd vid ett lärosäte i Sverige (Lund) i form av grund- och forskarutbildning. Av övriga språk som talas i sydöstra Asien finns i Sverige endast grundutbildning i thai, också det i Lund.

De sydasiatiska språkämnen finns företrädda i Uppsala, där det ges grundutbildning samt forskarutbildning i hindi, tamil och indologi, samt i Stockholm, där ämnet indologi kan läsas på grundutbildningen med inriktning mot antingen sanskrit eller hindi samt som forskarutbildningsämne. Urdu finns inte som eget universitetsämne, men enligt uppgift finns planer på att täcka in urdu i utbildningen i hindi vid Uppsala universitet.

Vid arbete i och med de asiatiska länderna sägs behovet av kunskaper i de lokala språken i praktiken inte vara så stort, utöver de stora språken japanska, kinesiska, koreanska och till viss del indonesiska samt malajiska (bahasa melayu, som utgör basen till det moderna indonesiska språket). Orsaken är de mycket goda kunskaperna i engelska i internationella sammanhang framför allt i Sydasien, men också i flera mindre, asiatiska språkområden. I delar av Sydostasien är dessutom franska fortfarande gångbart.

Asiens och framför allt de östasiatiska ländernas tilltagande ekonomiska och politiska betydelse är emellertid nödvändig att ta med i beräkningen när man diskuterar behovet av kunskaper i dessa språk. I Utrikesdepartementets utredning inför en svensk Asienstrategi, Framtid med Asien (Ds. 1998:61), betonas världsdelen ökad vikt. Utredningen framhåller att utbildning och forskning, både om Asien och i de största asiatiska språken (främst kinesiska, japanska och koreanska, men också indonesiska och thai), bör förstärkas. I en uppföljning av strategin från 2002 (Ds 2002:24), konstateras dock att

satsningen på asiatiska språk inte har genomförts som tänkt, eftersom utbildningen i dessa språk ”såvitt känt” inte stärkts i Sverige.

Argumenten för att förstärka utbudet av asiatiska språk i Sverige är därför relativt starka. De av Asiens språk som är de största eller som ofta brukar framhållas som särskilt viktiga (kinesiska, japanska, koreanska, indonesiska, hindi och thai), finns emellertid företrädda - förvisso i miljöer av varierande storlek - vid ett eller flera svenska lärosäten. Vi vill därför förespråka en förstärkning framför allt av det sydostasiatiska språkområdet, som i dag endast företräds i Sverige av indonesiska och thai. En tänkbar utbudsförstärkning är vietnamesiska, som är ett annat stort språk i Sydostasien och ett av de asiatiska invandarspråken i Sverige.

Mellanösterns språk

De viktigaste språken för arbete i och med Mellanöstern uppges vara arabiska, persiska samt i någon mån hebreiska. Grundutbildning i arabiska finns vid fyra svenska lärosäten och ges vid samtliga upp till magisternivå samt som forskarutbildning, oftast inom ramen för forskarutbildningsämnet semitiska språk. Grundutbildning i persiska (inom ramen för ämnet iranska språk) ges i dag vid ett lärosäte (Uppsala) upp till magisternivå, och iranska språk finns också som forskarutbildning.

Grundutbildning i hebreiska ges vid tre lärosäten upp till magisternivå, och där finns också möjligheter till forskarutbildning med inriktning mot språket. Mindre Mellanösternspråk finns företrädda i form av arameiska/syriska som ges upp till 40 poäng och som forskarutbildning inom ramen för semitiska språk vid Uppsala universitet. Universitetet ger också grundutbildningar samt forskarutbildning i invandarspråken kurdiska (forskarutbildningen sker inom ramen för iranska språk) och turkiska språk (där fokus ligger på Turkiet-turkiska).

Ekonomiska/Sverigefrämjande intressen

Det nationella intresset av språkutbildning kan också ses utifrån ett ekonomiskt perspektiv, ett synsätt som är vanligt när det i mer generella diskussioner talas om ”nyttan” av olika universitetsämnen. Sverige skulle enligt denna uppfattning gynnas av att svenskar besitter kunskaper i de språk som talas i länder med vilka vi har eller eftersträvar omfattande handelsförbindelser eller varifrån potentialen för turism anses vara stor.

När det gäller de handelsfrämjande aspekterna kan man emellertid konstatera att det främst är de stora, europeiska språken som förs fram av våra samtalspartners, framför allt engelska, men också andra forna kolonialmaktens språk, t.ex. franska, spanska och portugisiska. Att tala de lokala språken ger här visserligen en viss fördel, men uppges inte vara absolut nödvändigt. I de delar av världen där de stora europeiska språken inte är lika gångbara är det däremot den aktuella regionens större språk vilka lyfts fram som viktiga, exempelvis kinesiska, japanska och koreanska i

Östasien, indonesiska i Sydostasien och ryska i staterna på den forna Sovjetunionens territorium.

Vikten av språk i turistindustrin

En annan aspekt av Sverigefrämjande är arbetet med att locka utländska turister till landet. Språkkompetens som går utanför de största västeuropeiska språken blir allt viktigare i den svenska turistindustrin, särskilt när det gäller att locka turistgrupper där kunskaper i dessa språk inte alltid är så utbredda. När man bedömer vikten av kunskaper i enskilda språk bör man emellertid koncentrera sig på vilka geografiska områden som har en stor tillväxtpotential för framtiden, påpekar den statliga myndigheten Turistdelegationen. Orsaken är utbildningarnas ställtid. Denna tillväxtpotential ser man i dag främst hos turism från Asien (företrädesvis Kina och Japan) samt från närområdet (framför allt Finland, Ryssland, de baltiska länderna och Polen).

Allmänkulturella och inomvetenskapliga intressen

De "allmänkulturella" intressena kan framför allt härledas ur ett vitt definierat bildningsbegrepp. I språkutbildningar ingår t.ex. ofta studier av språkkretsens kultur, litteratur och samhälle. Det är viktigt att det finns möjligheter till utbildning i språk som är avgörande för förståelsen av västerländsk och andra kulturkretsars tradition, men också i såväl mycket stora som relativt små språk. En sådan vid definition av begreppet skulle således kunna ge skäl till att förespråka en mängd kulturellt, historiskt eller samhällsvetenskapligt intressanta språkämnen.

Flera småspråk uppfyller också inomvetenskapliga intressen i den mening att de utgör en resurs för fördjupade studier av andra språk, närliggande ämnen eller som en del av områdesstudier. Exempelvis är latin viktigt för många humanistiska ämnen men också för naturvetenskapliga ämnen, exempelvis medicin. Också andra språk kan vara viktiga stödämnen som del av områdesstudier.

Utifrån en översikt över vilka språkämnen som redan finns i svensk högre utbildning kan man dessutom se att det finns relativt många mindre språkämnen vilka ger såväl språkliga som kulturella och historiska insikter. Två centrala exempel på sådana ämnen är de klassiska språken latin och antik grekiska. Dessa ämnen finns i dag företrädda vid fyra lärosäten med utbildning upp till magisternivå samt forskarutbildning. I Uppsala finns möjligheter till specialisering på bysantinsk grekiska på grundutbildningens högre nivåer samt inom forskarutbildningen. Som resultat av Högskoleverkets utvärderingar av de klassiska språken har resurserna för de klassiska språken stärkts nationellt sett.

Ett annat inomvetenskapligt värdefullt språk är kyrkslaviska, medeltidens tredje stora europeiska skriftspråk. Kunskaper om detta språk är av stor vikt

för att förstå de slaviskt ortodoxa ländernas idéhistoria och de olika slaviska språkens utveckling i östra Europa. I dag ges utbildning i språket som en fristående 5-poängskurs i Göteborg, men studier i fornkyrkslaviska kan också ingå i grundutbildningen i många av de moderna, slaviska språken.

Vi menar att Högskoleverket inte har den nödvändiga kompetensen att göra rekommendationer om språk som borde etableras med hänvisning till det allmänskulturella eller inomvetenskapliga intresset. Sådana bedömningar görs bäst av experter inom de olika ämnesgrupperna vid lärosätenas institutioner, exempelvis inom ramen för det system av utökade särskilda åtaganden som föreslås i kapitel 8.

Finns de saknade språken i Norden eller Storbritannien?

I anslutning till frågeställningen om något språk saknas, trots att det borde finnas ett nationellt intresse, ställs också frågan om de saknade språken finns vid universitet i de nordiska länderna. Vi gjorde en sökning efter de saknade språken på de större nordiska universitetens hemsidor i kombination med e-postförfrågningar. Dessutom valde vi att också inkludera de stora språkinstitutionerna i London i våra förfrågningar. Följande universitet inkluderades i sökningen:

- Danmark: universiteten i Köpenhamn, Århus, Roskilde och Ålborg samt Syddansk universitet.
- Norge: universiteten i Oslo och Bergen.
- Finland: Helsingfors universitet samt Åbo akademi.
- Storbritannien: School of Oriental and African Studies (SOAS) samt School of Slavonic and East European Studies (SSEES) inom ramen för University of London.

De nationella minoritetsspråken

Sökningen i Norden gav inga resultat heller vad gäller jiddisch eller romani. Vid School of Oriental Studies (SOAS) vid University of London finns emellertid möjligheter till "Yiddish Studies" på mastersnivå. Jiddisch kan också studeras vid University College of London.

Nordiska språk

Vi har tidigare konstaterat att det enda av de nordiska språken som helt saknas i Sverige är västgrönländska. Det finns möjligheter till studier i språket vid Köpenhamns universitet (Institut för eskimologi), varför det enligt vår mening inte finns orsak att förespråka att det i Sverige byggs upp en utbildning i språket.

Afrikanska språk

Vi kan konstatera att det afrikanska språkområdet är mycket svagt företrätt i Sverige. Inte heller i Norge, Finland eller Danmark ger en sökning i utbudet av återkommande språkutbildningar resultat annat än vad gäller swahili.

Däremot finns det betydligt större möjligheter att studera afrikanska språk i Storbritannien, närmare bestämt vid School of Oriental and African Studies (SOAS) inom det stora universitetskomplexet University of London. Sex afrikanska språk ges regelbundet inom grundutbildningen, nämligen amhariska, hausa, swahili, somali, yoruba och zulu. Amhariska, hausa och swahili kan vara huvudämne i en examen. Övriga språk (också de som räknas upp nedan) kan studeras antingen som biämne eller som valfritt ämne.

Kurser ges också vid SOAS Language Centre i afrikaans, amhariska, hausa, swahili, somaliska, yoruba, zulu, twi, igbo och shona. SOAS Language Centre tillhandahåller språkkurser för "people with particular requirements, whether in business, government, industry, or who wish to study out of personal interest."

Asiatiska språk

Inte heller när det gäller asiatiska språk är utbudet större vid andra nordiska högskolor än vid de svenska. Urdu finns inte som eget ämne i Sverige, men erbjuds vid universitetet i Oslo. Det finns dock enligt uppgift planer på att täcka in urdu i grundutbildningen i hindi vid Uppsala universitet.

SOAS är stora även när det gäller de sydasiatiska språken. Sju språk undervisas regelbundet inom grundutbildningen, nämligen burmesiska/myanmar, kambodjanska/khmer, indonesiska, malajiska, thai och vietnamesiska.

Det finns ett stort utbud av sydasiatiska språk vid SOAS. Inom grundutbildningen undervisas regelbundet i bengali, gujarati, hindi, nepali, pali, sanskrit, singalesiska, tamil and urdu. Vid SOAS Language Centre (för mer om detta centrum se avsnittet om Afrikas språk ovan) finns förutom de flesta av dessa språk också möjligheter att studera punjabi.

Östeuropeiska språk

Vid School of Slavonic and East European Studies (SSEES) inom ramen för University of London ges utbildning i ett stort antal öst- och centraleuropeiska språk. Enligt SSEES hemsida kan följande språk utgöra del av en grundutbildningsexamen: bulgariska, tjeckiska, finska, ungerska, polska, rumänska, serbiska/kroatiska samt ukrainska.

Det finns också kurser för "non-language specialists," vilka är koncentrerade på utveckling av läsförmågan. Förutom språken ovan kan sådana kurser ges i albanska, estniska, lettiska, litauiska, makedonska och slovenska, förutsatt att lärare finns tillgängliga och att efterfrågan är tillräckligt hög. Icke-akademiska kvällskurser ges också på lägre nivåer bl.a. i albanska, bulgariska

och rumänska. Språkfärdighetsträning ligger i fokus och särskild vikt läggs vid muntlig kommunikation.

Slutsatser

I Sverige i dag finns ett relativt stort antal språkämnen inom den högre utbildningen. Många av dessa har små studentgrupper och stora svårigheter att klara sig ekonomiskt, och flera av dem kan behöva förstärkas. Trots detta kan man argumentera för att vissa nya språk borde etableras i den svenska högskolan. Det måste alltid finnas en beredskap för att möta nya utbildningsbehov i samhället genom att bygga upp nya språkutbildningar.

Rekommendationerna att överväga etablering av vissa språk är grundade i ett försök att bedöma det nationella intresset och tar inte in i beräkningen vilken efterfrågan som skulle finnas från studenterna eller vilka praktiska förutsättningar, t.ex. vad gäller tillgången på disputerade lärare, som finns för att införa nya språkämnen. Utbudsförändringar är i grunden ett beslut som bör fattas av lärosätena. I de fall då statsmakterna, i samråd med lärosätena, beslutar sig för att införa ett språkämne i Sverige genom ett särskilt åtagande, bör dock en särskild resurs också följa med åtagandet.

Vilka språk bör införas utifrån ett nationellt intresse?

Sammantaget täcker de existerande studiemöjligheterna viktigare språk i stora delar av världen. Ett område som är svagt företrätt i Sverige är dock de afrikanska språken. En förstärkning av utbudet i Afrikas språk bör därför övervägas, särskilt som flera stora invandrargrupper kommer från den afrikanska kontinenten, främst Etiopien, Eritrea och Somalia, men även från andra länder söder om Sahara.

Eftersom Sverige har ratificerat Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, bör grundläggande högskoleutbildning ges i de nationella minoritetsspråken. I dag saknas utbildningar i jiddisch och romani.

Det föreligger ett fortsatt starkt behov av att värna och i många fall förstärka utbudet av språk inom prioriterade områden, särskilt Öst- och Centraleuropa och Sydostasien. En möjlig förstärkning av de östeuropeiska språken är ukrainska, ett stort land som sannolikt kommer att få allt större vikt i den svenska östeuropapolitiken. Invandrarspråket albanska skulle dessutom utgöra en förstärkning av utbudet av de språk som talas på Balkan.

Inför EU:s kommande utvidgning bör det idealt sett finnas utbildning i alla de öst- och centraleuropeiska blivande medlemsländernas språk. Det finns också ett behov av kvalificerad tolk- och översättarpersonal i EU-systemet. I Sverige finns utbildning upp till magisternivå i de flesta av dessa språk, med

undantag för slovenska och slovakiska. Därmed bör möjligheterna att införa utbildning i de båda språken övervägas.

Asiens, och särskilt Öst- och Sydostasiens, ökande vikt ekonomiskt och politiskt sett gör att en förstärkning är önskvärd. En sådan förstärkning av den sydostasiatiska språkgruppen skulle kunna utgöras av vietnamesiska.

Hur bör språkutbudet se ut i svensk högre utbildning?

Få av de språk, som vi utifrån ett "nationellt intresse" identifierat som saknade, finns vid de nordiska universiteten, men det stora utbudet av afrikanska, asiatiska och öst- och centraleuropeiska språk vid universitetskomplexet University of London täcker in de flesta av dessa. Huruvida denna tillgång gör att språken inte "behöver" införas i Sverige, tål att diskuteras. Å ena sidan är det sannolikt få studenter som byter land för att studera ett visst språk. Å andra sidan kan utbudet i London utgöra en resurs för det sannolikt begränsade behovet i Sverige av vetenskapliga specialister i de minsta språken och för specialintresserade svenska studenter.

Att hänvisa till språkutbildningar utomlands kan, enligt vår mening, endast i sådana, mer enstaka fall vara ett sätt att komplettera det inhemska utbudet. Om man bedömer att det ligger i det nationella intresset att det finns ett visst antal människor som har kunskaper på högskolenivå i ett visst språk, eller att högre utbildning i språket av andra skäl regelbundet bör finnas tillgänglig för invånare i Sverige, är det däremot inte hållbart att endast hänvisa till utbudet i andra länder. I så fall bör utbildning i språket i fråga byggas upp i Sverige. Eventuellt kan samordning också ske med andra nordiska universitet.

Det går självklart också att diskutera på vilken nivå språkutbildningen bör ligga. Är det t.ex. nödvändigt att de föreslagna utbildningarna ligger på högskolenivå, eller kan behoven av kunskaper i språken uppfyllas på något annat sätt, t.ex. genom utbildning på folkhögskolorna? Att det går att studera ett visst språk i högskolan torde dock innebära en viktig legitimering, t.ex. vad gäller invandrarspråk. Detta aktualiserar behovet av en nationell policy för vilka språk som är oundgängliga i landets högre utbildning.

Regeringen bör låta utarbeta och fastställa en nationell språkpolicy. Högskoleverket är tillsammans med Vetenskapsrådet berett att ta fram ett underlag för en sådan policy.

7. Småspråksproblemen – hur kan de lösas?

Det finns inte någon enskild lösning som åtgärdar alla småspråkens svårigheter, utan det krävs såväl kvalitetsmässiga som ekonomiska förstärkningar. Kvalitetsmässiga åtgärder, t.ex. områdesstudier, språkcentrum, storinstitutioner och samverkan, har i varierande grad redan vidtagits vid flera lärosäten. Ekonomiska förstärkningar på nationell nivå i form av höjda ersättningsnivåer för humaniora, småämnesresurs för grundutbildningen samt särskilda resurser för särskilda åtaganden, har behandlats i tidigare utredningar. Ekonomiska åtgärder som genomförts av lärosätena själva är t.ex. omorganiseringar, särskilt stöd till småämnena och nedläggningar.

Inledningsvis är det viktigt att understryka att småspråksproblematiken inte kan lösas genom en enda stor patentrösning. Anledningen är att problemen kommer ur ett flertal faktorer, varav den kanske viktigaste är den resursbrist som härstammar från en låg efterfrågan från studenterna på studier i ämnet i kombination med resurstilldelningssystemets principer.

I det följande går vi igenom ett antal förslag till både organisatoriska och ekonomiska lösningar som tidigare har framförts av lärosätena och/eller i olika utredningar. Vissa åtgärder kan vidtas av lärosätena/ämnena själva för att förbättra småspråkens situation vid det egna lärosätet, främst genom organisatoriska och kvalitetshöjande åtgärder. Andra ligger på en systemnivå, främst frågan om mer långsiktiga ekonomiska förstärkningar. I nästkommande kapitel följer så vårt förslag.

Kvalitetsmässiga förstärkningar

Lösningarna under denna rubrik behandlar lärosätenas organisation samt intern, nationell och internationell samverkan. De flesta av dessa lösningar kan vidtas av ämnena eller lärosätena själva, och många av dem har redan genomfört eller planerar att genomföra exempelvis storinstitutioner, språkcentrum, områdesstudier och i något fall organiserad samverkan med andra lärosäten.

Områdesstudier

Inom flera småspråk ryms studier inte enbart av språket utan också av kultur och samhälle, vilket skapar ett behov av samarbete med närliggande ämnen inom humaniora och samhällsvetenskap. En möjlighet för småspråken att

uppnå större miljöer och förbättrade förutsättningar för ämnesöverskridande samverkan är därför att placera språken i mer övergripande organisationer för områdesstudier. Områdesstudierna samlar resurser, inriktade på ett visst geografiskt område, från flera fakulteter. Detta ställer krav på lärosätens interna organisation för att möjliggöra samarbete över fakultetsgränser.

Språkcentrum och storinstitutioner

Gemensamma språkcentra är ett sätt att utöka möjligheterna till språkvetenskaplig fördjupning genom samverkan mellan tillgängliga språkvetenskapliga resurser. Ett språkcentrum kan exempelvis erbjuda ett gemensamt språkbibliotek, språklabb och gemensamma kurser för alla språkämnen, t.ex. inom grundläggande grammatik, litteraturvetenskap och fonetik. På så vis kan man uppnå stordriftsfördelar för dessa mer generella kurser. En variant av språkcentrum har dessutom till uppgift att främja integrering av språkkurser i andra utbildningar samt marknadsföra språkutbildning till aktörer utanför universitetet.

Storinstitutioner är en annan lösning som till viss del kan tjäna samma syfte som språkcentrum. Förutom större miljöer för studenter, forskare och doktorander, finns också här möjligheter till "stordriftsfördelar" genom att vissa kurser och seminarier kan ges i gemensam regi. I större miljöer ökar dessutom utrymmet för förändringar i kurs- och ämnesutbudet samt för olika typer av engångskostnader.

En sammanslagning av små institutioner kan därutöver ge vissa vinster genom att de administrativa funktionerna professionaliseras och effektiviseras. Därigenom frigörs akademisk personal till undervisning och/eller egen forskning.

Lokal, nationell och internationell samverkan

Den sista av de kvalitetsmässiga lösningar som tas upp här är samverkan, både lokalt inom lärosätet, nationellt och internationellt (främst inom Norden).

Lokal samverkan

Flera av de kvalitets- och samverkansmässiga vinster som kan göras genom lärosätetsinternt samarbete har redan berörts i avsnitten ovan om storinstitutioner, språkcentrum och områdesstudier.

Ämnesövergripande doktorandseminarier eller forskarskolor är ett sätt att ge doktorander i ett litet ämne tillgång till en större kreativ miljö. Sådana lösningar kan organiseras internt inom lärosätet, t.ex. mellan språkdoktorander i olika språk men med liknande specialisering, såsom litteraturvetenskap eller fonetik. Det kan också ges gemensamma forskarutbildningskurser och -seminarier.

Genom satsningar på IT-baserade distanskurser inom ramen för Nätuniversitetet kan studentantalet på en viss kurs öka, utan egentliga krav på studentrörlighet. En viss frekvens av undervisningsträffar brukar dock allmänt betraktas som nödvändig eller åtminstone fördelaktig. Realiakurser hör t.ex. till de moment i språkutbildningar som i högre grad skulle kunna ges över nätet. Ett ytterligare alternativ är att använda sig av s.k. lärcentrum på campus¹⁰. På så vis kan ett lärosäte låta studenter följa en kurs som i själva verket ges vid ett annat lärosäte, utan att de behöver förflytta sig fysiskt. Det bör dock betonas att framtagande och användning av nätkurser i allmänhet varken innebär besparingar i tid eller i pengar.

Nationell samverkan

Nationell samverkan kan förekomma på olika sätt, även om erfarenheterna av samverkansförsök enligt uppgift är blandade. De huvudsakliga vinsterna av samverkan med andra lärosäten förefaller ligga främst på forskarutbildnings- och forskarnivåerna. Exempel på en samverkansform som enligt uppgift visat sig vara lyckad och uppskattad av de forskarstuderande är nationella doktorandseminarier eller forskarskolor där Sveriges doktorander inom ett visst ämne/ämnesområde träffas med en viss periodicitet. Det är också möjligt att organisera sådan samverkan tillsammans med andra nordiska lärosäten. Både student-, lärar- och doktorandrörlighet kräver dock att vissa administrativa frågor löses, förutom att kostnaderna för resor kan vara en belastning för ett litet och finansiellt pressat ämne.

När det gäller närliggande lärosäten med goda kommunikationer, främst Uppsala och Stockholm, torde i synnerhet småspråken kunna dra nytta av ökad samverkan, student- och lärarrörlighet samt arbetsfördelning.

Utökad och mer institutionaliserad samordning och samverkan skulle med säkerhet vara gynnsam för många ämnen. Ett sätt att stimulera sådana kontakter kan vara att återinföra den statliga finansieringen för s.k. ämneskonferenser.

Internationell samverkan

Internationell samverkan bedöms av lärosätena inte kunna bli mer än en kompletterande lösning, även om flera lärosäten ger uttryck för en vilja till ökat sådant samarbete inom vissa ämnen. I de flesta fall gör reskostnader

---

¹⁰ Lärcentrum definieras av Glesbygdsverket (2002): "Här ska den som vill studera kunna få hjälp med olika saker, både inför utbildningen, studievägledning etc., och under utbildningen. Det kan handla om att få tillgång till datorer, handledning, bibliotek med mera." Lärcentra på campus kan vara en motsvarande service för studenter som befinner sig på lärosätesorten men som ändå väljer att studera på distans.

och restider att samverka som involverar student-, doktorand- eller lärarrörlighet blir svår att upprätthålla i längden.

Ett internordiskt samarbetsarrangemang, som bl.a. ur detta perspektiv kan ha potential att utvecklas, är Öresundsuniversitetets humaniorasamarbete. Den geografiska närheten mellan universiteten i Lund och Köpenhamn tillsammans med goda kommunikationer underlättar för samarbete, och det har förekommit ett enligt uppgift lyckat lärar- och studentutbyte inom småspråket hebreiska. Administrativa svårigheter kan dock lägga hinder i vägen för ett detaljerat samarbete, enligt representanter för kansliet för humaniora och teologi vid Lunds universitet.

Ekonomiska förstärkningar

Vi kan konstatera att många mindre språkämnen är och rimligen kommer förbli små. Givet dagens resurstilldelningssystem kan de därför aldrig förväntas bära sig ekonomiskt. De grundläggande orsakerna till resursbristen ligger således på en systemnivå som ämnena inte själva kan påverka. Där ämnenas existens bedöms som värd att prioriteras krävs det följaktligen medvetna satsningar på statlig nivå och/eller av lärosätena för att trygga deras fortsatta förekomst.

I detta sammanhang är det viktigt att framhålla lärosätenas eget ansvar för en fungerande verksamhet. Det svenska decentraliserade högskolesystemet, med dess autonomi för lärosätena att själva bestämma sitt utbildningsutbud, medför också ett ansvar att vidta åtgärder för ämnen som av ett eller annat skäl inte fungerar. Åtgärder som har genomförts av lärosätena är t.ex. omorganiseringar och särskilt finansiellt stöd, men även nedläggningar av ekonomiskt pressade språkämnen.

I det följande återges fyra förslag till lösningar som syftar till att förbättra småspråkens finansiella situation, nämligen stimulerad studentefterfrågan, höjda ersättningsnivåer, en grundutbildningsresurs för småspråk samt särskilda åtaganden som åtföljs av särskilda medel. Alla fyra har diskuterats i tidigare utredningar och/eller i någon form framförts av universiteten.

Stimulerad studentefterfrågan

Vi har redan konstaterat att de flesta småspråksproblem är att betrakta som uttryck för en grundläggande resursbrist som är resultatet av att ämnena inte drar till sig tillräckligt många studenter för att bära grundutbildningens kostnader.

Ett tämligen uppenbart sätt att lösa problemet med små studentgrupper är därför att locka fler studenter. Flera lärosäten har dock påpekat att vissa ämnen i nuläget inte har några stora tillväxtpotentialer gällande studentantal. Sökandetrycket för de minsta språkämnen har enligt uppgift

från lärosätena legat tämligen konstant, även när antalet sökande i allmänhet eller till de större språken har gått ned.

Lärosätena uppskattar att det i normalfallet krävs en årsgrupp om 30-50 studenter för att ett ämne skall klara att bära sina egna kostnader på en miniminivå om en halv eller en hel lärartjänst. Det innebär att vissa ämnen för att bära sig ekonomiskt skulle behöva mångdubbla sitt nuvarande studerandeantal, vilket väl närmast är att betrakta som en utopi för de minsta språkämnen.

Höjda ersättningsnivåer

Ett önskemål som ofta framförs av universiteten är att öka ersättningen per student för hela humaniorområdet med mer än de ordinarie uppräkningsarna. I HSFR:s utredning (1998) föreslås att 10 procent av grundutbildningsanslaget med den lägsta tilldelningen per capita räknas upp med 50 procent som ett riktat stöd till småämnena.

Högskoleverket förespråkade i den uppföljning av medelstillsdelningssystemet som verket genomförde 1997 (rapport 1997:27 R) en återställning av humanioras ersättningsnivå till den som rådde 1993. Dessutom förespråkade verket en extra resurs till lärosätena för att möjliggöra högre ersättning till språkutbildningar. Orsaken var dessa utbildningars tydliga inslag av färdighetsträning och laborationsliknande övningar. Förändringarna skulle finansieras genom att ersättningarna till övriga områden skulle sänkas med 1 procent. Högskoleverkets förslag genomfördes dock inte. I budgetpropositionen för 2002 tillfördes de humanistiska, teologiska och juridiska utbildningarna en höjd ersättning om 100 miljoner kronor, vilket emellertid inte i någon större utsträckning har förbättrat situationen för de små språkämnen. I budgetpropositionen för 2003 erhöll samma utbildningar en mindre uppräkning av ersättningsnivån.

En generell höjning av ersättningsnivån för humaniora skulle rimligen inte vara tillräckligt hög för att i sig göra småspråken självförsörjande. Däremot skulle en sådan höjning åtminstone underlätta småspråkens resursbrist när den totala finansieringen för humaniora blir större. Även om flera småspråk efter en sådan åtgärd fortfarande skulle behöva subventioneras av andra ämnen skulle omfördelningar mellan ämnena troligen lättare kunna genomföras, motiveras och accepteras om de större humanioraämnena skulle få ökade intäkter.

En nackdel, utöver de ökade kostnaderna, är att åtgärden inte är öronmärkt för småspråken. Det finns därför inte några garantier för att just småspråken kommer att prioriteras.

Småämnesresurs för grundutbildningen

De små språkämnenas ekonomiska problem är främst förknippade med grundutbildningen. Ett sätt att stärka ämnets ekonomi är att göra en satsning för grundutbildningen, motsvarande den som Vetenskapsrådet har fått i uppdrag att genomföra för forskning i de humanistiska småämnena¹¹. Detta sker genom en tilldelning av medel under en begränsad tidsperiod efter ansökan från lärosätena.

En sådan resurs skulle exempelvis kunna användas för att uppnå en tillfredsställande nivå på grundutbildningen, inrätta nya ämnen samt stödja samverkansprojekt och pedagogiska insatser.

Fördelen med denna åtgärd är att resurserna är öronmärkta för småämnena, av vilka de flesta är språk. Å andra sidan riskerar insatsen att endast bli en temporär förstärkning om den inte följs upp och ersätts med lärosätenas egna medel när den extra resursen är förbrukad.

Särskilda resurser för särskilda åtaganden

Det system med särskilda åtaganden som finns i dag innebär att ett eller ett par lärosäten förbinder sig att anordna utbildning i vissa språk och på så vis garantera språkens nationella existens. Dagens särskilda åtaganden åtföljs normalt inte av särskilda resurser. De innebär heller inte att andra lärosäten är förhindrade att ge utbildning i ämnet. I dag har universiteten i Umeå, Stockholm, Lund och Uppsala totalt 17 särskilda åtaganden avseende språkämnen, vilket utgör ungefär en tredjedel av landets totala småspråksutbud (knappt 50 st.)¹².

Det är viktigt att understryka att särskilda åtaganden utan ekonomiska incitament knappast är ett sätt att lösa småspråkens grundläggande problem. De marginella besparingar som görs i samband med eventuella nedläggningar vid andra lärosäten överförs ju inte till det lärosäte som får ett nationellt ansvar. Till följd av nedläggningar finns också en uppenbar risk att det totala antalet studenter som läser ämnet minskar, då det är troligt att endast få studenter är villiga att byta studieort för att få läsa ett visst ämne. Detta gör att den ersättning som det nationellt ansvariga lärosätet får genom resurstilldelningssystemet sannolikt kommer att kvarstå på samma otillfredsställande låga nivå.

Flera lärosäten har också framhållit att de särskilda åtaganden som avser småämnena/småspråk borde åtföljas av särskilda resurser för grundutbildningen. Om en särskild resurs knöts till de småämnena som

---

¹¹ Vetenskapsrådet har valt att prioritera småspråken.

¹² Landets utbud omfattar här universiteten i Stockholm, Uppsala, Lund, Göteborg och Umeå. Se bilaga 3 för en tabell som visar på småspråkens förekomst och särskilda åtaganden.

universitet och högskolor ges ett nationellt ansvar för, skulle med stor sannolikhet de sedan flera decennier pågående diskussionerna kring småämnesproblematiken avta och kanske till och med upphöra, menar exempelvis Uppsala universitet. En särskild resurs, knuten till de särskilda åtagandena för småämnena, är också ett av förslagen i utredningen Högskolans styrning (SOU 2000:82). Utredarna menar, att den särskilda resursen skall motsvara en miniminivå på utbildningen inom det aktuella ämnet, men att det inte är möjligt att fastställa en enhetlig norm för detta.

En fördel med den särskilda resursen är att den är öronmärkt för det berörda språket. Resursen bidrar till en långsiktig stabilitet och uppbyggnad av ämnet då grundförutsättningarna garanteras. Ämnet slipper således det återkommande hotet om nedläggning p.g.a. bristande resurser och den nationella kompetenstillgången säkras. En regelbunden omprövning av en sådan resurs skapar dessutom förhoppningsvis positiva incitament för lärosätena att kontinuerligt förbättra den interna verksamheten.

Åtgärden innebär dock att en rad praktiska problem måste lösas, t.ex. hur systemet för prövningen av det särskilda åtagandet skall utformas och vilken instans som skall ha huvudansvaret.

Slutsatser

Vi har i detta kapitel konstaterat att det inte finns någon enskild lösning som åtgärdar alla småspråkens svårigheter. De ekonomiska bekymren är främst relaterade till grundutbildningen, medan problem förknippade med små miljöer och liten samverkan i första hand påverkar forskning och forskarutbildning. Det krävs således såväl ekonomiska som kvalitetsmässiga förstärkningar.

Flera av de fem lärosätena i denna utredning har redan börjat arbeta med de problem som kan lösas på ämnes/lärosättesnivå. Det gäller bl.a. reformer i riktning mot storinstitutioner, språkcentrum och områdesstudier. Flera lärosäten har också lagt ned ämnen med ekonomiska problem. Systemfrågorna om nationell samordning och långsiktiga ekonomiska förstärkningar återstår därmed att behandla, vilket görs i nästkommande kapitel.

8. Förslaget – särskilda åtaganden med särskilda resurser

Det bör införas ett utvidgat system för särskilda åtaganden gällande språkämnen, som omfattar fler ämnen än i dag och som åtföljs av en särskild resurs. Ett sådant åtagande innebär således att ett lärosäte får ansvar och medel för att garantera ett ämnes fortlevnad och utveckling. Syftet är att garantera att utbildning i vissa språk erbjuds i rimlig omfattning i Sverige samt att skapa incitament och möjligheter till arbetsfördelning och kvalitetsmässig vidareutveckling. I de fall där andra lärosäten väljer att ge utbildning i ämnet, utgår inte några särskilda medel.

Lärosätena ansöker till regeringen om att bli tilldelade åtaganden för enskilda språk eller språkgrupper och resurser för att kunna uppfylla åtagandet. Högskoleverket och Vetenskapsrådet yttrar sig över ansökningarna och lämnar förslag till regeringen om fördelningen av åtagandena. Vid bedömningen av ansökningarna bör ett antal kriterier, bl.a. rörande organisation och kvalitet beaktas. Resursen är villkorad till kvalitetsmässiga och finansiella motprestationer från lärosätet. Åtagandet tilldelas för en period om sex år, varefter omprövning sker. Beslut av regeringen bör kunna fattas i anslutning till det ordinarie budgetarbetet. Åtagande för småspråk bör anges i regleringsbrevet för berörda lärosäten.

Vi har i denna utredning sökt ett förslag som

- garanterar en fortsatt existens av småspråk vid landets lärosäten, men samtidigt uppmuntrar till arbetsfördelning mellan lärosätena,
- bidrar till att förbättra småspråkens ekonomi genom långsiktig och regelbunden tillförsel av öronmärkta medel, samt
- uppmuntrar reformarbete, kvalitetsutveckling och effektivisering genom positiva incitament.

De ekonomiska problemen gör att det är nödvändigt att tillföra medel till småspråken för att dessa skall kunna finnas kvar. Detta kan, som i dag, ske via lärosätena själva. Samtliga lärosäten i denna utredning ger någon form av extra stöd till sina småspråk, ett stöd som oftast utgörs av omfördelningar från större, humanistiska ämnen. Lärosätena anser dock att man har nått en gräns för hur mycket övriga ämnen kan subventionera de minsta ämnena, och trots omfördelningen har många småspråk i dag mycket begränsade resurser. Sammantaget torde denna typ av stöd varken ge ekonomisk kontinuitet eller möjligheter till kvalitetsmässig utveckling.

Om statsmakterna vill värna en mångfacetterad språkutbildning i Sverige, är det därmed tydligt att det behövs ytterligare tillförsel av medel utöver det ordinarie medelstillsdelningssystemet.

Förslaget

Vårt förslag är att det införs ett utvidgat system för särskilda åtaganden gällande språkämnen. **De särskilda åtagandena bör byggas ut till att omfatta fler språkämnen än i dag och åtföljas av en särskild resurs.** Ett särskilt åtagande för ett litet språkämne innebär således att ett specifikt lärosäte får ansvar och medel för att garantera ämnets fortlevnad och utveckling. I de fall där andra lärosäten väljer att ge utbildning i ämnet, utgår inte några särskilda medel.

De särskilda åtagandena tilldelas på basis av ansökningar från lärosätena och kan gälla enskilda språk eller språkgrupper. Möjligheterna för två eller flera lärosäten att ansöka om ett gemensamt åtagande för en språkgrupp bör övervägas. Vid tilldelningen beaktas olika kriterier, bl.a. relaterade till kvalitetsfrågor och internt reformarbete. Det särskilda åtagandet gäller under en period om sex år, varefter omprövning sker.

Den särskilda resursens utformning

Resursen skall tillförsäkra språkämnet en långsiktig finansiering. Den är *inte* avsedd att ersätta de medel som lärosätet i dag tilldelar ämnet i fråga, utan skall garantera grund- och forskarutbildningens samt forskningens möjligheter till en stabil utveckling och förbättring. Lärosätena förutsätts därmed också själva ge fortsatt finansiellt stöd utöver ordinarie medelstillsdelning.

Det är inte önskvärt att ange någon enhetlig norm för resursens storlek. Kostnaderna måste få variera, beroende på ämnets karaktär och den dimensionering av utbildningsutbudet som är lämplig. I sin ansökan är det därmed upp till lärosätet att ange det belopp som man anser är rimligt för att tillförsäkra ämnets fortlevnad och vidareutveckling.

Den särskilda resursen bör utformas som ett årligt stöd och lämnas för den period som ansökningen avser. Redovisning av medelsanvändningen sker i samband med återrapporteringen av det särskilda åtagandet i lärosätets årsredovisning. Omprövning av det särskilda åtagandet och den medföljande resursen sker minst ett år före periodens slut.

Ansökan, tilldelning och återrapportering

Ansökan

Det är regeringen som beslutar om fördelningen av de särskilda åtagandena med särskilda resurser. Det lärosäte som önskar erhålla ett särskilt åtagande ansöker om detta hos regeringen. Lärosätet självt får identifiera de språkgrupper och/eller språk för vilka det vill ha ett särskilt åtagande samt

ange lämpliga och rimliga medel därtill. För beslut om tilldelning krävs en kvalificerad bedömning utifrån olika kriterier (se nedan).

Ansökan bör omfatta grundutbildning, forskarutbildning och/eller forskning inom det/de språkämnen för vilka lärosätet vill ha ett särskilt åtagande. Nuvarande särskilda åtaganden vad gäller språkämnena omprövas genom samma ansökningsförfarande som för de nytillkomna åtagandena.

Regeringen remitterar ansökningarna om särskilda åtaganden till Högskoleverket och Vetenskapsrådet. Dessa granskar ansökningarna enligt de kriterier som presenteras i det följande. Om möjligt bör Högskoleverket och Vetenskapsrådet avge ett gemensamt yttrande till regeringen med förslag om fördelningen av de särskilda åtagandena.

Regeringen beslutar sedan om uppdrag för särskilda åtaganden i regleringsbrevet till respektive lärosäte.

Kriterier för bedömning

Att tilldelas ett särskilt åtagande innebär att lärosätet ansvarar för ämnets fortlevnad och vidare utveckling under den angivna tidsperioden. Med det särskilda åtagandet kan också följa ett nationellt samordningsansvar för ämnet, t.ex. ansvar och medel för att arrangera ämneskonferenser och/eller samordna eventuell nätbaserad utbildning inom ramen för Nätuniversitetet.

Vid bedömningen av ansökningen beaktas den övergripande utvecklingspotential som lärosätet ger uttryck för i ansökan, särskilt gällande kvalitetsmässigt och organisatoriskt förändringsarbete samt vilja att ge fortsatt finansiellt stöd till ämnet/språkgruppen.

Vid bedömningen bör särskilt beaktas:

- förekomsten av ett **strategiskt tänkande** vad gäller det egna språkutbudet, exempelvis i form av en universitetsintern språkpolicy, vilken förtydligar universitetets roll när det gäller att främja språkinlärning och språklig mångfald både internt och i samhället,¹³
- **vilket finansiellt stöd som ges till ämnet i dag**, utöver den ordinarie medeltilldelningen och hur man planerar att **fortsätta detta stöd**,
- hur man planerar att **använda den ekonomiska förstärkning** som utgörs av den särskilda resursen,
- **vilket sammanhang språket existerar i** vid lärosätet, dvs. i vilken grad det finns närliggande och ömsesidigt kompletterande ämnen både inom och utanför den egna fakulteten,

---

¹³ Nyttan av att universitet utarbetar en egen språkpolitik betonas också i Europeiska kommissionens arbetsdokument "Samråd om främjande av språkinlärning och språklig mångfald" (Bryssel, 13.11.2002, dok. nr. SEK[2002] 1234)

- **kvalitetsaspekter inom grund- och forskarutbildningen.** En del av kvalitetsbedömningen kan utgöras av Högskoleverkets redan genomförda eller kommande utvärderingar av språkämnen samt uppföljningarna av dessa,
- **interna organisatoriska lösningar** för fortsatt kvalitetsutveckling och en så effektiv resursanvändning som möjligt,
- **omfattning av och förutsättningar för samverkan och samordning** (inom grund- och forskarutbildning samt forskning) internt, nationellt och internationellt samt om och hur samarbetet kan utökas, samt
- **forskningens organisation, inriktning och kvalitet.** Denna aspekt bereds i samråd mellan Högskoleverket och Vetenskapsrådet.

Vetenskapsrådets roll

Vetenskapsrådet har av regeringen fått i uppdrag att tillsammans med lärosätena åstadkomma samordning av resurser och profilering avseende forskningen inom småämnena. Rådet har valt att koncentrera insatserna på småspråken (vilka man definierar som alla språk utom nordiska, germanska och romanska språk) och avser fördela projektmedel ur en tidsbegränsad resurs till ett mindre antal forskningsmiljöer inom småspråk. Resursen uppgår till sammanlagt 25 miljoner kronor, fördelade på tre år (2002-2004). Fem universitet (Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala) gavs möjlighet att under 2002 söka medel ur denna satsning. I den första omgången har följande språk eller språkgrupper erhållit medel:

- Lunds universitet: slaviska språk,
- Stockholms universitet: finska, meänkieli och estniska,
- Umeå universitet: samiska språk,
- Uppsala universitet: klassiska språk och bysantinologi samt
- Göteborgs universitet: afrikanska språk (planeringsbidrag).

Vetenskapsrådet föreslås få ansvar för att bedöma forskningsdelen i lärosätenas ansökningar om särskilda åtaganden. Representanter för Vetenskapsrådet har preliminärt uttryckt beredskap att ta på sig denna uppgift.

Vilka språk bör omfattas av särskilda åtaganden?

Ansökningarna om särskilt åtagande kan gälla enskilda språk eller språkgrupper. De 17 i dag existerande särskilda åtagandena omprövas på samma sätt som de nya, dvs. genom ansökningsförfarande.

Språkgrupper

Vår mening är att samtliga större språkgrupper (utom engelska och svenska språket samt germanska, övriga nordiska språk och romanska språk) som finns representerade i svensk högre utbildning i dag kan omfattas av särskilda åtaganden. Vilka språk som planeras ingå i språkgrupperna bör anges av lärosätena i samband med ansökan.

Klassiska språk, dvs. grekiska och latin, betraktas i allmänhet som centrala ämnen i ett stort universitets språkutbud, och de är ofta viktiga stödämnen. Samtidigt har dessa ämnen liknande problem som andra mindre språkämnen och brukar i allmänhet inkluderas bland "småspråken". De klassiska språken bör därför omfattas av ett eller två särskilda åtaganden. Det bör återigen betonas att tilldelningen av ett sådant åtagande till ett lärosäte inte innebär att andra lärosäten är förhindrade att ge grund- och forskarutbildning samt bedriva forskning i ämnena.

Enskilda språk

Det särskilda åtagandet kan också omfatta enskilda språk, framför allt de nationella minoritetsspråken romani chib och jiddisch. Det torde därutöver vara rimligt att tilldela ett nationellt ansvar för teckenspråk och svenska för döva. Också andra enskilda språk kan komma i fråga om lärosätet anser sig ha särskilda förutsättningar för att ge utbildning i ämnet enligt de kriterier som anges i avsnittet Kriterier för tilldelning.

Kan man urskilja en svensk "geografi" för språkämnen?

Utifrån uppgifterna om lärosätenas utbildningsutbud i dag kan tentativa "kluster" urskiljas, dvs. grupper av språk som talas i en viss geografisk region. Sammanställningen i *Tabell 1* ger exempel på ett antal sådana kombinationer som återfinns vid ett eller flera lärosäten. Vi har inte tagit med i beräkningen hur starka de utpekade miljöerna är eller de kvalitetsmässiga och andra överväganden som kan inverka på ett beslut om att tilldela särskilda åtaganden.

Tabell 1. Exempel på möjliga språkkombinationer

Språkgrupp	Lärosäte eller lärosäten	I dag ingående språkämnen
Östasiens språk	Stockholm	Kinesiska, japanska, koreanska
Sydostasiens språk	Lund	Indonesiska, thai
Sydasiens språk	Uppsala, Stockholm	Hindi, indologi, tamil, jämförande indoeuropeisk språkforskning
Afrikanska språk	Göteborg	Lingvistiskt övergripande språkämne
Baltiska språk	Stockholm	Lettiska, litauiska
Slaviska språk	Uppsala, Stockholm, Lund	Ryska, tjeckiska, polska, bulgariska, serbiska/bosniska/kroatiska, ukrainska
Östersjöregionens språk	Uppsala, Stockholm	Ryska, lettiska, litauiska, estniska, finska
Klassiska språk	Göteborg, Stockholm, Lund, Uppsala	Latin, antik grekiska, bysantinologi

Språkgrupp	Lärosäte eller lärosäten	I dag ingående språkämnen
Balkansspråk	Uppsala, Stockholm	Bulgariska, serbiska/bosniska/kroatiska, nygrekiska
Mellanösterns språk	Uppsala	Iranska språk, kurdiska, arabiska, hebreiska, assyriologi, turkiska språk, arameiska/syriska
Nordliga minoritetsspråk	Umeå	Finska, samiska, meänkieli
Minoritetsspråk inom EU	Uppsala	Keltiska språk, katalanska, provensalska

Eventuella nya språk som införs i enlighet med resonemanget i kapitel 6 omfattas inte av tabellen ovan.

Åtterrapportering och omprövning

Ett återrapporteringskrav för det särskilda åtagandet införs i regleringsbrevet. Återrapportering sker årligen i lärosätets årsredovisning och efter sexårsperiodens slut.

Återrapportering omfattar genomförandet av de åtgärder som lärosätet åtagit sig, framför allt de kvalitetsmässiga och samverkansrelaterade förbättringar som har vidtagits under perioden, hur lärosätet har gått till väga för att fortsätta det egna stödet till språken samt hur den tilldelade särskilda resursen har använts.

Omprövning bör ske regelbundet, inför varje ny sexårsperiod. Regeringen bör uppdra åt Högskoleverket och Vetenskapsrådet att inför en ny sexårsperiod utvärdera de insatser som gjorts inom respektive åtagande. Finner regeringen att förpliktelseerna i åtagandet inte uppfyllts, kan de särskilda medlen dras in.

Ekonomi och finansiering

Förslaget går inte att genomföra utan att extra resurser tillförs de lärosäten som erhåller uppdrag för grundutbildning i ett språk eller ett språkområde. Den extra resursen för uppdraget skall garantera att utbildning kan ges i tillräcklig omfattning och med tillräcklig kompetens för det eller de språk som uppdraget avser. Lärosätet förutsätts därutöver fortsätta ge finansiellt stöd ur resurserna för lärosätets grundutbildningsuppdrag, utöver ordinarie medelstildelning.

En rimlig nivå för ett uppdrag torde ligga på mellan 0,75–2 miljoner kronor per uppdrag beroende på uppdragets storlek. Ersättningen skall kunna garantera anställning av en lektor i vart och ett av språken som uppdraget omfattar. Det innebär att den totala kostnaden skulle uppgå till omkring 30–40 miljoner kronor per år för en satsning för att värna om utbildningen i

små men nationellt angelägna språk. En sådan resurs bör kunna finansieras genom omprioriteringar inom utgiftsområde 16.

Källor

Skriftligt material

Budgetpropositionen för 2003. Volym 4. Regeringens proposition 2002/03:1

Forskning och förnyelse, Regeringens proposition 2000/01:3

Glesbygdsverket (2002), *Kartläggning av lärcentra i Sverige 2001*

Göteborgs universitet, Humanistiska fakultetskansliet (2001), *Samverkan avseende småämnena. Diskussionsunderlag för Humanistiska fakultetskonferensen vt 2001*

Europeiska kommissionen (2002), *Samråd om främjande av språkinlärning och språklig mångfald*, Bryssel 13.11.2002, dok. nr. SEK(2002) 1234

Humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) (1998), *Kartläggning och förslag till åtgärder för s k småämnena* (genomförd av prof. Torbjörn Lodén)

Högskolans styrning, SOU 2000:82

Högskoleverket (1997), *Uppföljning av resurstilldelningssystemet för grundläggande högskoleutbildning – ett regeringsuppdrag*. Högskoleverkets rapportserie 1997:27 R

Högskoleverket (1998), *Utbildning och forskning för strategisk internationalisering. Redovisning av ett regeringsuppdrag*, Högskoleverkets rapportserie 1998:16 R

Högskoleverket (2002), *Utvärdering av ämnena latin, grekiska och nygrekiska vid svenska universitet* Högskoleverkets rapportserie 2002:3 R

Högskoleverket (2002), *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i lingvistik och teckenspråk i Sverige* (2002),: Högskoleverkets rapportserie 2002:11 R

Integrationsverket, databasen STATIV, statistik om födelseland för personer folkbokförda i Sverige per 2001-12-31

Lunds universitet, förvaltningschefen (2001), *Budgetförutsättningar samt beslut om fördelning av statsanslag för grundläggande utbildning och för forskning och forskarutbildning budgetåret 2002*, Promemoria 2001-11-12

Lunds universitet, Styrelsen för humaniora och teologi (2000) *Beslut om medelsfördelning, utbildningsuppdrag mm för område humaniora och teologi år 2002*, Beslut 2000-12-06

Nationella minoriteter i Sverige, proposition 1998/99:143

Skriftliga underlag från lärosätena som svar på enkäten i bilaga 4 (hösten 2002)

Skolverket, statistik om antal personer vid Svenska för invandrare (SFI) och modersmålsundervisning, åren 1994/95 samt 2000/01

Statens humanistiska forskningsråd (1973), *Humanistisk och teologisk forskning i Sverige: nuläge och framtidsperspektiv*

Umeå universitet, Humaniorakommittén (2002), *Grundutbildning och forskning i de humanistiska ämnena vid Umeå universitet, betänkande från Humaniorakommittén november 2002*, Umeå universitets dnr 111-326-02

Universitetskanslersämbetet, HuB:s småämneskommitté, Ulf Lindgren, *Förslag till omorganisation av utbildningen i småämnena vid humanistisk fakultet* (HuB 73-50, 1973-11-25)

Universitets- och högskoleämbetet (1981), *Lokalisering av de humanistiska ämnena*

Universitets- och högskoleämbetet (1986) *Språkvetenskap i dag*, UHÄ-rapport 1986:23 a-c

Utbildningsdepartementet (2000), *Förfrågan om redogörelser för grundutbildningsverksamhet inom s.k. småämnena* samt
Universitets och högskolors enskilda svar på denna förfrågan (2000)

Utbildningsdepartementet (2002), *Uppdrag beträffande språkämnen*

Utrikesdepartementet (1998), *Framtid med Asien: förslag till en svensk Asienstrategi*. Ds 1998:61

Utrikesdepartementet (1998) *Sverige i Asien – delstudier för en svensk Asienstrategi*, Ds 1998:33

Utrikesdepartementet (2002), *Framtid med Asien – en uppföljning av regeringens Asienstrategi*. Ds 2002:24

Samtalspartners vid besökta högskolor

Göteborgs universitet (möte 2002-10-23)

Alf Björnberg, professor, institutionen för musik- och filmvetenskap
Bo-Lennart Eklund, professor, klassiska institutionen
Agneta Nordlander, kanslichef, humanistiska fakultetskansliet
Anna Nordling, utbildningsledare, humanistiska fakultetskansliet
Olof Paulsson, prefekt, institutionen för slaviska språk
Kerstin Norén, dekanus, humanistiska fakulteten
Magnus Wistrand, professor, klassiska institutionen

Lunds universitet (möte 2002-11-05)

Karl-Axel Nilsson, utvärderingschef (separat möte)
Gunnel Holm, kanslichef, kansliet för humaniora och teologi,
Jan Svensson, prodekanus, institutionen för nordiska språk, ordförande
språkvetenskapliga fakultetsrådet.

Öresundsuniversitetets sekretariat (möte 2002-11-05)

Bengt Streijffert, sekretariatschef
Annette Johansson, Studentbrokommittén

Stockholms universitet (möte 2002-10-14)

Kristina Svartholm, prodekanus
Peter af Trampe, kanslichef, humanistiska fakulteten

Umeå universitet (möte 2002-10-15)

Peter Sedlacek, kanslichef, kansliet för humaniora
Lars-Erik Edlund, dekanus
Lars-Erik Wadenstein, budgetsekreterare, kansliet för humaniora
Lars Hübinette, lektor i engelska, ordf. i fakultetsnämndens
grundutbildningskommitté
Åsa Åkerstedt och Stina Nilsson, studeranderepresentanter

Uppsala universitet (möte 2002-10-17)

Hans Svensson, kanslichef, kansliet för humaniora och samhällsvetenskap
Monica Blom, avd. dir med ansvar för resursfrågor
Anna Sågvall Hein, professor och dekanus, språkvetenskapliga fakulteten

Samtalspartners utanför högskolan

Exportrådet

Jan Carlborg, vice VD, chef Europa, Mellanöstern, Afrika, Sydamerika,
exportkonsulting, småföretagsprogram (tfn)
Ravindra Parasnis, chef Asien, branschsamverkan (möte 2002-10-17)

Integrationsverket

Adèle Ennab, samordnare, avdelningen för strategiska insatser (tfn)
Monir Dastserri, statistikansvarig, avdelningen för samhällsanalys (tfn)

Sida

Staffan Herrström, avdelningschef Öst- Centraleuropa (möte 2002-10-25)
Jan Bjerninger, avdelningschef Asien (möte 2002-10-25)

Svenska institutet (möte 2002-11-21)

Erland Ringborg, generaldirektör
Ulla Rylander, chef enheten för utbildning och forskning

Svenskt Näringsliv

Peter Johansson, ansvarig för högre utbildning och forskning (tfn)
Göran Norén, ansvarig för internationell handel och samordning (tfn)

Turistdelegationen

Dennis Bederoff, tf. direktör och analyschef med ansvar för statistik och marknadsinformation (tfn)

Turistrådet

Ingela Folemar, informationschef (tfn)

Utrikesdepartementet

Enhetschefer

John Hagar, chef för enheten för Mellanöstern och Nordafrika (tfn)
Hans Magnusson, chef för enheten för Central- och Östeuropa (tfn)
Magnus Robach, chef för Afrikaenheten (tfn)
Eva Walder-Brundin, chef för enheten för Asien och Oceanien (tfn)

Näringslivsfrämjare

Kenneth Bertilsson, näringslivsfrämjare Asien och Oceanien (tfn)
John-Olof Dahlstein, näringslivsfrämjare Nord- och Latinamerika (tfn)
Klas Ljungberg, näringslivsfrämjare Afrika (tfn)
Bo Norlin, näringslivsfrämjare Central- och Östeuropa (tfn)
Ulf Sörmark, näringslivsfrämjare Mellanöstern och Nordafrika (tfn)

Övriga UD

Kerstin Asp-Johnsson, ambassadör, rektor handläggartutbildningen (möte 2002-12-11)
Mikael Eriksson, kansliråd, UD:s enhet för kompetensutveckling (möte 2002-12-11)
Gunilla Liljedahl-Questin, kansliråd, UD:s språkforum (möte 2002-12-11)
Kerstin Nordlund-Malmegård, kansliråd, enheten för exportfrämjande och den inre marknaden (tfn)

Vetenskapsrådet

Bengt Hansson, huvudsekreterare ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap (möte 2002-09-16)

Carl Jacobsson, chef analysenheten (möte 2002-11-27)

Bo Öhngren, forskningssekreterare analysenheten (möte 2002-11-27)

Övriga

Inge Jonsson, professor emeritus, ledamot i Vetenskapsrådets beredningsgrupp för tilldelning av medel till forskningsmiljöer i småspråk (möte 2002-11-27)

Utbildningsdepartementet

Högskoleverket
Box 7851
103 99 STOCKHOLM

Uppdrag beträffande vissa språkämnen

I bilaga

Bakgrund

Vetenskapsrådet har av regeringen fått ett nationellt ansvar för s.k. småämnena. Rådet skall tillsammans med lärosätena samordna resurser samt stödja forskning och forskarutbildning inom dessa ämnen. Vetenskapsrådet skall enligt regleringsbrevet för år 2001 redovisa hur rådet tillsammans med universitet och högskolor arbetar med detta.

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Högskoleverket att efter samråd och samverkan med Vetenskapsrådet göra en översyn i fråga om språkämnen där omfattningen av utbildning och forskning är förhållandevis liten, s.k. småspråk, vid universitet och högskolor. Översynen skall ske efter samverkan också med lärosätena. I översynen skall även synpunkter från övriga intressenter inhämtas.

Uppdraget innebär att:

1. fastställa kriterier för vad som är att betrakta som ett småspråk,
2. redovisa vilka språk beträffande vilka det i dag helt saknas utbildning och forskning vid landets lärosäten, trots att det borde finnas ett nationellt intresse,
3. redovisa vilka av de saknade språken som det ges utbildning eller forskas i vid lärosäten i övriga nordiska länder,
4. redovisa vilka språk där utbildning och forskning riskerar att försvinna från landets lärosäten,
5. utreda om en ansvarsfördelning mellan ämnesansvariga lärosäten bör ske, samt redovisa de kriterier som utgör grunden för förslagen,
6. redovisa hur ett system med ämnesansvariga lärosäten skall kunna struktureras och i förekommande fall omprövas,
7. redovisa ett system för samverkan mellan lärosäten både nationellt och inom Norden för att skapa tillräckligt stora miljöer,

8. föreslå hur regeringen bör värna småspråken,
9. lämna förslag till hur den resurs som Vetenskapsrådet förfogar över avseende forskning och forskarutbildning inom småämnena skulle kunna användas för samverkan inom ett system av ämnesansvariga lärosäten.

Vid genomförandet av uppdraget skall Högskoleverket följa vad som anges i den bifogade promemoria som har utarbetats i Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet).

Utgångspunkten skall vara att förslagen inte får leda till ökade kostnader för staten. Om förslagen föranleder ökade kostnader, skall förslag till finansiering av dessa också ges.

Uppdraget skall redovisas till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 15 december 2002.

Skälen för regeringens beslut

Under de senaste åren har det uppmärksammats från såväl lärosäten som andra att det finns en risk för att det inte längre kommer att bedrivas utbildning och forskning i vissa språkämnen vid landets lärosäten bland annat på grund av vikande efterfrågan från studenterna, brist på lärarkompetens och resursbrist. Grundutbildning, forskarutbildning och forskning måste ses i ett sammanhang när det gäller dessa s.k. småspråk. Regeringen anser det därför angeläget att en totalöversyn görs över situationen beträffande småspråk vid landets lärosäten.

På regeringens vägnar

Thomas Östros

Boa Drammeh

Kopia till

Finansdepartementet/BA
Utbildningsdepartementet/F
Vetenskapsrådet

Bilaga 2

Kartläggning av ”småspråk” vid fem universitet

Nedan följer en genomgång i tabellform av språkämnen vid Göteborgs, Lunds, Stockholms, Umeå och Uppsala universitet enligt indelningen som görs i kapitel 3 (dvs. alla språkämnen utom svenska/nordiska språk, tyska, engelska, franska och spanska) avseende utbildningsutbudet och antalet registrerade grundutbildningsstudenter innevarande termin, forskarutbildningen och antalet forskarstuderande samt lärarsituationen. Siffrorna härrör från lärosätenas egen statistik och visar på situationen höstterminen 2002.

Göteborgs universitet

Utbildningsutbud

I *tabell 1* nedan visas språkutbudet (utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska) i dag vid Göteborgs universitet, utbildningens omfattning samt antal registrerade studenter höst 2002. Bland de språk som finns med i denna förteckning brukar GU inte i allmänhet betrakta ryska, italienska och japanska som småspråk.

Tabell 1. Utbudet av ”småspråk” vid Göteborgs universitet

Språk	Omfattning	Antal reg. stud. ht 2002
Afrikanska språk (lingvistiskt ämne som behandlar språksit. i Afrika)	5 p orienteringskurs, 20 p forskningsförberedande kurs	13
Arabiska	1–100 p	59
Bulgariska	Baskurs 10 p	2
Bulgariska, fornkyrkslaviska	1–5 p	6
Grekiska	1–80 p samt flera 5p-kurser	20
Grekiska, nygrekiska	1–80 p	48
Hebreiska	1–80 p	73
Italienska	1–80 p	222
Japanska	1–120 p	177
Kinesiska	1–60 p (C-kurs periodiserad)	33
Latin	1–80 p	54
Nederländska	1–40 p	93
Polska	1–80 p	96
Ryska	1–80 p	434

Forskarutbildning i småspråk

Tabell 2 visar vilka ämnen som har forskarutbildning samt antalet forskarstuderande inom dessa ämnen i dag.

Tabell 2. Småspråk med forskarutbildning, antal forskarstuderande ht 2002, Göteborgs universitet

Språk med forskarutbildning	Antal forskarstuderande ht 2002	Anmärkning
Afrikanska språk (språksit. i Afrika)	3, varav en disputation ht 2002	Lingvistiskt ämne
Arabiska	1, samt 1 nyantagen vt 2003	
Bulgariska	Se slaviska språk	Forskarutbildning i slaviska språk
Bulgariska, fornkyrkslaviska	Se slaviska språk	Forskarutbildning i slaviska språk
Grekiska	4	
Grekiska, nygrekiska	2	
Hebreiska		
Italienska		Forskarutbildning i romanska språk, fransk eller italiensk inriktning
Japanska	4	
Latin	3	
Polska	Se slaviska språk	Forskarutbildning i slaviska språk
Ryska	Se slaviska språk	Forskarutbildning i slaviska språk, rysk inriktning
Slaviska språk	5 samt 1 nyantagen vt 2003	Forskarutbildningsämne för ryska, polska, bulgariska (samt fornkyrkslaviska)

Lärsituationen för småspråken

Tabell 3 visar antalet lärare i små språkämnen och deras födelseår. Härutöver finns också tidsbegränsade anställningar, vikarier och timplärare.

Tabell 3. Lärare och födelseår, Göteborgs universitet

Språk	Lärare och födelseår
Afrikanska språk (språksit. i Afrika)	Professor (f. 1943)
Arabiska	Professor (f. 1947), lektor (under tillsättning, föreslagen innehavare f. 1955)
Bulgariska	Se slaviska språk
Bulgariska, fornkyrkslaviska	Se slaviska språk
Grekiska	Professor (f. 1939), lektor (f. 1941)
Grekiska, nygrekiska	Professor (f. 1939)
Hebreiska	Adjunkt (f. 1949)
Italienska	Lektor (f. 1944), utl. lektor (f. 1945) på förslag att rekrytera ytterligare en halvtidsadjunkt
Japanska	Professor (f. 1946), lektor (f. 1952), adjunkt (f. 1942), adjunkt (f. 1964), adjunkt (f. 1947, tjänstledig), vik. adjunkt (f. 1973)

Språk	Lärare och födelseår
Kinesiska	Adjunkt (f. 1949)
Latin	Professor (f. 1943), forskarassistent (VR, f. 1972), en forskarassistent under tillsättning. HT 2002 tillf. anställda på deltid: lektor (f. 1956), adjunkt (f. 1973)
Nederländska	Adjunkt (f. 1951)
Polska	Se slav. språk
Ryska	Se slav. språk
Slaviska språk	Professor (i rysk litt., f. 1942), lektor (f. 1939), lektor (ryska och bulgariska, f. 1943), lektor (ryska, f. 1956), forskarassistent (VR, t.o.m. 2002-12-31, f. 1960)

Lunds universitet

Utbildningsutbud

I *tabell 4* nedan visas språkutbudet (utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska) i dag vid Lunds universitet, utbildningens omfattning samt antal registrerade studenter ht 2002. En asterisk* visar på de 14 av universitetsstyrelsen utpekade småspråken som får extra stöd.

Tabell 4. Utbudet av "småspråk" vid Lunds universitet

Språk	Omfattning	Antal reg. stud. ht 2002
Arabiska*	1–100 p, nybörjarkursen är om 40 p	52
Estniska*	1–100 p	–
Finska*	1–100 p	33
Grekiska*	1–80 p	25
Nygrekiska*	1–80 p	46
Hebreiska*	1–100 p	34
Indonesiska*	1–100 p	21
Italienska	1–80 p, baskurser om 10 p	187
Japanska	1–120 p	49
Javanesiska	endast på forskarutbildningsnivå inom indonesiska	moment i fouth indonesiska
Kantonesiska	1–20 p grundkurs, förkunskapskrav 60 p kinesiska	Ej undervisning
Kinesiska	1–120 p	63
Latin*	1–80 p	127
Litauiska*	1–40 p	–
Polska*	1–100 p	47
Rumänska*	1–60 p (61–80p-nivån planeras till vt 03)	18
Ryska	1–100 p	77
Thai*	1–100 p	16
Tjeckiska*	1–100 p	40
Ungerska*	1–100 p	19

Forskarutbildning i småspråken

Tabell 5 visar vilka av dessa ämnen som har forskarutbildning samt antalet forskarstuderande inom dessa ämnen i dag.

Tabell 5. Småspråk med forskarutbildning, antal forskarstuderande ht 2002 vid Lunds universitet

Forskarutbildningsämne	Antal forskarstuderande ht 2002	Anmärkning
Finsk-ugriska språk	Estniska 1 Ungerska 2	Estniska, ungerska

Forskarutbildningsämne	Antal forskar- studerande ht 2002	Anmärkning
Grekiska	4	
Indonesiska	3	Forskarutbildningen innehåller javanesiska som ett moment
Japanska	1	
Kinesiska	6	
Latin	6	
Nygrekiska	3	
Romanska språk	Italienska 2 Rumänska 0	
Semitiska språk	2	
Slaviska språk	Ryska 3 Tjeckiska 1 Polska 1	Inriktning lingvistik, litteraturvetenskap, polska, ryska, slovakiska, serbokroatiska, tjeckiska.

Lärarsituationen för småspråken

Tabell 6 visar antalet småspråklärare och deras födelseår. En asterisk* betyder att tjänsten är på deltid alt. att tiden ägnad åt grundutbildning i språket i fråga är på deltid.

Tabell 6. Lärare och födelseår, Lunds universitet

Språk	Lärare och födelseår
Arabiska	Professor (1957), lektor* (1943), adjunkt (1946), 2 timlärare (1967, n/a)
Estniska	Timlärare (1967)
Finska	Lektor (1947)
Grekiska	Professor (1938), lektor (1954), timlärare (1973)
Nygrekiska	Adjunkt* (1954), 3 timlärare (1938, 1971, 1975)
Hebreiska	Se arabiska
Indonesiska	Professor (1939), timlärare (1953)
Italienska	Professor i romanska språk (1944), lektor (1958), forskarassistent (1966), lektor* (1966), vik. lektor* (1962)
Japanska	Adjunkt (1947), timlärare halvtid (1964), forsk. ing.* (1964)
Kinesiska	Professor (1942), adjunkt (1964), forsk. ing.* (1949), 2 timlärare (1949, 1967)
Latin	Professor* (1943), lektor (1950), lektor* (1959), timlärare (1933)
Litauiska	Professor* 3 mån per år (1940)
Polska	Utl. lektor (1940), lektor* (1940)
Rumänska	Vik. lektor (1951)
Ryska	2 professorer* (1941, 1944), lektor* (1940), utl. lektor* (1940), adjunkt* (1939), 2 timlärare (1969, 1968)

Språk	Lärare och födelseår
Thai	Adjunkt* (1953)
Tjeckiska	Vik. adjunkt (1940)
Ungerska	2 timlärare* (1943, 1947)
Östasiatiska språk	Lektor (1943)

Stockholms universitet

Utbildningsutbudet

I *tabell 7* nedan visas språkutbudet (utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska) i dag vid Stockholms universitet, utbildningens omfattning samt antal registrerade studenter ht 2002.

Tabell 7. Utbudet av "småspråk" vid Stockholms universitet

Språk	Omfattning	Antal reg. stud. ht 2002
Arabiska	1–120 p samt 5p-kurser	110
Estniska	1–40 p	28
Finska (som främmande språk och som modersmål)	1–100 p samt småkurser	138
Grekiska, antik grekiska	1–80 p samt preparandkurs om 10 p	46
Grekiska, nygrekiska	1–100 p	62
Indologi	1–120 p inriktning sanskrit eller hindi	18
Italienska	1–120 p	214
Japanska	1–120 p	109
Kinesiska	1–120 p	65
Koreanska	1–120 p	85
Latin	1–100 samt specialkurser	62
Lettiska	1–100 p	11
Litauiska	1–100 p	8
Meänkieli (tornedalsfinska)	10p-kurser	Startar ej ht 2002
Nederländska	1–100 p	81
Polska	1–100 p	124
Portugisiska	1–100 p	143
Ryska	1–100 p	347
Svenska som andraspråk för döva	1–80 p	9
Teckenspråk	1–80 p, både för teckenspråkiga och nybörjare	33 (varav 18 nybörjare)
Tjeckiska	1–100 p	17
Tibetanska (del av indologi)	1–60 p	ges ej ht 02/vt 03
Ukrainska	1–10 p	–

Forskarutbildningen i småspråk

Tabell 8 visar vilka ämnen som har forskarutbildning samt antalet forskarstuderande inom dessa ämnen i dag.

Tabell 8. Småspråk med forskarutbildning, antal forskarstuderande ht 2002, Stockholms universitet

Forskarutbildningsämne	Aktiva doktorander ht 2002	Anmärkning
Arabiska	1	
Baltiska språk	5	Forskarutbildningsämne för lettiska, litauiska
Finska	6	
Grekiska, antik grekiska	1	
Grekiska, nygrekiska	2	
Indologi	5	
Italienska	6	
Japanska	6	
Kinesiska/sinologi	5	
Koreanska	1	
Latin	8	
Nederländska	1	
Portugisiska	7	
Slaviska språk	16	Forskarutbildningsämne för ryska, polska, tjeckiska, ukrainska
Svenska som andraspråk för döva	1	
Teckenspråk	2	

Lärarsituationen för småspråken

Tabell 9 visar antalet småspråklärare och deras födelseår. En asterisk* betyder att tjänsten är på deltid.

Tabell 9. Lärare och födelseår, Stockholms universitet

Språkämne	Lärare och deras födelseår
Arabiska	Lektor (f. 1943), lektor (f. 1961), 2 doktorander, 2 timlärare
Estniska	2 timlärare
Finska	Professor (f. 1940), lektor (f. 1951), adjunkt (f. 1969), vik. adjunkt (f. 1952), utl. lektor (f. 1946), forskarassistent (f. 1941), 5 timlärare
Grekiska, antik grekiska	Lektor (f. 1958), 1 doktorand, 2 timlärare
Grekiska, nygrekiska	Lektor (f. 1945), utl. lektor (f. 1950), 1 doktorand, 3 timlärare
Indologi	Professor (f. 1947), lektor (f. 1942), 2 timlärare
Italienska	Professor (f. 1940), lektor (f. 1946), adjunkt* (f. 1941), 3 gästlärare* (f. 1963, 1954, 1968), 1 doktorand, 6 timlärare

Språkämne	Lärare och deras födelseår
Japanska	Professor (f. 1947), lektor (f. 1948), forskarassistent (f. 1963), doktorand, 5 timlärare
Kinesiska	Professor (f. 1947), lektor (f. 1949), forskarassistent (f. 1967), 2 doktorander, 2 timlärare
Koreanska	Professor (f. 1944), lektor* (f. 1962), gästlärare* (f. 1958), doktorander
Latin	3 professorer (f. 1947, 1953, 1941), 4 timlärare
Lettiska	Professor (f. 1942), adjunkt* (f. 1955), forskningsassistent* (f. 1948) som undervisar 25 % litauiska
Litauiska	Lektor* (f. 1962), forskningsassistent* (f. 1948) som undervisar 25 % lettiska
Nederländska	Lektor (f. 1943), 1 doktorand, 4 timlärare
Polska	Professor (f. 1947), lektor (f. 1946), lektor* (f. 1947), 6 timlärare
Portugisiska	Adjunkt* (f. 1943), adjunkt* (f. 1942), vik. adjunkt* (f. 1947), doktorand (f. 1962), 2 timlärare
Ryska	3 professorer (f. 1953, 1943, 1949), 1 vakant professur, lektor* (f. 1949), lektor* (f. 1948), adjunkt* (f. 1957), 2 doktorander, 1 timlärare
Svenska som andraspråk för döva	Professor (f. 1951), 2 adjunkter (f. 1967, 1976)
Teckenspråk	Professor (f. 1946), 2 lektorer (f. 1942, 1950), 4 adjunkter (f. 1959, 1959, 1957, 1943), vik. adjunkt* (f. 1969), vik. adjunkt (f. 1970), 1 timlärare, 1 doktorand
Tjeckiska	Professor (f. 1946), 1 doktorand, 1 timlärare
Tibetanska	Tillhör indologi
Ukrainska	Del i 2 professurer, 1 timlärare

Umeå universitet

Utbildningsutbud

I *tabell 10* nedan visas språkutbudet (utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska) i dag vid Umeå universitet, utbildningens omfattning samt antal registrerade studenter ht 2002. Umeå har de senaste fem åren fått erfara sjunkande studerandeantal framför allt för skolspråken tyska och franska, vilket har gjort att också dessa betraktas som småspråk och behöver stöd för att kunna finnas kvar vid universitetet. Finskan har under höstterminen 2002 fler studerande på A-kursen är tyskan. Spanskan har klarat sig relativt väl undan nedgången och betraktas som ett gränsfall mellan litet och stort. Sammantaget är engelska det enda språkämne som UmU i dag betraktar som stort.

Tabell 10. Utbudet av "småspråk" i grundutbildningen vid Umeå universitet

Språk	Omfattning	Antal registrerade studenter ht 2002
Finska	1–80p samt frist. 5- och 10p-kurser	59
Grekiska	1–30 p (ingår i teol. kand-utb, kan läsas fristående)	2
Hebreiska	1–30 p (ingår i teol. kand-utb, kan läsas fristående)	24
Meänkieli	5p-kurs planerad för sommaren 2003	–
Ryska	1–80 p samt preparandkurs	42
Samiska (nord-, syd- och lulesamiska)	1–80 p samt preparandkurs, som främmande språk och modersmål	37

Forskarutbildning i småspråk

Tabell 11 visar vilka ämnen som har forskarutbildning samt antalet forskarstuderande inom dessa ämnen i dag.

Tabell 11. Småspråk med forskarutbildning, antal forskarstuderande ht 2002, Umeå universitet

Forskarutbildningsämne	Antal forskarstuderande ht 2002	Anmärkning
Finska	1	Doktorerar i meänkieli
Samiska	5	Varav 2 i samiska studier, dvs. inriktning på kultur och samhälle

Lärarsituationen för småspråken

Tabell 12 visar antalet lärare och deras födelseår. Härutöver finns också tidsbegränsade anställningar, vikarier och timlärare.

Tabell 12. Lärare och födelseår för språk utom svenska, engelska, tyska, franska, spanska, Umeå universitet

Språk	Lärare och födelseår
Finska	Professor (f. 1940), lektor (f. 1942), lektor (f. 1953), lektor (f. 1957)
Grekiska (inom teologi)	Del av undervisningsskyldigheten för lektor i exegetik (f. 1959)
Hebreiska (inom teologi)	Se grekiska
Ryska	Lektor (f. 1954), adjunkt (f. 1950)
Samiska	Professor (f. 1938), 2 lektorer (f. 1950, 1951), adjunkt (f. 1959)

Uppsala universitet

Utbildningsutbud

I *tabell 13* nedan visas språkutbudet (utom svenska/nordiska språk, engelska, franska, tyska och spanska) i dag vid Uppsala universitet, utbildningens omfattning samt antal registrerade studenter ht 2002.

Tabell 13. Utbudet av "småspråk" vid Uppsala universitet

Språk	Omfattning	Antal reg. stud. ht 2002
Arabiska (ingår också i Orientalistikprogrammet)	1–80 p	36
Arameiska/syriska	1–40 p	3
Assyriologi (historiskt-språkvetenskapligt ämne)	1–80 p	4
Bulgariska	1–80 p, periodiserad	19
Estniska	1–80 p, 5-p-kurser	26
Etiopiska	1–80 p (ej i utbildningskatalogen då undervisning ej ges, endast självstudier och tentamina)	0
Finska	1–80 p samt 5-p-kurser (upp t.o.m. 60 p-nivån är utbildningen uppdelad i främmande språk/modersmål)	56 (varav som främmande språk 45 och för finsktalande 9)
Grekiska	1–80 p samt 10-p-kurser	13 plus 12 på kvartsfart
Grekiska, specialisering bysantinsk gr.	41–80 p samt 10-p-kurs	se ovan
Hebreiska	1–80 p, modern och klassisk inriktning	26
Hindi	1–60 p samt 10 p hindi via Internet	23
Indologi	1–80 p samt orienteringskurser om 10 p	6
Iranska språk (persiska, pashto, baluchiska)	1–80 p, olika inriktningar	18
Italienska	1–80 p, periodiserad, samt nybörjarkurser om 5 p	199 (varav 180 på nybörjarkurs 5 p)
Jmf. indoeuropeisk språkforskning	1–80 p samt två orienteringskurser om 5 p	9
Katalanska	1–20 p	18
Keltiska språk (bretonska, ny-, medel- och forniriska, kymriska, skotsk-gaeliska)	1–80 p, olika inriktningar	22
Kinesiska	1–60 p (61–80 p planeras till vt 03)	44
Kurdiska	1–80 p	11
Latin	1–80 p, fristående kurser om 5 och 10 p	14 plus 30 på intr. kurs*

Språk	Omfattning	Antal reg. stud. ht 2002
Persiska	Se iranska språk	Se iranska språk
Polska	1–80 p, periodiserad	25
Provencalska	1–10 p	4
Ryska	1–80 p	134 (varav 44 introduktionskurs)
Samiska (nordsamiska)	1–80 p samt 2 st. frist. kurser om 5 p	23
Serbiska/kroatiska/bosniska	1–80 p, periodiserad	44
Swahili	1–80 p	24
Tamil	1–80 p	4
Tjeckiska	1–40 p, periodiserad	17
Turkiska språk	1–80 p samt en 15-p-kurs (Turkiska via Internet)	15
Ungerska	1–80 p samt 5-p-kurs	30

Forskarutbildning i småspråk

Tabell 14 visar vilka språkämnerna (utom svenska, engelska, franska, tyska och spanska) som har forskarutbildning samt antalet forskarstuderande inom dessa ämnen i dag.

Tabell 14. Forskarutbildning i småspråk, antal forskarstuderande ht 2002, Uppsala universitet

Forskarutbildningsämne	Antal forskarstuderande ht 2002	Anmärkning
Assyriologi		Historiskt-språkvetenskapligt ämne
Finsk-ugriska språk	Totalt 11, varav med inriktning mot estniska 1, finska 2, samiska 5, ungerska 1, komparativ inriktning 2	Forskarutbildningsämne för estniska, finska, samiska, ungerska
Grekiska	2	
Bysantinologi	1	
Indologi, särskilt sanskrit	2 (sanskrit)	Forskarutbildningsämne också för tamil och hindi
Iranska språk	7 (huvudsakligen persiska)	Forskarutbildningsämne för kurdiska och persiska
Jmf. indoeuropeisk språkforskning	1	
Keltiska språk	Totalt 2, varav med inriktning mot nyiriska 1, forniriska 1	Forskarutbildningsämnet har tre inriktningar: nyiriska, forniriska, kymriska
Latin	11	

Forskarutbildningsämne	Antal forskarstuderande ht 2002	Anmärkning
Romanska språk	Totalt 24, varav 1 med komparativ inriktning. Ingen i italienska	Forskarutbildningsämne för franska, italienska, spanska
Semitiska språk	Totalt 15, varav med inriktning mot arabiska 13, hebreiska 2	Forskarutbildningsämne för arabiska, arameiska/syriska, hebreiska, etiopiska
Slaviska språk	Totalt 9, varav med inriktning mot ryska 5, bulgariska 0, serbiska/kroatiska/bosniska 1, tjeckiska 1, polska 2	Forskarutbildningsämne för ryska, polska, bulgariska, serbiska/kroatiska/bosniska, tjeckiska
Turkiska språk	1	

Lärarsituationen för småspråken

Tabell 15 visar antalet lärare och deras födelseår. Utöver de nedanstående tjänsterna kan det finnas ytterligare tidsbegränsade anställningar, vikarier eller timlärare. En asterisk efter tjänstebeteckning betyder att tjänsten är på deltid.

Tabell 15. Småspråklärare och födelseår, Uppsala universitet

Språk	Lärare och födelseår
Arabiska	Professor semitiska språk (f. 1947), lektor (f. 1955), lektor* (f. 1955)
Arameiska/syriska	Som hebreiska, samt timlärare
Assyriologi	Professor (f. 1946)
Bulgariska	Lektor* (f. 1942), 2 timlärare (1964, 1963)
Estniska	Professor (f. 1953), lektor* (f. 1954)
Etiopiska	Kursen ges i form av självstudier om intresse finns, ej undervisning
Finska	Lektor (f. 1948), timlärare
Grekiska	Professor (f. 1941), lektor (f. 1946)
Grekiska, inkl bysantinologi	Professor (f. 1944)
Hebreiska	Professor semitiska språk (f. 1947), lektor (f. 1952)
Hindi	Timlärare (f. 1959)
Indologi	Professor (f. 1938)
Iranska språk + persiska	Professor (f. 1938), lektor (f. 1959)
Italienska	Professor (f. 1941), adjunkt* (f. 1941), adjunkt (f. 1956), adjunkt* (f. 1957)
Jämförande indoeuropeisk språkforskning	Lektor (f. 1957)
Katalanska	Professor (f. 1941), adjunkt* (f. 1957)
Keltiska språk	Adjunkt (f. 1962), 1 timlärare (f. 1954), 2 timlärare

Språk	Lärare och födelseår
Kinesiska	Adjunkt* (f. 1939), disputerad timplärare*
Kurdiska	Adjunkt* (f. 1950)
Latin	Professor (f. 1939), professor (f. 1940), professor (f. 1942), forskarass. (f. 1967)
Persiska	Se iranska språk
Polska	Professor* (f. 1952), 2 timplärare (f. 1972, 1976)
Provencalska	Lektor* (f. 1940)
Ryska	Professor (f. 1938), lektor* (f. 1942), lektor* (f. 1951), adjunkt* (f. 1959), adjunkt* (f. 1943), forskarass. (f. 1962), 6 timplärare (f. 1956, 1959, 1939, 1968, 1972, 1972)
Samiska	Forskarass. (f. 1939), timplärare
Serbiska, kroatiska, bosniska	Adjunkt* (f. 1942), 2 timplärare (f. 1979, 1953)
Swahili	Lektor (f. 1945)
Tamil	se indologi
Tjeckiska	2 timplärare (f. 1976, 1930)
Turkiska språk	Lektor (f. 1948), adjunkt* (f. 1949)
Ungerska	Lektor (f. 1948)

Bilaga 3

Småspråkens förekomst

Utbildning i små språkämnen finns vanligtvis upp till kandidat- eller magisternivå, och i en majoritet av ämnena ges forskarutbildning vid åtminstone något lärosäte i landet. Forskarutbildningsämnena är ofta vidare än de enskilda språken, såsom finsk-ugriska språk som kan innefatta inriktningar på finska, samiska, ungerska eller estniska. I några fall finns också forskarutbildning i ett enskilt språkämne.

I nedanstående tabell sammanfattas:

- vilka språkämnen som finns (utom engelska, svenska/nordiska språk, tyska, franska och spanska samt mer generella språkvetenskapliga ämnen),
- var de finns,
- till vilken nivå (i poäng) utbildning ges samt
- om det finns ett särskilt åtagande för språkämnet.
- Ett F under poängtalet betyder att lärosätet även har forskarutbildning i ämnet, ofta inom ramen för ett vidare forskarutbildningsämne.

Utöver möjliga poäng som tas upp här kan det också finnas preparandkurser, fristående kurser om färre än 20 poäng etc. (Se bilaga 2 för detaljerade tabeller om utbudet lärosäte för lärosäte). En asterisk betyder att undervisning inte ges, men att det finns möjligheter att efter självstudier eller med tillräckliga förkunskaper tentera kursen.

Tabell 1. Utbudet av "småspråk" vid landets fem största lärosäten

Språk	GU	LU	SU	UmU	UU	Särskilda åtaganden
Afrikanska språk (forskningsförberedande kurs och forskarutbildning)	25 p F					Nej
Arabiska	100 p F	100 p F	120 p F		80 p F	Nej
Arameiska/syriska					40 p F	Nej
Assyriologi (hist.-språkvet. ämne)					80 p F	Nej
Bulgariska	10 p F				80 p F	Nej

Språk	GU	LU	SU	UmU	UU	Särskilda åtaganden
Estniska		100 p F	40 p		80 p F	Uppsala universitet Lunds universitet
Etiopiska					* F	Nej
Finska		100 p F	100 p F	80 p F	80 p F	Umeå universitet
Grekiska	80 p F	80 p F	80 p F	30 p	80 p F	Nej
Grekiska, specialisering bysantinsk gr.					41–80 p F	Nej
Nygrekiska	80 p F	80 p F	100 p F			Nej
Hebreiska	80 p F	100 p F		30 p	80 p F	Nej
Hindi			Se indologi		60 p F	Nej
Indologi			120 p F		80 p F	Nej
Iranska språk (persiska, pashto, baluchiska)					80 p F	Uppsala universitet
Indonesiska		100 p F				Lunds universitet
Italienska	80 p F	80 p F	120 p F		80 p F	Nej
Japanska	120 p F	120 p F	120 p F			Nej
Javanesiska (moment i forskarutbildningen i indonesiska)		F				Nej
Jmf. indoeuropeisk språkforskning					80 p F	Nej
Kantonesiska		20 p*				Nej
Katalanska					20 p	Nej
Keltiska språk					80 p F	Uppsala universitet
Kinesiska	60 p	120 p F	120 p F		60 p	Nej
Koreanska			120 p F			Stockholms universitet
Kurdiska					80 p F	Nej
Latin	80 p F	80 p F	100 p F		80 p F	Nej

Språk	GU	LU	SU	UmU	UU	Särskilda åtaganden
Lettiska			100 p F			Stockholms universitet
Litauiska		40 p	100 p F			Stockholms universitet
Meänkieli (tornedalsfinska)			Frist. kurser	Kurs pla- nerad F		Umeå universitet
Nederländska	40 p		100 p F			Stockholms universitet
Polska	80 p F	100 p F	100 p F		80 p F	Nej
Portugisiska			100 p F			Nej
Provencalska					10 p	Nej
Rumänska		60 p F				Lunds universitet
Ryska	80 p F	100 p F	100 p F	80 p	80 p F	Nej
Samiska				80 p F	80 p F	Umeå universitet
Serbiska, kroatiska, bosniska					80 p F	Nej
Swahili					80 p	Uppsala universitet
Svenska som andraspråk för döva			80 p F			Nej
Tamil					80 p F	Nej
Teckenspråk			80 p F			Stockholms universitet
Thai		100 p				Lunds universitet
Tibetanska (inom indologi)			60 p			Nej
Tjeckiska		100 p F	100 p F		40 p F	Nej
Turkiska språk					80 p F	Uppsala universitet
Ukrainska			10 p F			Nej
Ungerska		100 p F			80 p F	Uppsala universitet Lunds universitet

Bilaga 4

Enkät till lärosätena

Övergripande och strategiska frågor

1. Utifrån en Internetsökning fann vi att ni ger utbildning i de språkämnen som vi har listat i bilaga 2:2. Överensstämmer denna lista med ert faktiska utbud? Komplettera och justera gärna.
2. Vilka språkämnen vid ert lärosäte betraktar ni som små respektive stora? Tillämpar ni specifika kriterier för att avgöra om ett språkämne är att betrakta som litet? Om så – vilka?
3. Har några avgörande förändringar/beslut genomförts/tagits avseende de språkämnen som ni betraktar som små under det senaste året? Om så – vilka?
4. Vilka språkämnen vid ert lärosäte riskerar att läggas ned/har lagts ned? Vilka är orsakerna?
5. Vilka språkämnen anser ni saknas i den svenska högskolan ur ett nationellt perspektiv? Motivera gärna.

Ämnesspecifika frågor

De efterfrågade uppgifterna avser innevarande termin (höstterminen 2002) om inte annat anges. Ange gärna om det finns större avvikelser i förhållande till tidigare år.

1. För vilka språkämnen tillämpas urval bland de sökande?
2. För vilka språkämnen tillämpas platsgaranti?
3. Har det inträffat att (del)kurser ställts in under det senaste året? Om så – i vilka ämnen och varför?
4. I vilka språkämnen och i vilken omfattning förekommer rekryteringstjänster för nydisputerade doktorer (exempelvis forskarassistenttjänster).
5. Hur många aktiva doktorander har varje språkämne?
6. Uppge antalet registrerade studenter per språkämne och nivå (A, B, C, D, E)*
7. Var god fyll i följande uppgifter gällande respektive språkämnes lärare. Observera: en rad/anställd person.

---

* För de ämnen som har periodiserade (del)kurser och därför inte ges under ht 2002, anges i stället uppgifterna för den termin kursen senast gavs.

Avser ämnet: .....

Anställningsform (ex. professor, lektor, adjunkt, tim, vik)	Akademisk titel (ex. fil.mag., fil.dr., docent, professor)	Anställningens omfattning (%)	Den anställdes födelseår

Tack för hjälpen!

---

* Anställning motsvarar det som tidigare benämndes som tjänst. Anställningsform som inte är tillsvidareanställning anges, bl.a. vikariat, projekt- eller timsanställning.